İLK VE SON ŞAMPİYON

OSMANLI ARŞİVİ: DEVLET-İ ÂLİYE'NİN 600 YILLIK HAFIZASI

KORE SAVAŞI: KUNURİ'DE 63 YILLIK EFSANE VE GERÇEK

BOĞAZİÇİ'NİN İLK SAKİNLERİ: NEREDE O ESKİ BALIKLAR...

NTV

tarih

SAYI 53
BUGÜNÜ ANLAMAK İÇİN
HAZİRAN 2013 - 7,5 TL
KKTC Fiyatı 9 TL
ISSN 1308-7878
9 771308 787801

Oryantalizm

BATI KAFASIYLA DOĞU DÜNYASI

ŞEYHÜLMÜVERRİHİN HALİL İNALCIK YAZIYOR
SULTAN SÜLEYMAN VE MARTIN LUTHER

KÜLTÜR VE TARİH TURİZMİ REHBERİ
HERKESE HEDİYE

140 SAYFALIK TARİH VE TURİZM REHBERİ HERKESE HEDİYE

SONUNDA YAZ GELDİ. ARTIK TATİL HASRETİNE SON VERME ZAMANI. ANCAK TÜRKİYE'NİN FARKLI BÖLGELERİNDEKİ DOĞAL GÜZELLİKLERİN TADINI ÇIKARTIRKEN BİLİNMEYEN TARİH HAZİNELERİNİ KEŞFETME FIRSATINI DA KAÇIRMAMAK GEREK. 140 SAYFADA 100 TARİHİ NOKTAYI İÇEREN BU REHBERDE, KLASİK PROGRAMLARDA BULAMAYACAĞINIZ ESERLER YER ALIYOR. TÜRKİYE'NİN BU REHBERDE SIRALANAN GİZEMLERİNİN İZİNİ SÜRMEK İÇİN BELKİ BİRAZ YOLUNUZU UZATMANIZ BİRAZ YORULMANIZ GEREKECEK, BELKİ DE TAM TERSİ SADECE YANINDAN GEÇTİĞİNİZ ESERLERE BİRAZ DAHA DİKKATLİ BAKMANIZ YETERLİ OLACAK. İYİ TATİLLER, TARİH SİZİNLE OLSUN...

Köprü ülkenin insanları merkezde olacaklar mı?

Dergimiz baskıya hazırlandığı saatlerde, İstanbul Boğazı üzerinde yapılacak üçüncü köprünün temeli atılıyordu. İki kıtanın bu yeni bağlantısı, Doğu-Batı kavramları arasında tarihteki sayısız ilişkiyi, itişmeyi ve bunlardan doğan büyük, çok zengin bir kültürel mirası akla getiriyor. Doğu ve Batı kavramları her ne kadar algıya, bakışaçısına ve duruma göre anlam, tanım farklılıkları gösterse de, arada bir aşk-nefret ilişkisi olduğu su götürmez. Bilinen tarihte "normal ve istikrarlı" bir dönem bile bulmak çok zordur. Bu gerilimli, yüksek tansiyonlu ilişkinin en çok etkilendiği coğrafya ise şüphesiz bugünkü Türkiye topraklarını kapsıyor. Bu özel konumun sembol merkezi de İstanbul.

Mimar-grafik sanatçısı Taha Alkan, 3D çalışmasını *NTV Tarih* kapağına uyguladı. Davut heykelinden yola çıkan çalışmanın adı "David El Turco".

18. ve 19. yüzyıllara damgasını vuran oryantalizmin gerisinde; sömürgecilikten pazar ekonomisine, oradan siyasi hesaplara, iktidar mücadelelerine uzanan bir sistem var şüphesiz. Ama oryantalizmin neredeyse tüm sosyal alanlarda yeni yöntemler ortaya koyduğunu, yeni biçimler ürettiğini, yeni ufuklar açtığını da görnezden gelemeyiz. Bunlar tarihî referanslar yarattılar. Bu sayımızda 16 sayfaya sığdırmaya çalıştığımız oryantalizm dosyası, hem temel bilgileri kapsıyor hem de bizleri bugün için de düşünmeye sevkediyor.

Doğu-Batı arasında gelgitlenmek suretiyle, kendimizi zaman içerisinde ne şekilde ne kadar zenginleştirdik? Taklitçilikten tepkiselliğe, inançtan bilgiye, işbirliğinden çatışmaya uzun bir süreçte, köprü ülkenin insanları medeniyete ve dünyaya nasıl bir katkı sağladılar? Nasıl düşünürsek düşünelim, yarattığımız etki, altında kaldığımız etkiden daha az. Bir geçiş ülkesi değil de bir merkez olmak için, hem Batı'ya hem Doğu'ya sahip çıkmak için ne eksiğimiz var?

Devşirme değil orijinal içerik yaratmak, bunun için daha çok çalışmak, bu çalışmanın verimli olması için yol, yordam ve yöntem bilmek, belki de en önemlisi birbirimizi daha fazla dinlemek, birlik içinde tartışmak.

Bu kadar basit değil, denebilir. Başlamak için yeterli; ama ne tam Doğulu ne de tam Batılı ol(a)mama komplekslerinden kurtulmak için, daha özgürleştirici bir özgünlükten korkmamak gerekiyor.

GÜRSEL GÖNCÜ

DOĞUŞ DERGİ GRUBU
DOĞUŞ GRUBU İLETİŞİM YAYINCILIK VE TİCARET A.Ş YÖNETİM KURULU BAŞKANI VE İMTİYAZ SAHİBİ
Erman Yerdelen

DOĞUŞ YAYIN GRUBU GENEL MÜDÜR
Cem Aydın

GENEL MÜDÜR YARDIMCILARI
Görkem Yaşayan (Operasyon)
Ateş İnce (Satış Grup Başkanı)
Ahmet İren (Finans)

DERGİLER GRUP BAŞKANI
Neyyire Özkan

İŞ STRATEJİLERİ KOORDİNATÖRÜ
Belma Kencebay

YAYIN YÖNETMENİ
Gürsel Göncü

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ (Sorumlu)
Burak Çetintaş

YAZI İŞLERİ
Ceyla Altındiş, Engin Inız, Mehmet Ömür, Berkan Özyer

GRAFİK
Candan İşcan, Erhan Teksöz

YAYIN KURULU
Muzaffer Albayrak, Enis Batur, Şevket Dönmez, Halil Inalcık, R. Sertaç Kayserilioğlu, Ahmet Kuyaş, Masis Kürkçügil, Necdet Sakaoğlu, Isenbike Togan, Hayri Fehmi Yılmaz

YAYIN DANIŞMANLARI
M. Tanju Akad, Şahin Aldoğan, Serpil Bağcı, Semavi Eyice, Emre Gönen, Hüseyin Irmak, Cemal Kafadar, Cengiz Kahraman, Yiğit Köseoğlu, Senih Onur, Ilber Ortaylı, Tunca Örses, Gül Pulhan, Hasan Saltık, Celal Şengör, Cemalettin Taşkıran, Lucienne Thys-Şenocak, Ahmet Yeşiltepe

KATKIDA BULUNANLAR
Turan Gökyıldırım, Havva Koç, Nida Özkaymak, Yurttaş Tümer, Mustafa Uysal

REKLAM
Zeynep Özdemir (Satış Bşk. Yrd.)
Banu Acar (Satış Koordinatörü)
Melhveş Turfan (Satış Koordinatörü)
Funda Turan (Satış Grup Müdürü)
Merve Kurna (Satış Müdürü)
Zeynep Arslan (Reklam Satış Müdürü)
Mehmet Gökmen (Satış Planlama Müdürü)
Şebnem Düzcü (Rezervasyon Müdürü)
Tel: (0212) 304 08 09
Fax: (0212) 304 08 11
Atakan Gül (Dergi Reklam Teknik Sorumlusu)
Tel: (0212) 304 08 40

PROJE KOORDİNATÖRÜ
Ahu Terzi

PAZARLAMA
Deniz Çobanlar (Abone),
Sinan Rumelili (Abone)

TV REKLAM FİLMİ KREATİF DİREKTÖRÜ
Korhan Ölçer

ÜRETİM-PLANLAMA
Yakup Akyıldırım, Şükrü Kolukısa

DAĞITIM-SATIŞ
Özgür Yüksel Karasu, Şükrü Kolukısa

YAYIN TÜRÜ
Aylık yaygın süreli yayın
NTV Tarih, Sayı 53, Haziran 2013 ISSN 1308-7878

YÖNETİM YERİ
Doğuş Grubu İletişim Yayıncılık ve Tic. A.Ş.
G45 Ahi Evran Polaris Cad.
Doğuş Power Center No:4, 34398 Maslak, İstanbul
T: 0212 304 08 79, F: 0212 335 03 26
Abonelik T: 444 18 59 F: 0212 335 03 30

BASIM YERİ
Promat Basım Sanayi ve Ticaret A.Ş. Sanayi Mahallesi 2673. Sokak No: 34 34510 Esenyurt Büyükçekmece, İstanbul T: 0212 622 63 63

DAĞITIM ŞİRKETİ
Turkuvaz Dağıtım Pazarlama A.Ş. Sabah 2000 Tesisleri, Fatih Mah. Hasan Basri Cad. 34886 Samandıra-İstanbul T: 0216 585 91 00

Her hakkı saklıdır. Bu dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere çoğaltılma hakları Doğuş İletişim'e aittir. Yazılı ön izin olmaksızın hangi dilde ve hangi ortamda olursa olsun materyalin tamamının ya da bir bölümünün çoğaltılması yasaktır.

İÇİNDEKİLER

KONULAR

24 **18. VE 19. YÜZYILLARA DAMGASINI VURAN AKIM**
Batı, özellikle Napoléon'un Mısır Seferi'nden sonra Doğu'ya ilgi duymaya başladı. Ama hayaller ve genellemelerle "başka bir Doğu" yarattı. Bu algının Türk tarihyazımına etkisini İsenbike Togan, resim sanatındaki yansımasını Semra Germaner yazdı, edebiyattan seyahatlere hayatın diğer alanlarıyla etkileşimini Enis Batur anlattı.

HER AYIN BAŞLIKLARI

06 Okurdan
08 İsmini unutma – kampanya
10 Ayın fotoğrafı
12 Tarihte bu ay
15 Haberler
20 Gündemin tarihi
22 Evrak-ı metruke
40 Dün&Bugün
64 Satırarası
74 Cahillikler tarihi
76 Kağıt üzerinde
80 Büyüteç
86 Kitap
93 Ajanda
94 Tarihle 10 randevu
96 Net tarih
98 Soru-Cevap
100 Bulmaca
102 Zamanın izinde

42 **NEREDE O ESKİ BALIKLAR?**
Boğaziçi'nin balıkları, antik dönemde filozoflara ilham vermiş, Bizans'ta kentin simgesi sayılmıştı. Balık bolluğunun keyfini, İstanbullular 1950'lere kadar çıkardı. Balıklar, Boğaziçi'nin en eski sakinleriyken aşırı avlanma ve kirlilik sebebiyle tarihe karıştı.

51 **KANUNÎ VE MARTIN LUTHER**
1530'larda Kanunî'ye sunulan istihbarat raporu, Martin Luther önderliğinde yayılan Protestanlığın etkilerini aktarıyordu. Halil Inalcık, bu gelişmeler doğrultusunda Avrupa'ya ağırlığını koyan Osmanlı siyasetini yazdı.

66 **OSMANLI ARŞİVİ: 600 YILLIK TARİH**
Osmanlı arşivi sadece paha biçilmez bir milli hazine değil, aynı zamanda asırlarca Osmanlı Devleti yönetiminde kalmış 40'a yakın ülkenin de geçmişini belgeleyen bir dünya arşivi. Sultanahmet'teki tarihî binasından Kağıthane'deki yeni komplekse Mayıs ayında taşınan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki en müstesna belgeler ve objeler...

56 **KORE SAVAŞI'NDA TÜRK TUGAYINA DAİR EFSANELER VE GERÇEKLER**
Kore'deki Türk tugayı Kasım 1950'de çatışmanın tam ortasında kaldı. Birliklerin bir bölümü direnirken 600 civarında asker cepheyi terk etti. Açılan askeri soruşturma, örtbas edildi. Tunca Örses, bir resmî tarih efsanesini belgelerle yıkıyor.

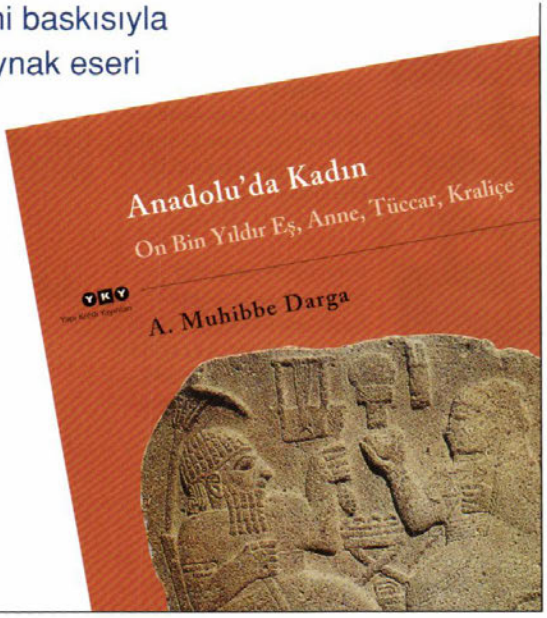

GENERAL TAHSİN SAĞ
Hürriyet
Tugayımızın bütün birlikleri boğuşarak muhasarayı yardı
KORE

82 **TÜRKİYE'NİN MİRASI-HATTUŞA (BOĞAZKÖY): HİTİT BAŞKENTİ** UNESCO listesindeki Hattuşa, surları, sarayları ve tapınaklarıyla Anadolu'nun 3000 yıl önceki merkeziydi.

Yapı Kredi Yayınları'ndan

İki kat genişletilmiş yeni baskısıyla Muhibbe Darga'nın kaynak eseri

Anadolu'da Kadın, ülkemizde bu alanda ilk çalışmayı yapan ünlü arkeolog, Hititolog ve dilbilimci A. Muhibbe Darga'nın kaynak eseri *Eski Anadolu'da Kadın*'ın genişletilmiş baskısı. Prehistorik dönemden 7. yüzyıla uzanan zaman diliminde yaşamış kadınları anlatan ve yeni keşiflerin ışığında genişletilen kitap, birbirinden ilginç mektupları, takıları, giyim kuşamları, gelenekleri ve âdetleriyle bu topraklarda binlerce yıl yaşamış bütün kadınlara bir armağan niteliğinde.

360 sayfa. 30 TL

"Evren ekmekle başlar"

Kimi zaman barış şartı ve savaş nedeni, kimi zaman umut göstergesi ve umutsuzluk sebebi... Predrag Matvejević, buğdayın insanlık tarihindeki muhteşem gezintisini anlatıyor: Ekmeğin destanını ortaya koyarken Tanrı'dan ve insanlardan, tarihten ve antropolojiden, açlıktan ve zenginlikten, savaştan ve barıştan, şiddetten ve aşktan da söz ediyor. Buğdayın yolculuğuna ışık tutan Matvejević, şiirsel diliyle de dikkat çekiyor.

Çeviren: Meryem Mine Çilingiroğlu
184 sayfa, 15 TL

Yapı Kredi Yayınları

YAPI KREDİ YAYINLARI KİTABEVLERİ • **İSTANBUL: Galatasaray** 212 252 47 00 / 502 • **Kadıköy** 216 337 72 04 • **İZMİR:** 232 441 82 90 • **ANKARA:** 312 435 85 94 • **GAZİANTEP:** 342 371 71 46 **E-POSTA** • ykykultur@ykykultur.com.tr **WEB SİTESİ** • www.ykykultur.com.tr - http://twitter.com/YkyHaber **İNTERNET SATIŞ** • http://alisveris.yapikredi.com.tr
YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK TİC. VE SAN. A.Ş. 212 252 47 00

YapıKredi Kültür Sanat Yayıncılık

OKURDAN

MEKTUPLAR-MESAJLAR

Eyüp'e ismini kim verdi?

Mayıs sayınızda 42. sayfadaki Eyüp el Ensari ifadesinin yanlış olduğunu, doğrusunun Ebu Eyüp el Ensari (Eyüp'ün babası el Ensari) olduğunu bildirmek istedim. Çünkü Eyüp ile Eyüp'ün babası aynı kişiler değildir. Eyüp semtinde Eyüp Camii'nin avlusunda mezarı bulunan zatın adı Halid bin Zeyd Ebu Eyyub el Ensari'dir (Zeydin oğlu Eyyub'un babası Halid Ensari). Ensar, Mekke'den göç eden Müslümanlara yardım eden Medineli Müslümanlara verilen isimdir.
Dr. M. Numan Malkoç

NTVT Araplarda "Ebu" sözcüğü aile, kol kurucusu, ailenin atası konumundaki kişilere veriliyordu. Örneğin "Ebu Dülef" (Dülefoğulları'nın atası), "Ebu Beyhes" (Haricî Beyhesiye kolunun kurucusu) gibi. Okurumuz "Halid bin Zeyd Ebu Eyyub el Ensari" diyorsa da; doğru künyesi "Ebu Eyyûb Halid bin Zeyd" (bkz: *TDVİA* c.10, sf.123) olan Ebu Eyyûb, Müslüman-Türk dünyasında ve özellikle İstanbul'da, "Sultan" sanı da eklenerek "Eyüp Sultan, türbesinin bulunduğu semt de Eyüp adıyla bilinmektedir. Eyüp el Ensari ad ve nitelemesi de, kendi kültürümüzde sıkça kullanılır ve adı geçenin Medineli bir Müslüman olduğunu vurgular.

Çizginizi koruyun

Derginizi 51. sayısından itibaren almaya başladım. İlgiyle kısa sürede bitirdim 52. sayınız ise bilinen ama aslında bilinmeyen İstanbul'un fethini vermişsiniz. Gerçekten harika bir bölümdü. Umarım bu çizginizi korursunuz.
Engin Madan

Horhor Çeşmesi alarmı

Üsküdar Selmanağa Camii önündeki Horhor çeşmesinin üç cephesindeki panolar ve nadir sarı çiniler neredeyse tamamen kazınmış. Can çekişen yapı *NTV Tarih*'in "Burası neresi hatırlayan var mı?" bulmacasına konu olmadan yetkililerin ilgisine sunulur.
Ertuğrul Tekçe

Editörden köşesine dair

"Editörden" başlıklı metinde "Fatih in önderliğinde gerçekleşen fetih Türkiye'de son yıllara dek hep efsanelerle anlatılageldi. Maalesef bilgi ve bilinç olarak kültürümüze yararlı birikimler kazandırmadı" demişsiniz. Bu katıldığım düşünceler, hazırladığınız fetih dosyası ile oldukça çelişiyor. Okuduğum bu metinlerin gerçekten tarihsel bilginin değil, anlatılan efsanelerin estetik bir tekrarı olduğunu düşündüm. Açıklayıcı olması bakımından Akşemseddin örneğini vermek isterim. O yazıda fetih tarihini doğal olarak öngöremeyen bu nedenle saygınlığını kaybeden Akşemseddin, Osmanlı askerlerine acilen moral kazandıracak, kendini yeniden saygın kılacak bir işarete gereksinim duyduğunda Eyüp El Ensari'nin mezar taşını, hem de yattığı yerde buluyor. Bu masalsı durumun gerçek olmadığı aşikar. Metnin altına bu durumun gerçekdışılığına dair bir ima yapılabilirdi. Bir itirazım da "Editörden" köşesindeki "Türk adının Avrupa'ya korku salmaya başladığı kırılma anı" sözlerine. Burada, benim de hissettiğim ilkel övünme halinden rahatsız oldum. Keşke Avrupalı, adilane duruşumuzdan, edebiyatımızdan, resmimizde, bilime olan katkımızdan hayranlık duysaydı.
Oğuzhan Doğan

NTVT "Avrupa'daki Türk korkusu", 15. yüzyıldan itibaren hem siyasi hem gündelik hem de Avrupalı iktidar odakları tarafından kullanılan bir gerçektir. Bu konuyla ilgili yerli-yabancı epey yayın var. Son olarak Özlem Kumrular'ın aynı adı taşıyan kitabı yayınlanmıştır. Dolayısıyla "Türk korkusu", Batı karşısında bir övünme vesilesi değildir. Bunu bu şekilde algılayanlar da vardır

KATKILAR

1071 dergisi yayın kuru

Liseliler tarih dergisi çıkarttı

Bu ülkede tarihle ilgilenmenin zorluğunu *NTV Tarih* olarak hepimizden çok siz bilirsiniz. Küçük bir şehirde, insanlara "tarih dergisi çıkartıyoruz" dediğimizde çoğunlukla "git, 3-5 soru çöz" cevabını aldık ama bırakmadık. Önyargıları kırmak, sponsor bulmak çok zor olsa da, önümüzde "rol model" alabileceğimiz, siyasi kaygılardan uzak bir dergi olması son derece önemliydi.

NTV Tarih, bizim için hem kaynak oldu hem de inanırsak başaracağımızı gösterdi. Bu yolculukta bize destek olduğunuz için size çok teşekkür ederiz.
İlkan Türküresin, Baturay Özer, Furkan Altınöz (Balıkesir Sırrı Yılcalı Anadolu Lisesi)

14 Mayıs 1950 seçimleri pulları

Mayıs 2013 sayısında Ahmet Kuyaş ve benim 14 Mayıs 1950 seçimleriyle ilgili yazılarımız yer almıştı. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının yerini Demokrat Parti'nin almasıyla Türkiye demokrasisi için bir kırılma anına karşılık gelen bu seçimlerden birkaç ay sonra hazırlanan hatıra pullarını da, dosyayı tamamlaması bakımından, *NTV Tarih* okuruyla paylaşalım isterim.
Celil Güngör

Celil Güngör koleksiyonu

şüphesiz ama, NTVT'nin yaptığı yayın ortada. İstanbul'un fethi sürecinde Osmanlı cephesinde yaşanan önemli hadiseleri, belge ve anlatımlara dayanarak yansıtmaya çalıştık. Özellikle okurumuzun bahsettiği hassasiyetleri gözönünde bulundurarak, efsaneleri ve gerçekleri ayrı kutular olarak sunduk. Akşemseddin örneğinde de, dönemin kimi diğer hadiselerinde olduğu gibi efsane ve gerçek içiçe geçmektedir. Kaldı ki "resmî" bir anlayışımız olsa, bugün çöplük halinde bulunan ve hiçbir yayın organında yer almayan fetih şehitlerinin mezarlığını gündeme taşımazdık.

Eski sayılar CD'si

NTV Tarih dergisini 2013'te okumaya başladığım için ilk 47 sayınız bende mevcut değil. Daha önce başka dergilerin, içinde tüm eski sayıların bulunduğu bir CD hediye ettiği oldu. *NTV Tarih* dergisi olarak siz de okurlarınıza böyle bir hediye sunacak mısınız?
Mehmet Topak

NTVT Okurumuza teşekkür ediyor ve kendisine bu sorusuyla alakalı bir müjde vermek istiyoruz: Önümüzdeki sayımızla birlikte hoş bir sürpriz sizleri bekliyor.

Okurlardan gelen mesajlar, gerektiğinde kısaltılarak ve düzeltilerek yayımlanmaktadır.

twitter NTVTARİH

ERROR VEREN ADAM Bu ayki *NTV Tarih* sayısını bulun okuyun, su gibi akıyor. 100 ve 101. sayfalardaki "Net Tarih" bölümü, PC başından kalkmayıp tarihe ilgisi olanlar için birebir, teşekkürler *NTV Tarih*.

DENİZ ÜNLÜ Güzelsin *NTV Tarih*!

FAİK MENTEŞE Yeterince kafein aldığıma göre *NTV Tarih* saati geldi demektir :D

ÇAĞRI ÖZBEK *NTV Tarih*'in bu ayki sayısını şiddetle tavsiye ediyorum, fethin temasını mükemmel işlemiş.

AYIN TWEET'İ

MUHAMMET ÇAKMAK Tarihte yolculuğa çıkmaya ihtiyacım varmış. İlaç gibi geldin, teşekkürler *NTV Tarih*!

MUHAMMED ALİ KARAKAŞ *NTV Tarih* pratik bilginizi yenileyebileceğiniz sürükleyici bir dergi, tavsiye ederim.

DENİZ ÖZMEN İlk defa *NTV Tarih* dergisi aldım. İstanbul'un fethi özel sayısı olduğu için. Gerçekten süper bir çalışma olmuş, değişik grafikler yapmışlar.

FATİH ÇAVUŞOĞLU Mayıs sayısında *NTV Tarih*, 14 Mayıs 1950 seçimlerine dair özel bir dosya hazırlamış. Bir solukta okudum. Tarihe hizmet.

BURCU DÜNDAR Sonunda mesai bitti, *NTV Tarih*'e dergiye gömülüyorum ben!

MANOLYA D Eminönü-Kadıköy vapurunda *NTV Tarih*'in verdiği Pîrî Reis, *Kitab-ı Bahriye* haritasını inceliyorum. İstanbul'un iki halini kıyaslamak çok güzel :)

YELİZ USTA Tarih lisans 1. sınıftayken bu sahneyi rüyamda görmüştüm ama ama kuleler yoktu tabii. *NTV Tarih* "fetih" dosyası okunmalı.

FİKRET KOLAÇ Pazar günlerinin en güzel tarafı güne erken başlamak ve *NTV Tarih* okumak.

SADIK ALİ EREN İstanbul'un fethini, bize anlatılan ortaokul ve lise tarihinin çok yetersiz olduğunu bir kez daha *NTV Tarih* sayesinde anladım.

ÖZLEM DALKIRAN *NTV Tarih*'in Mayıs sayısı babamda kaldı, yolda okumak için gidip başka bir tarih dergisi aldım, kompozisyon ödevi gibi üslubu yüzünden okuyamadım.

SAKINAN GÖZE BATANLAR

31. sayfadaki gazete kupüründe 1953 yerine 1939 yazılmıştır. Barış Akbulut'a teşekkür ederiz.
47. sayfada Fransız işgal komutanının ismi yanlış verilmiştir, doğrusu Louis Franchet d'Espèrey olacaktır. Buğrahan Kazancı'ya teşekkür ederiz.
81. sayfada 3 Nisan 1923'ten sonra 1946'ya kadar çok partili genel seçim yapılmadığı kastedilmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 502 bölgede seçimlere katıldığını hatırlatan Okan Cihan Sırman'a teşekkür ederiz.
51. sayı 52 sayfada "Osmanlıların talih eseri o sırada imparator Sigismond ölmüş" denilmiştir, ancak ölen Macar kralıdır.

Dergimizle ilgili düşünce ve görüşlerinizi ntvtarih@ntv.com.tr adresine elektronik posta ile veya NTV Tarih, DYG G45 Ahi Evran Polaris Cad. Doğuş Power Center No:4, 34398 Maslak, İstanbul adresine mektupla ulaştırabilirsiniz.

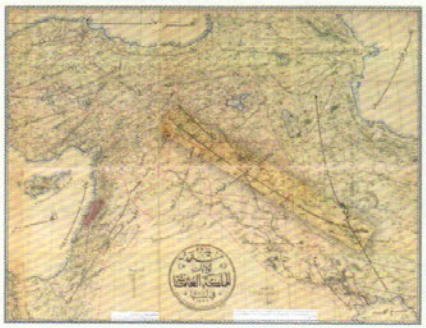
KAMPANYA

isminiunutma@ntvtarih.com.tr

İSMİNİ UNUTMA

OSMANLI DÖNEMİNDE KÜRDİSTAN VE LAZİSTAN

KÜRDİSTAN Sınırları değişen bölge ismi

Bu tanımlama, Kanunî Sultan Süleyman'dan II. Mahmud'a kadar kimi padişahların, çağdaş hükümdarlara gönderdikleri "nâme-i hümâyun" denen mektuplarında geçer. Örneğin Sultan Süleyman, Fransa Kralı Fransuva'ya mektubunda, hükmettiği ülkelerin çokluğunu vurgulamak için sıraladığı beldeler arasında Kürdistan da vardır.

Bu sıralamayı "Ben ki Arabistan'ın, Lahsa'nın, Rakka'nın, Deylem'in, Musul'un, Basra'nın ve Kürdistan'ın ve ... nice beldelerin hükümdarı ve padişahıyım" diyerek II. Mahmud da vurgulamıştır. Ancak III. Ahmed döneminde İstanbul'da çizilen 1716 tarihli "Büyük Türkistan Haritası"nda, Anadolu'nun güneydoğu; İran, Irak ve Suriye'nin kuzey, kuzeybatı bölgelerinde bir Kürdistan gösterilmemiştir.

Evliya Çelebi, Van seyahatinde Kürdistan'ı, Van'ın güneydoğusunda Hakkari'nin kuzeyinde olarak tanımlar. Batılı haritacılar ve oryantalistler, özellikle 18. yüzyılın sonlarından başlayarak Ortadoğu haritalarında ve araştırmalarında, Kürtlerin boylar ve oymaklar halinde pek çok yerde yaşadıklarını dikkate alarak bir Kürdistan bölgesi tanımlamışlardır. Bu bölgenin sınırları, haritalarda değişkenlik gösterir.

Osmanlı döneminde resmen Kürdistan adlı bir eyalet, sancak ya da buna benzer herhangi bir yönetsel düzenleme yoktur. Kürtlerin tanımlanan bölgenin her tarafında yaşadıkları her ne kadar doğru ise de yaşayanların çoğunluğunun Kürt olduğu yörelerde bile bütün nüfusu sadece Kürtlerden ibaret bir kent gösterilemez. Merkez ve çevre nüfusu Türk, Arap, Kürt topluluklarından oluşan kentlerde, halk -özellikle çarşı nüfusu- her dönemde üç dili de konuşagelmişlerdir.

LAZİSTAN Rize merkezli bir sancak

Lazca denen özgün ve yerel dilin konuşulduğu Batum (Gürcistan), Rize, Artvin dolaylarında kendilerini Laz olarak tanımlayan bir Kafkas halkının varlığı söz konusudur. Bu topluluğun yaşattığı Lazca, arkaik ve özgün bir dildir.

Türkiye'de bu dilin yoğun biçimde kullanıldığı Rize merkezli bölge, bir dönem Lazistan adı verilerek Lazistan Sancağı olarak örgütlenmişti. II. Meşrutiyet ve I. Büyük Millet Meclisi dönemlerinde, ayrı bir seçim bölgesi olan buradan seçilen mebuslar Meclis-i Mebusan'da ve Büyük Millet Meclisi'nde Lazistan'ı temsil etmişlerdi.

Sevgili Okur Ülkemizde birçok yerleşimin adı çeşitli nedenlerle değiştirildi. *NTV Tarih* olarak toplumsal hafızamızda önemli "yer" tutan bu isimleri unutmamak ve gelecek nesillere taşımak için, siz okurlarımızın mümkünse eski fotoğraflarla katkısını bekliyoruz.

KASTAMONU-SAVAŞ

Adı gitti izi kaldı

Doğum yerim olan Kastamonu ilinin Pınarbaşı ilçesine bağlı Aşağı Tekke köyü, ismini içinde barındırdığı çok eski bir tekkeden alır. Yapının mimari izleri hâlâ görülebilir. Ama gelin görün ki bu şirin köyüme reva görülen isim oldukça tezattır. Köyün yeni ismi Savaş. Alakayı ben çözemedim, okurların takdirine bırakıyorum.
Murat Öztürk

KAHRAMANMARAŞ-TÜRKOĞLU

Menderes beğenmeyince

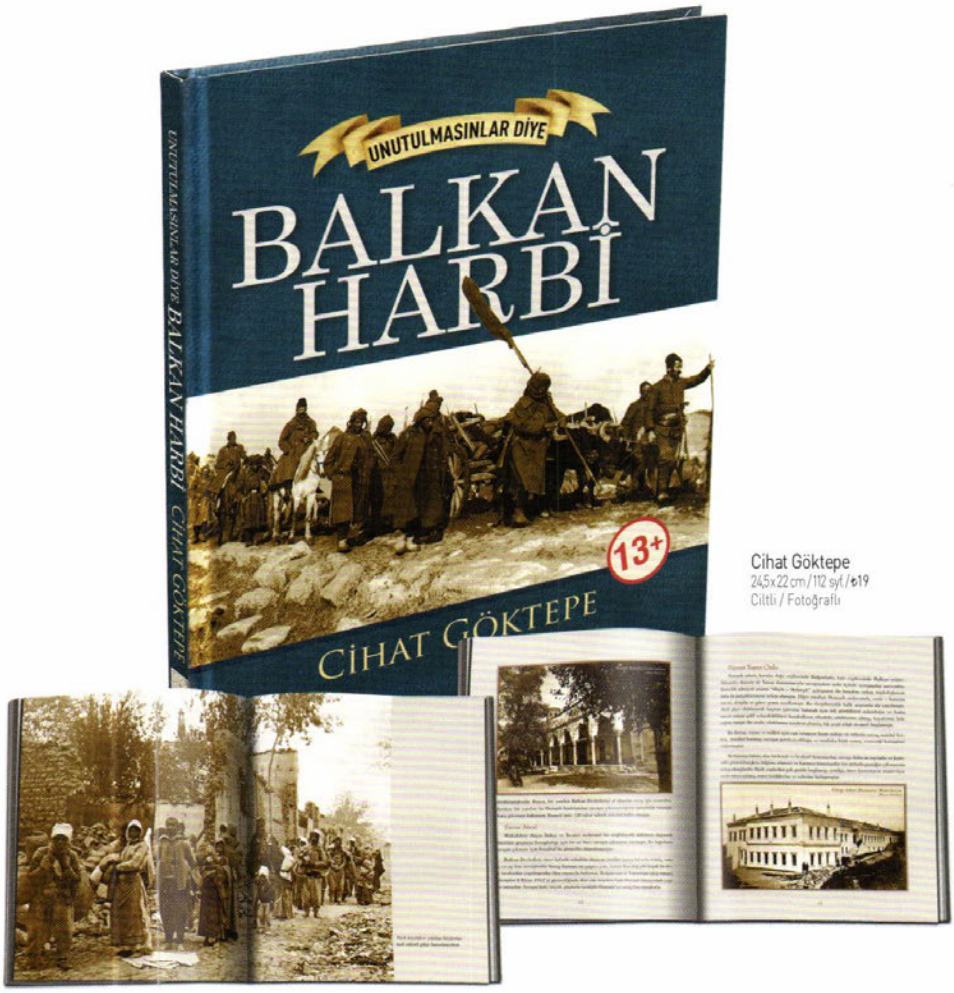
Kahramanmaraş'ın Türkoğlu ilçesinin eski adı Eloğlu'dur. İlk sakinleri Oğuzların Avşarlı boyundan Tecirli aşiretidir. Kışlak-yaylak arası Çukurova'dan Göksun'a göçen aşiret, çevreye zarar verince yöre insanı şikayetçi olur. Derviş Paşa zamanında şu anki ilçeye yerleştirilirler. Rivayete göre Eloğlu ismi, çevre sakinlerince yabancı anlamında kullanılmıştır. Bir diğerine göre, aşireti devlet yerleştirdiği için "devlet" anlamında "el" kelimesi kullanılmıştır. 1960'ta ziyaret eden Başbakan Adnan Menderes adının Türkoğlu olmasını ister.
Mehmet Orçan

RİZE-AKPINAR

Belgelerde yaşıyor

Rize'nin Akpınar köyünün eski adı Rumca olduğu bilinen Kalamoz'du. Köy halkı buraya göçen Ruboğulları, Davudoğulları, Lafçoğullarından oluşur. Göçün nedeni Fatih'in Trabzon Rum İmparatorluğu'nu yıkıp, bölgeyi Türkleştirme politikasıdır. Köyümüzle ilgili Osmanlı arşivlerinden 22 Eylül 1901 tarihli bir örnek: "···1012···Tarih: 08/C /1319 (Hicrî) Dosya No:2534 Gömlek No:107 Fon Kodu: DH.MKT. Rize'nin Kalamoz köyünde zuhur eden boya madeni imtiyazını talep eden aynı köyden Roboğlu Hurşid'in arzuhalinin sunulduğu."
Keremcan Terzi

Acının Fotoğrafa Yansıması
Balkan'ın Bize Bakan Resmi

Cihat Göktepe
24,5x22 cm / 112 syf. / ₺19
Ciltli / Fotoğraflı

Balkanlarda kalan şehitlerimiz, vatanını terk ederek Anadolu'ya dönen muhacirlerimiz, sıkılan kurşunların tenlerine değdiği çocuklarımız, bebeklerimiz **unutulmasın diye...**

Bütün Kitapçılarda

facebook.com/kitapkaynagi | twitter.com/kitapkaynagi

Yitik Hazine Yayınları bir Kaynak Kültür Yayın Grubu kuruluşudur. | www.yitikhazine.com

YİTİK HAZİNE YAYINLARI

Namık Görgüç / Cengiz Kahraman koleksiyonu

AYIN FOTOĞRAFI

11 HAZİRAN 1929

Ayılana gazoz, bayılana ayran

Bugün pek rastlanan bir manzara olmasa da ayran yakın zamana kadar hemen her büyük çarşıda ve büfelerde gelip geçenlerin severek tükettiği bir içecekti. Sıcaklar başlayınca mermer küplerde hazırlanan ayranlar özel cam şişelere doldurularak tezgaha çıkarılır, serinlemek isteyen İstanbullulara büyük bardaklarla servis edilirdi. 1929 yazında daha havalar ısınmaya başlar başlamaz ayrancılara ilgi öyle yüksekti ki, *Cumhuriyet* gazetesinin 12 Haziran 1929 tarihli sayısında özel haber olmuştu.

ESKİ AYLAR

1 HAZİRAN 1794
Ushant Savaşı, Atlas okyanusunda 1. Fransa Cumhuriyeti ve Britanya Krallığı arasında yaşandı. Britanya'nın kazandığı savaş, Fransız devrimcilerinin büyük devletlerle kapışmaya muktedir olduğunu gösterdi.

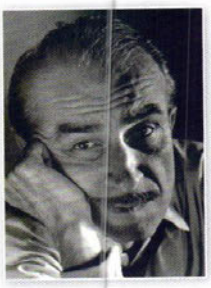
2 HAZİRAN 1970
Orhan Kemal, Sofya'da 56 yaşında beyin kanamasından öldü. Cezaevinde tanıştığı Nazım Hikmet'in yazmaya teşvik ettiği Kemal, yirmi altı roman, on bir öykü, iki oyun, bir anı, bir inceleme kitabı kaleme almıştı.

3 HAZİRAN 1925
Cumhuriyet'in ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, kuruluşundan 7 ay sonra kapatıldı. İstiklal Mahkemesi'ne göre fırka üyeleri Şeyh Said isyanını desteklemiş, dini istismar etmeye çalışmıştı.

7 HAZİRAN 1494
İspanya ve Portekiz arasında Tordesillas Antlaşması imzalandı. Amaç, yeni keşfedilen bölgeler üzerine çıkan anlaşmazlığa son vermekti. Ülkeler, aralarında çizdikleri meridyenle kendi sahalarını belirledi.

8 HAZİRAN 1847
Macar besteci ve piyanist Franz Liszt, İstanbul'a geldi ve burada beş hafta kaldı. Sultan Abdülmecid tarafından Çırağan Sarayı'na davet edilen müzisyen, kentte konserler verdi.

9 HAZİRAN 1934
Walt Disney'in yarattığı Donald Duck, ilk defa bir çizgi filmde göründü. İnsan özellikleri taşıyan bir ördek olan Vak Vak Amca, Silly Symphony adlı çizgi filmin The Wise Little Hen bölümünde rol alarak kariyerini başlatmış oldu.

10 HAZİRAN 1916
Mekke, Osmanlı egemenliğinden çıktı. İngilizlerden destek alan Mekke Emiri Şerîf Hüseyin, Arabistanlı Lawrence ile birlikte Arap isyanını başlattı. Hüseyin, 9 Eylül'de kendini Hicaz Kralı ilan edecekti.

13 HAZİRAN 1918
Fatih'te bir evden çıkan alevler, kente yayıldı. Suriçinde 7500 binayı küle dönüştüren, Cibali'deki tütün depolarına ilerledi. Ancak Avusturya-Alman askerlerinin gayretiyle söndürülebildi.

14 HAZİRAN 1995
Çeçen-Rus Savaşı devam ederken Stavropol'de bir hastane, Şamil Basayev önderliğindeki bir grup Çeçen tarafından basıldı ve 1500 kişi rehin alındı. 5 gün süren rehine krizi, savaşı durduramadı.

15 HAZİRAN 1968
Dünyayı dolaşan ilk Türk denizci Sadun Boro, Türkiye'ye döndü. Eşi Oda Boro ile birlikte *Kısmet* adlı teknesiyle denize açılan Boro'nun seyahati üç yıl sürmüştü.

16 HAZİRAN 1876
Sultan Abdülaziz'in kayınbiraderi Kolağası Çerkes Hasan, Mithat Paşa konağını bastı. Sultanın on gün önceki tartışmalı ölümünden sorumlu tuttuğu Serasker Hüseyin Avni ve Hariciye Nazırı Raşid Paşaları öldürdü.

17 HAZİRAN 1944
İzlanda'da cumhuriyet ilan edildi, yeni devletin ilk başkanı Sveinn Björnsson oldu. Ada, 14. yüzyıldan bu tarihe kadar Danimarka hakimiyeti altındaydı.

20 HAZİRAN 1936
Tartışmalı bir biçimde 18 Haziran'da ölen Rus öykü ve roman yazarı Maksim Gorki için Moskova Kızıl Meydan'da cenaze töreni düzenlendi. Tabutu taşıyanlar arasında Josef Stalin, konuşma yapanlar arasında da André Gide vardı.

21 HAZİRAN 1453
II. Mehmed, İstanbul'un fethinden yaklaşık bir ay sonra Edirne'ye hareket etti. Güvenlik için yeni başkentte 1500 yeniçeri bıraktı, surların onarılması, hendeklerin temizlenmesini emretti.

22 HAZİRAN 1982
Banker Kastelli olarak tanınan Abidin Cevher Özden İsviçre'ye kaçtı. Tunus'ta yakalanan ve 28 Eylül'de İstanbul'a getirilen Özden'e 220 bin kişinin para yatırdığı ortaya çıktı.

23 HAZİRAN 1596
III. Mehmed "Üngürüs (Macar) niyetine" İstanbul'dan ayrıldı. Bu, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1566'daki seferinden 30 yıl sonra ilk defa bir padişahın sefere çıkışıydı.

25 HAZİRAN 2009
ABD'li şarkıcı, şarkı yazarı ve dansçı Michael Jackson, Los Angeles'ta 50 yaşında öldü. Tüm zamanların en çok satan müzisyeni olan "Popun Kralı", ilk solo albümünü 1972'de çıkarmıştı.

26 HAZİRAN 1974
Bir paket Wrigley's Juicy Fruit marka sakız, dünyada barkodla satılan ilk ürün oldu. ABD, Ohio'daki Marsh Süpermarket'te saat 08:01'de kasadan geçirilen sakız bugün Smithsonian Müzesi'nde sergileniyor.

27 HAZİRAN 1964
Binbaşı Fethi Gürcan, Ankara Cezaevi'nde idam edildi. Gürcan, 21 Mayıs 1963 gecesi Ankara Radyosu'nu basarak emekli Albay Talat Aydemir'in idareyi devraldığına dair bir bildiri okumuştu.

4 HAZİRAN 1943
Arjantin'de Birleşik Subaylar Grubu adlı gizli bir ittifakın yaptığı darbe sonucu Ramón Castillo hükümeti devrildi. O sırada albay rütbeli olan geleceğin devlet başkanı Juan Perón sivrilerek siyaset sahnesine çıktı.

5 HAZİRAN 1968
New York Senatörü Robert Francis Kennedy suikaste uğradı ve 26 saat sonra öldü. Filistin doğumlu Sirhan Bişara Sirhan yaptığı suikaste gerekçe olarak ABD başkan adayının İsrail'e verdiği askerî desteği gösterdi.

6 HAZİRAN 1674
Babür egemenliğine karşı ayaklanan Hint lider Şivaci, Hindistan'ın batı ve güneyini kapsayan topraklarda Maratha Krallığı'nı kurdu. 3 Nisan 1680'e kadar tahtta kalan hükümdar, Hinduizm'in yayılmasında etkili oldu.

11 HAZİRAN 1913
Said Halim Paşa sadrazam oldu. Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu olan Paşa, 1908'de meşrutiyet ilan edildikten sonra İttihat ve Terakki partisine girerek önemli görevler üstlenmişti.

12 HAZİRAN 1942
Amsterdam'da yaşayan Yahudi bir genç kız olan Anne Frank'a 13. yaşgününde bir günlük hediye edildi. Soykırımın simge ismi genç kızın, Auschwitz'e gönderilene kadar gizlenerek geçirdiği iki yıl boyunca tuttuğu günlüğü, 1947'de yayımlandı ve 30'dan fazla dile çevrildi.

18 HAZİRAN 1550
Süleymaniye Camii'nin inşaatı, Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin temele ilk taşı koymasıyla başladı. Mimar Sinan'ın eseri, 7 Haziran 1557'de dualarla açıldı. Yapının 4 minaresi, Kanuni'nin İstanbul'un fethinden sonraki 4., on şerefesi de onuncu padişah oluşunu temsil eder.

19 HAZİRAN 1097
I. Haçlı Seferi sırasında, İznik, Anadolu Selçuklularından alındı. Kenti Bizans'a teslim eden Haçlı kuvvetleri, Eskişehir istikametinde ilerledi. Sultan I. Kılıç Arslan, devletinin başkentini Konya'ya taşıdı.

24 HAZİRAN 1645
Osmanlı ordusu Girit Adası'na çıktı. Adanın tamamını fethetmeden dönen Yusuf Paşa, bu hatasını Sultan İbrahim'in buyruğu üzerine hayatıyla ödeyecek, fetih 1669'da tamamlanacaktı.

28 HAZİRAN 1969
New York'ta eşcinsellerin uğrak yeri Stonewall Inn isimli bar, polislerce basıldı. Baskını protesto gösterileri ayaklanmaya dönüştü. Olaylar, eşcinsel hakları hareketi bakımından önemlidir.

29 HAZİRAN 1934
Dünyanın en uzun ömürlü insanlarından Zaro Ağa öldü. İstanbul'da öldüğünde 157 yaşında olan Bitlis doğumlu Kürt Zaro Ağa, 10 padişahın saltanatını yaşadı, Cumhuriyet'in kuruluşuna tanıklık etti.

30 HAZİRAN 1894
İngiltere'nin sembolü haline gelen Thames Nehri üzerindeki Londra Kule Köprüsü trafiğe açıldı. Tamamlanması 8 yıl süren köprünün açılışı, 1901'de Kral olacak Galler Prensi Edward tarafından yapıldı.

TARİHTE 1. SAYFA 10 HAZİRAN 1934

Cumhuriyet

Şehinşah Hz. hoşgeldiler, sefalar getirdiler

Şehinşah Hz. Samsuna hareket ettiler

Cumhuriyet, 15 Haziran 1934

Ortadoğu barışı için İran Şahı Türkiye'de

İran Şahı Rıza Pehlevî, uzun bir ziyaret için 10 Haziran'da Türkiye'ye geldi. Kara yoluyla gelen Şah, Iğdır, Kars, Erzurum, Gümüşhane ve Trabzon'da birer gece kaldıktan sonra *Yavuz* zırhlısıyla Samsun'a, oradan da trenle Ankara'ya geçti. 16 Haziran'da Ankara garında Mustafa Kemal Paşa tarafından karşılanan Şah için parlak törenler hazırlandı. İki devlet başkanı Eskişehir, Afyon, Uşak üzerinden 22 Haziran'da İzmir'e vardı. Daha sonra Çanakkale üzerinden İstanbul'a geçtiler. Çeşitli yerlerde birçok kurumu gezen Rıza Şah, kendisi de asker kökenli olduğu için, yol boyunca birçok askerî birliği de ziyaret etti. İstanbul'da ise Deniz Harp Okulu'na ve Harp Akademisi'ne gitti, Marmara'da Mustafa Kemal Paşa'yla motor gezintisi yaptı ve Büyükada'yı gezdi. 2 Temmuz'da İstanbul'dan ayrılan Şah, Trabzon yoluyla ülkesine döndü.

Bu ziyaret, Irak Kralı Faysal'ın 1931'deki ziyaretiyle başlayan ve 1937'de üç ülke arasında imzalanacak olan Sadabad Paktı'na giden süreçteki ikinci önemli aşamaydı. İran-Irak sınırının kesin olarak çizilmesi ise, bu paktın önündeki tek engeldi. Resmi ziyaret ve Şah'a gösterilen yüksek düzeydeki misafirperverlik, bu engelin kalkmasını sağlayacaktı.

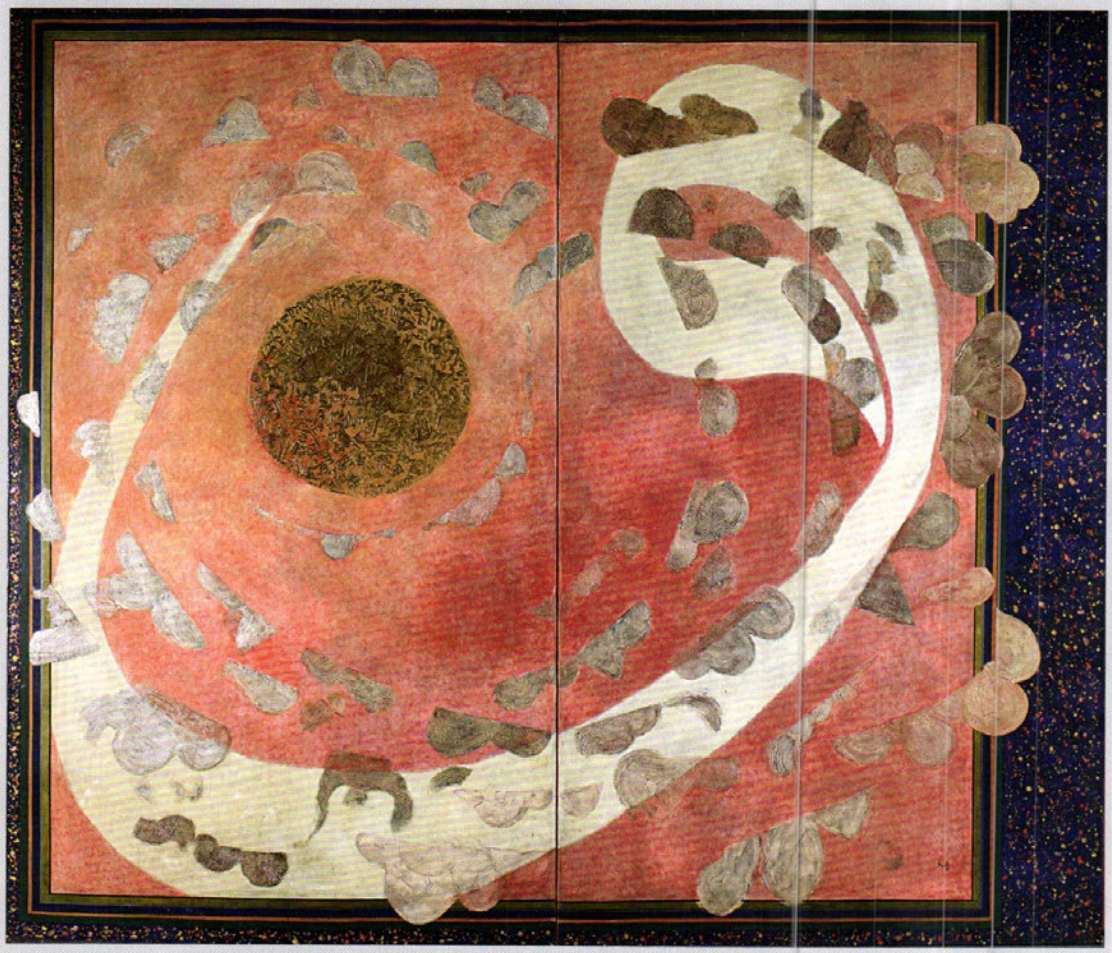
Ahmet Kuyaş

EROL AKYAVAŞ
RETROSPEKTİF

İSTANBUL MODERN

29 MAYIS – 25 AĞUSTOS 2013

KATKILARIYLA

FINANSBANK

İSTANBUL MODERN SANAT MÜZESİ
Meclis-i Mebusan Caddesi
Liman İşletmeleri Sahası
Antrepo 4 34433 Karaköy İstanbul
T 212 334 73 00 **F** 212 243 43 19
www.istanbulmodern.org
info@istanbulmodern.org

KURUCU

Eczacıbaşı

İLETİŞİM VE TEKNOLOJİ SPONSORU

TURKCELL

EĞİTİM SPONSORU

Garanti
Başka bir arzunuz?

ERZİNCAN-KEMAH

Batıda Urartu eseri Kemah Kalesi'ni, doğuda Altıntepe'ye bağlayan tarihi yol, baraj tehdidi altında.

Fotoğraf: Hüseyin Ceviz

Urartu mirasına bir baraj soğuk su

Anadolu'nun ilkçağ uygarlıklarından Urartu Krallığı'nın iki merkezi arasındaki tarihî yol, Kemah'taki baraj inşaatıyla sular altında kalma tehdidiyle karşı karşıya.

Uygarlık tarihinin önemli dönemeçlerinden Demir Çağı'nın (MÖ 1190 - 330) Erzincan'daki binlerce yıllık tarihî mirası, baraj projeleriyle su altında kalacak. İki önemli Urartu yerleşimini birbirine bağlayan yol dahil, pek çok kültür varlığı, araştırmaya fırsat tanınmadan kaybolacak.

Kemaliye ve Erzincan arasındaki, Fırat'ın büyük kollarından Karasu vadisinde toplam 9 baraj yapılacak. Bunlardan en büyüğü, Kemah Boğazı Acemoğlu mevkisinde inşa edilecek. Barajın etkileme alanında kalan Maksutuşağı köyünün kuzeybatısındaki oldukça dik bir tepe üzerinde, meşe ağaçları arasında antik bir yol kalıntısı keşfedildi.

Tepenin üstüne doğru viraj yaparak tırmanan yol, yamacı takip ederek uzanmaktadır. Tepenin yamacı boyunca iri taşlardan farklı kotlarda set inşa edilerek yamaçla set duvarı arasına inşa edilmiş yol, zaman zaman 2,5 m genişliğe ulaşmaktadır. Vadi boyunca uzanan yolun tespit edildiği noktadan batıya doğru gidildiğinde, MÖ 8. ve 7. yüzyıllarda hüküm süren Urartular döneminde yapılmış ve tarihsel süreç içinde yoğun bir şekilde iskân edilmiş olan Kemah Kalesi'ne ulaşılır. Doğudaysa, Urartu Krallığı'nın kuzeybatıdaki son merkezi Altıntepe'ye varılır.

Söz konusu yol kalıntısı büyük olasılıkla Kemah Kalesi ile Altıntepe'yi birbirine bağlıyordu. Nitekim yol takip edildiğinde Acemoğlu boğazına yakın bir mevkide, yola yaklaşık 25 m mesafede, nehri gören bir noktada düzgünce işlenmiş ve yan yana dikdörtgen formlu kaya oyukları yer almaktadır. Farklı boyutlara sahip oyukların sayısı görülebildiği kadarıyla 12'dir. Benzer özellikler gösteren kayaya oyulmuş sunu alanları Urartularda yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Urartu Krallığı'nın yol sistemine çok önem verdiği ve yerleşim yerleri ile kaleler arasında yollar inşa ettiği özellikle 1980'li yıllarda Veli Sevin tarafından Elazığ-Bingöl bölgesinde gerçekleştirilen araştırmalarda saptanmıştı.

Anadolu'nun günümüze sapasağlam ulaşmış bir antik yolu alelacele yapılacak bir baraj tarafından yok edilme tehdidi altındadır. Üstelik, hiçbir arkeolojik inceleme ve belgeleme yapılmadan.

Mehmet Ali Polat, Hasan Binay

TUNCELİ

Dere Laçi'de mağarada yakalanan Demenu aşiretine mensup direnişçiler. Eline ip takılan kişi Haydar Kaya'nın babası Hese Geva Keri.

Hasan Saltık arşivi

Dersim'in sızlayan kemikleri savcılıkta

1938 Harekatı'nın tanığı Haydar Kaya ifade verdi, Hıdır Çiçek ise ailesinin öldürüldüğü mağaradaki kemiklere DNA testi istedi.

Dersim'de 1937-1938'de yaşanan olaylara dair Mayıs ayında yargıya yapılan iki önemli başvuru, harekatın karanlıkta kalan noktalarını tekrar gündeme getirdi. Birkaç gün arayla Hıdır Çiçek, ailesinden pek çok kişinin öldüğü mağaradaki kemiklere DNA testi için girişimde bulundu; ardından olayları bizzat yaşayan Haydar Kaya savcılığa ifade vererek tanıklık yapabileceğini bildirdi.

Yaklaşık 20 yıldır yürütülen "Dersim Sözlü Tarih Kayıtları" kapsamında bir sinema filmi fikri gelişmiş; çekimler esnasında, üç-dört noktada dönemin kurbanlarının kemikleriyle karşılaşılmıştı. 2011'de İstanbul Adli Tıp Kurumu'na müracaat ederek kemik örneklerine DNA tespiti isteğinde bulunulmuştu. Böylesi bir inceleme, mağdur ailelerin başvurusunu gerektirdiğinden, girişim sonuçsuz kalmıştı.

2013 Mayıs başlarında, Hıdır Çiçek adlı vatandaş Dere Laçi'de (Leç Deresi) bulunan bir mağarada kemiklere ulaştı (Bölgedeki mağaralar, insanlara sığınak olmuş, top atışları ve zehirli gaz kullanımı sonucu yüzlerce kişi ölmüştü). Çiçek, bunların arasında ailesine ait kemiklerin olabileceğini düşünerek Tunceli savcılığına suç duyurusunda bulundu.

Bu haber üzerine, Haydar Kaya da olayların tanığı olduğunu, akrabalarından 120 kişinin öldürüldüğünü savcılığa beyan etti ve tanıklık yapabileceğini belirtti.

Dersim'de Dere Laçi Vadisi'ndeki mağaranın derinliklerinde bulunan kemikleri, köylüler girişe taşıdı.

Fotoğraf: Ferit Demir

O dönemde 7 yaşındaki Kaya, olayları şöyle hatırlıyor: "O mağarada bulunan yüzlerce insan arasındaydım. Top atışlarını hatırlıyorum, insanların çığlıklarını da. Sağ kalanlar teslim alındı. Daha beşinde olan kızkardeşim mağara kapısından uçuruma yuvarlandı. Hiç unutamıyorum o anı. Kafile yolda yürütülürken, annemle bir orman kümesinin arkasına sığındık. Diğerleri kurşuna dizilmiş. Annemle katıldığımız kafile de teslim oldu. Harçik Suyu kenarında kurşunlanıp suya atıldık. Ben suda ayıldım, çıkıp dağa yürüdüm. 120 kişilik aileden geriye ben kalmışım. Soyum kurutuldu, ama benden sonra da soyumu yeşertecek bir fidanım yok. Gel ki dayanasın."

Kaya, Demenu aşiretininden Hese Geva Keri'nin oğlu. Keri'nin, eline ip bağlanmış halde, birkaç arkadaşıyla askerlerin önünde çekilen fotoğrafı, yaşananların simgeleşen karelerinden.

Cemal Taş

GILLES VEINSTEIN
(1945-2013)

Osmanlı kürsüsünün Fransız kurucusu

Corbis

Avrupa'nın saygın tarihçilerinden Gilles Veinstein, Fransa'daki Türk ve Osmanlı Tarihi kürsülerini kurmuş, farklı ülkelerde dağınık Osmanlı vesikalarını biraraya getirmiş, çok sayıda tarihçi yetiştirmiş büyük bir hocaydı.

Fransız Türkolog Gilles Veinstein, Türkiye'de daha ziyade, *Selanik 1850-1918* ile *İslâm Dünyasında Tarikatlar* ve *Osmanlılar ve Ölüm* başlıklı kitapları ile tanınır. Sebebi de eserlerin Türkçeye çevrilmiş olmasıdır. Ancak onun Osmanlı ve Türk tarihine katkıları, bunlarla sınırlandırılamayacak önemdedir. Türkiye ile doğrudan hiçbir bağı olmamasına rağmen Türkoloji çalışmayı seçmiş, alanında Avrupa'nın en saygın akademisyenlerinden biri olmuştu.

1972'de Paris'teki Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (EHESS)'na öğretim üyesi olarak giren Veinstein için, aynı okulda 1988'de "Osmanlı ve Türk Tarihi" kürsüsü kuruldu. Yıllarca hem burasını hem de Fransız Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi'nde (CNRS) "Osmanlı ve Türk Tarihi Çalışmaları" isimli araştırma ekibini yönetti. 1999'dan itibaren, Fransa'daki en prestijli eğitim kurumu Collège de France'a seçildi ve burada da "Türk ve Osmanlı Tarihi" kürsüsü kurdu.

Osmanlı tarihi çalışmalarına 100'ü aşkın makale ile katkıda bulunan Veinstein, öncelikle Osmanlı siyasi ve askerî yapılarının incelenmesi üzerinde yoğunlaşırken özellikle 16. yüzyıl ve Sultan Süleyman devri siyasi yapılanmalarını inceledi. Veinstein'ın çalışmaları, Osmanlıların bu dönemde Fransa, Rusya ve Lehistan'la diplomatik ve ticari ilişkilerini de kapsar.

Tüm çalışmaları arşiv belgelerine dayanan Veinstein'ın eserlerinin özgünlüğü ve zenginliği, kullandığı belgelerin çeşitliliğindendir (terekeler, mühimme defterleri, kanunnameler, kronikler gibi). Yalnızca Türkiye arşivleriyle sınırlı kalmamış, Yunanistan, Avusturya ve Arnavutluk gibi yerlerde dağınık Osmanlı vesikalarını da kullanmıştır.

Veinstein, belge odaklı tarihçilikle sınırlı kalmayarak, Osmanlılarda ölüm, Bektaşilik, Osmanlı döneminde tarikatlar ya da Nicolas Vatin ile beraber kaleme almış olduğu padişah ölümleri gibi sentez çalışmalar üretmişti.

Bu uzman tarihçi, akademik hayatının büyük bir kısmını "belgelerden hareketle" Osmanlı çalışmaları yapabilecek önemli tarihçiler yetiştirmeye adamıştı. Gilles Veinstein bu bağlamda sayıları azalan "büyük hocaların" arasında yer aldı ve kuşkusuz bu özelliği ile de anılacak.

Işık Tamdoğan

GÜNSELİ BAŞAR
(1932-2013)

Avrupa'nın en güzeli Günseli'ydi

Türkiye'nin ilk Avrupa Güzellik Kraliçesi Günseli Başar 81 yaşında öldü. Başar, İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenciyken, 1951'de katıldığı Türkiye Güzellik Yarışması'nda birinci oldu. Ertesi yıl, İtalya'nın Napoli kentindeki yarışmada Avrupa Güzeli seçildi. Yarışmanın ardından bir Türk kızının, Avrupa güzeli seçilmesine itirazlar yükselmişti. İkinci olan Fransa güzeli "Bu kızın suratında doğum izi var, onu yeniden jürinin önüne çıkmaya çağırıyorum" demiş, Başar'la poz vermeyi reddetmişti. Zarafeti, güzelliği ve kültürüyle uzun yıllar boyunca magazin basının gündeminde kalan Başar, yarışmadan sonra gelen oyunculuk, şarkıcılık tekliflerini reddetmişti. Yıllar sonraki bir röportajında bu konuda, "Biz başka türlü yetiştik, bu devirde olsaydım, belki kabul ederdim. Ailem çok uygardır ama ben tutucu, mahcup bir kadınım" demişti. İki kez evlenen ve ikinci eşi dönemin İzmir Belediye Başkanı Faruk Tunca'dan bir kızı olan Günseli Başar, hayatının son 18 yılını Bodrum Yahşi'deki evinde geçirdi.

Günseli Başar Avrupa Güzellik Kraliçesi tacıyla.

Cengiz Kahraman koleksiyonu

İlk ve son şampiyon Galatasaray...

HASNUN GALİP GALATASARAY GALİP
19 Nisan 1914 Pazar günü o zamanlarki adı İttihadspor olan sahada, Galatasaray'ın Romanya karmasına karşı oynadığı maçın kahramanlarından biriydi. Öncesinde izcilerin o zamanlarki adıyla bir müsamere (gösteri) yaptığı maçı Galatasaray 4-2 kazanmıştı. O maç için ayaklı bir kupa konulmuş, bu kupayı Galatasaray kazanmıştı. O gün attığı gollerle galibiyeti getiren solaçık Mehmet Hasnun Galip, başında beresiyle kupanın yanında görülüyor. Hemen yanındaki ise Irak cephesinde şehit düşecek Celal İbrahim.

Melih Şabanoğlu koleksiyonu

ŞAMPİYONLUKLARDA VE KUPALARDA BİRİNCİ

GS: Profesyonel futbolun efendisi

Galatasaray'ın başarılarını iki kategori altında değerlendirmek doğru olur: Amatör dönem ve profesyonel dönem. Amatörlük döneminde 44 kez tamamlanan İstanbul Ligi'nde Galatasaray 12 kez şampiyonluğa ulaştı. Galatasaray 11 kez düzenlenen Millî Küme'de ise bir kez şampiyon oldu.

Profesyonelliğin 1952'de kabulünden sonra gerçekleştirilen bütün şampiyonalarda Galatasaray'ın üstünlüğü var. 8 kez düzenlenen Profesyonel İstanbul Ligi'ni 3 kez kazandı. 1959'dan sonra düzenlenmeye başlayan ligde ise, bugüne kadar kazandığı 19 kupayla en çok şampiyon olan takım konumunda. Galatasaray'ı 18 şampiyonlukla Fenerbahçe izliyor. 1962-63 sezonundan bu yana düzenlenen Türkiye Kupası'nda da Galatasaray aldığı 14 kupayla en yakın takipçisi Beşiktaş'ın çok önünde. 1966'da düzenlenmeye başlanan Cumhurbaşkanlığı Kupası'nı da 10 kez kazanan Galatasaray'ı, 8 kupayla Beşiktaş takip ediyor. Ekip, TFF Süper Kupası'nı da iki kez kazandı.

Galatasaray, ulusal düzeydeki bu başarılarının yanısıra 2000'de UEFA Kupası ve UEFA Süper Kupası'nı da kazanma başarısı gösterdi. Profesyonel dönemdeki toplam ulusal kupa sayısı ise 48. Fenerbahçe'nin 35, Beşiktaş'ın 31 kupası var.

MELİH ŞABANOĞLU

Galatasaray, Türkiye'nin yaşayan en eski futbol takımı. Bu unvanını, spor örgütlenmesinin geç geliştiği Osmanlı toplumunda, bir harç işlevi gören mektep takımı olmasına borçlu. Kulüp, Osmanlı Devleti'nin ilk modern ortaöğretim kurumu olan Mekteb-i Sultani'nin öğrencileri tarafından kuruldu 1905'te. Amacı, o zamanlar İstanbul'da yaşayan Britanya kolonisine mensup İngilizler tarafından kurulan Cadikeuy AFC, Moda takımları gibi futbol oynamaktı. Galatasaray 1906-1907 sezonunda İstanbul'daki İngilizler tarafından oluşturulan İstanbul Futbol Ligi'ne katıldı. Bu bir ilkti. Türklerin çoğunlukta olduğu bir futbol takımı; Kadıköy, Moda, HMS Imogene, Elpis ve Baltalimanı'nın oynadığı bu ligde ilk kez mücadele ediyordu. Galatasaray, iki yıl mücadele ettiği ve pek varlık gösteremediği bu ligde, üçüncü yılında, 1908-1909 sezonunda, o zamanların moda deyimiyle "şampiyon çıktı". İlk Türk takımı, ilk şampiyon olan Türk takımı olmuştu. Bunda elbette, II. Meşrutiyet'in ilanıyla değişen iklimin de rolü vardı. Bu rüzgara uygun biçimde, "yabancı" takımlarda oynayan üç Türk futbolcusu (Hasan Fuat, Hasan ve Hüseyin), mükemmel Türkçe konuşan İngiliz Horace Armitage'la beraber Galatasaray'a katılmışlardı.

Kosova Valisi Galip Paşa'nın Saint-Michel Lisesi'nde okuyan oğlu Mehmet Hasnun Galip, 1910'da 238 numarayla Mekteb-i Sultani'ye kaydolduğunda, Galatasaray ikinci kez şam-

ve şehit Hasnun Galip'in son kupası

Galatasaray Müzesi

1915'TE İLK ŞAMPİYON OLAN KADRO
Soldan sağa (oturanlar) Mıgırdıç, Jozef Oberle, Emil Oberle, Muhsin Yeğen ve Hasnun. (Orta sıra) Orhan Tahsin, Mekteb-i Sultani Müdürü Salih Arif Bey, Ömer, Hüseyin, Celal, Bekir Sıtkı Bircan, Emin Bülend Serdaroğlu, Ali Sami Yen, Rıza. (Ayaktakiler) Refik Cevdet Kalpakçıoğlu, Ruşen Eşref Ünaydın, Neş'et, Ahmet Robenson, Ahmet Cevat, Suat, Faik. Takım savaş nedeniyle 1914 Ağustos'tan sonra büyük oranda değişti.Hasnun dışında Neşet Erzurum'da, Celal de Bağdat'ta şehit düştü. Mıgırdıç ise tehcirde öldü.

piyon olmuştu. O uzun boylu ve narin yapılı "paşa çocuğu" Mehmet Hasnun, birkaç yıl içinde Galatasaray timinin en önemli futbolcusu konumuna geldi. Galatasaray 1914-1915'te düzenlenen İstanbul Futbol Ligi'ni Anadolu'yla birlikte aynı puanla bitirince şampiyonluk maçına çıktı. 3 Nisan 1915'te oynanan bu maçı Galatasaray 3-2 kazandı ve İstanbul şampiyonu oldu. Hasnun bu maçtan sonra orduya yazıldı ve zabit vekili (asteğmen) olarak Çanakkale'deki 5. Ordu'ya gönderildi. Önce 7. Fırka'ya bağlı 19. Alay'da görev yaptı, sonra da 21. Alay'da. Alayın 2. Taburu'na bağlı 7. Takım kumandanıydı Hasnun. Bildiğimiz kadarıyla cepheden Galatasaray Spor Kulübü'nün Reisi Ali Sami Bey'e iki mektup yazdı. Son mektubu 7 Haziran 1915 tarihliydi ve

ÇANAKKALE ŞEHİDİ HASNUN GALİP'İN CEPHEDEN SON MEKTUBU

'Cephede zafer bizim, orada da Galatasaray'ın olsun'

Zığındere 25.3.1331
Kardeşim Ali Sami,
Geldim geleli size ayrıyeten mektup yazamadığımdan son derece müteessirim. Fakat hâl ve mevkiin icabatından olduğuna kânisiniz zannındayım.
İdman âlemi nasıl, devam ediyor mu? Hokey ligi ne oldu? Zafer inşallah bizim taraftadır. Buradaki yaptığımız hakiki idmanda zafer daima bizde, orada da daima Galatasaray'da olmasını arzu ediyorum. Burada tahtelbahirlerimiz, "Majestik", "Triyumf" (İngiliz donanmasının *Majestic* ve *Triumph* zırhlıları) ve dün bir dretnot batırdıkları gibi; orada da Hüseyin, Celal topta; Rıza Bey, Muzaffer ve saire de hokeyde öylece kulüpleri mağlub etmeli. Gemiler gibi ortadan kaldırmalı demek istiyorum. Topçularımız gülleleri nasıl savuruyorlarsa, Galatasaray'ın idmancıları da öylece futbolu, hokey topunu -dost olan muvakkat (geçici) düşmana- savurmalı. Mektubu götürecek olan adam çadırın kapısında bekliyor. Onun için hitam ediyorum (sonlandırıyorum). İdmancıların ve Galatasaraylıların cümlesine selam. Bizim Muzaffer'e ayrıca selam ederim -bensiz ne yapıyor- ona söyleyin mektup yazsın (...)
Baki uhuvvet kardeşim.
Hasnun Galip

Zığındere'de kaleme alınmıştı. Bu mektuptan iki hafta sonra Hasnun'un bölüğü, Fransızlar'ın 21 Haziran 1915 günü Kerevizdere'de başlattıkları büyük saldırıyı karşılayan ve elinde hiç ihtiyatı kalmayan komşu 2. Tümen'e yardım amaçlı olarak gönderildi ve savaşa girdi. O gün toprağa düştü Hasnun; Türk tarafının önce 83 Rakımlı Tepe sonra Kemalbey Tepe, Fransızların "Le Haricot" dedikleri mevziyi savunurken. Ardında çok genç yaşanmış bir hayat, Galatasaray formasıyla birkaç yıl, üç-beş fotoğraf ve mektup bıraktı. Galatasaray, 19 Nisan 1914'te Hasnun'un elinde tuttuğu kupaya aradan geçen 99 yılda yüzlercesini, son olarak da 2012-2013 Türkiye Ligi Şampiyonluğu'nu ekledi.

SARAÇYAN AİLESİ

Unutulmuş bir hekimin bilinmeyen hikayesi

DAĞILAN BİR EVDEN ÇIKAN KUTULAR DOLUSU EVRAK ARASINDAN SEÇİLMİŞ BİR AVUÇ BELGE. ÜSTLERİNDEKİ NOTLAR DOKTOR KAMER SARAÇYAN'IN İSTANBUL'DAN SAVAŞ CEPHESİNE, ORADAN DA PARİS VE KARLSBAD'A UZANAN HAYAT HİKAYESİNİ ÖZETLER GİBİ...

Nişantaşı'nda eski bir apartman... Kaldırımın üstüne kararmış mobilyalar gelişigüzel yığılmış. Başka bir köşede toz içinde bir kitap yığını fark ediliyor. Köşedeki tahta kutuların içinde karmakarışık fotoğraflar... Aralarında yüz yıldan eskiler de var, 1940'lardan kalmalar da. Ama kimin olduğu belli değil. Kimsesi olmayan birinin evi boşaltılıyor belli ki. Fotoğraflarla dolu kutuları karıştırmaya başlayınca Ermenice yazılmış notlar çıkmaya başlıyor. Kağıtların arasından 1910'lardan kalma tıp diplomaları da çıkıyor. Diplomalar, 19. yüzyılın sonlarında İstanbul Gedikpaşa'da doğan Kamer Efendi isminde birine ait. Paris'teki Saint Louis Hastahanesi'nden verildiği anlaşılan diploma ve sertifikalarda ise doktorun soyadı yer alıyordu: Saraçyan.

Kamer Efendi, Askerî tıbbiyeden (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) mezun olduktan sonra 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda savaşa girmiş. Ermeni askerî hekimlerin Osmanlı ordusunda yer alması bu dönemde sıradışı bir durum değildi. Zira II. Mahmud'un kurduğu askeri tıbbiyeye Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra gayrimüslim öğrenci almaya başlanmıştı.

Doktor Saraçyan, öyle anlaşılıyor ki Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından eğitimini sürdürmek için Paris'e giderek Necker ve Saint-Louis hastahanelerinde araştırmalarını sürdürmüş. Paris Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde cildiye ve zührevi hastalıklar alanlarında ihtisasını tamamlayarak, sertifika ve diploma almış. Saint-Louis Hastahanesi'nin arşivinde, Kamer Saraçyan'ın 1920-1921 tarihleri arasında ihtisasını tamamladığına dair kayıtlar var. Bu bilgiyi yine fotoğrafların arasından çıkan mezuniyet resmi de belgeliyor. Ardından yine tıbbî bir görevle bugün Çek Cumhuriyeti'nde olan kaplıcalarıyla ünlü Karlsbad'a (Karlovy Vary) gidiyor, ancak bu kez yanında eşi Bayan Saraçyan da var.

Saraçyan ailesi İstanbul'a dönmüşse de Kamer Bey'in ölüm tarihini tespit etmek mümkün değil. Ancak karısının 1940'larda bastırdığı "Müteveffa Doktor Saraçyan'ın eşi Bayan Saraçyan" kartvizitinden, Doktor Kamer'in 1940'ların başında öldüğünü anlıyoruz. Kızı da kendisi gibi hekim olmuş, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirmiş.

Saraçyan ailesinin bilinmeyenlerle dolu hikâyesi elbette burada bitmiyor. *NTV Tarih* okurları, ailece hekim olan Saraçyanlar ile ilgili başka bilgileri de bize ulaştıracak, kim bilir?

Kamer Efendi, annesi Surpik Hanım ile, 1900'lerin başı.

1921'de Saint-Louis Hastahanesi'ndeki eğitimini tamamlayan Doktor Saraçyan (ikinci sırada en sağda), diğer hekimler ve öğrencilerle birlikte.

Saraçyan'ın Necker ve Saint-Louis hastanelerinden aldığı sertifikalar.

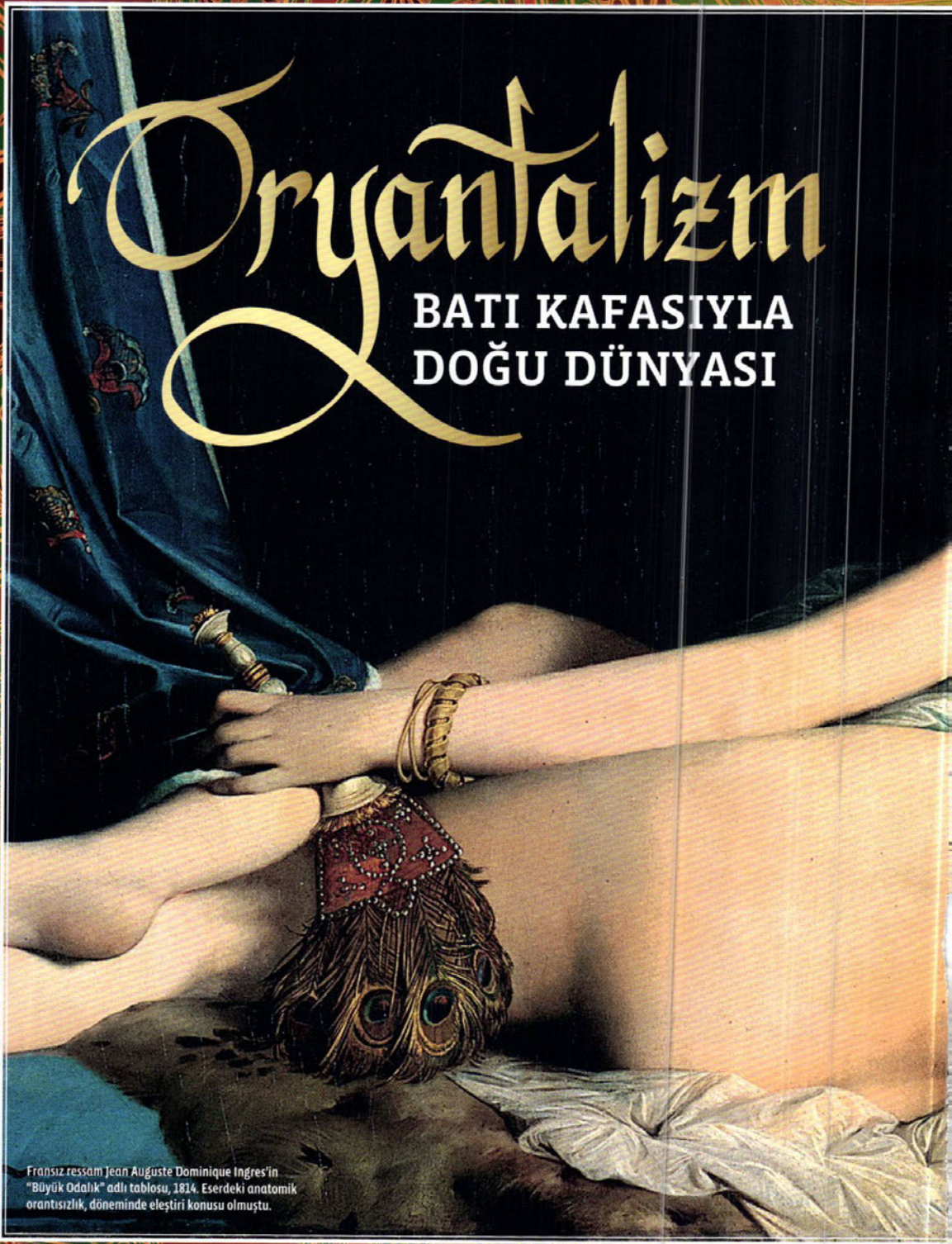
Doktor Saraçyan ve eşi, Karlsbad'da, 1922.

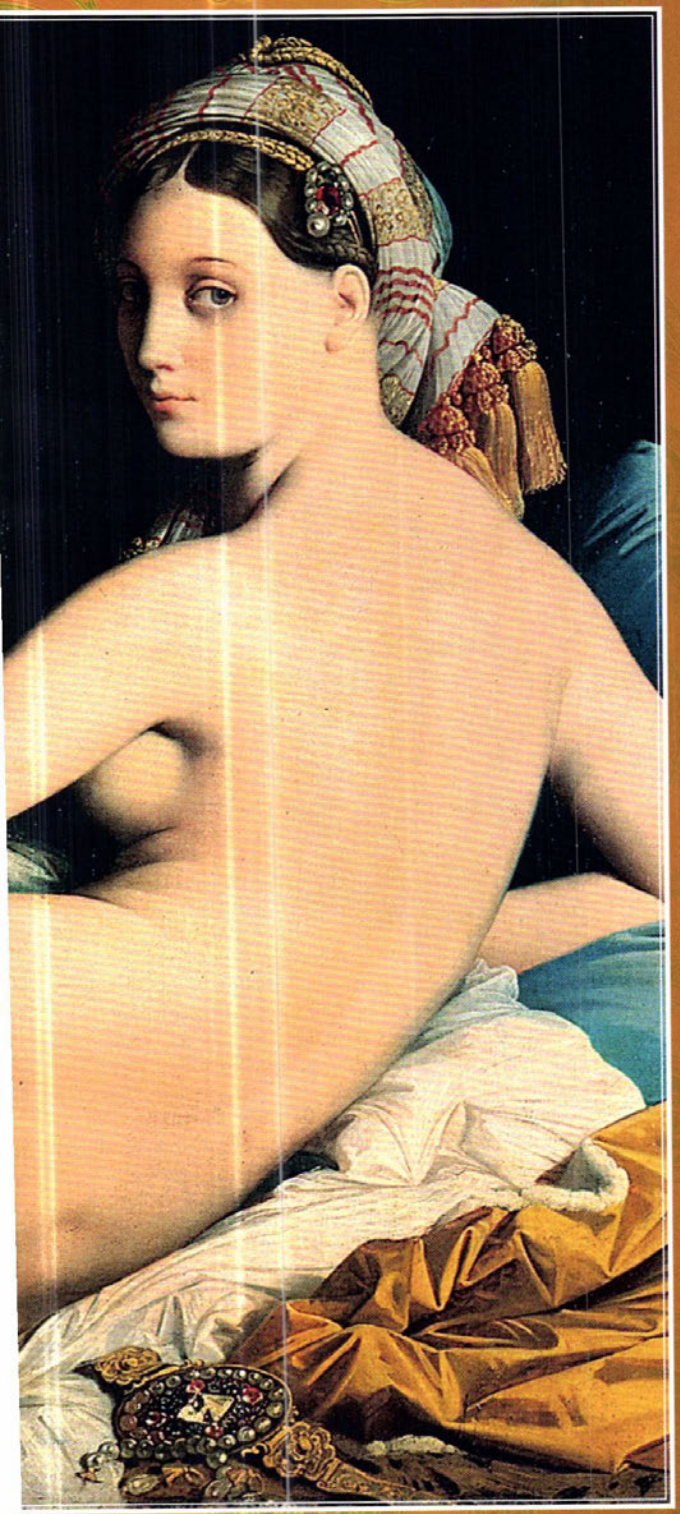
Askerî tıbbiyeden mezun olan Kamer Efendi, 1. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusunda görev almış.

Oryantalizm

BATI KAFASIYLA DOĞU DÜNYASI

Fransız ressam Jean Auguste Dominique Ingres'in "Büyük Odalık" adlı tablosu, 1814. Eserdeki anatomik orantısızlık, döneminde eleştiri konusu olmuştu.

18. yüzyılın sonundan itibaren kendi dışındaki coğrafyaya ilgi duyan Batı dünyası, Doğu'yu hayaller ve genellemeler eşliğinde algılayarak adeta 'başka bir Doğu' yarattı. Resimden edebiyata, mimariden modaya her alanda somutlaşan oryantalizm, bir yüzüyle sömürgeciliği meşrulaştırıyor, diğer yüzüyle dev bir külliyat oluşturuyordu.

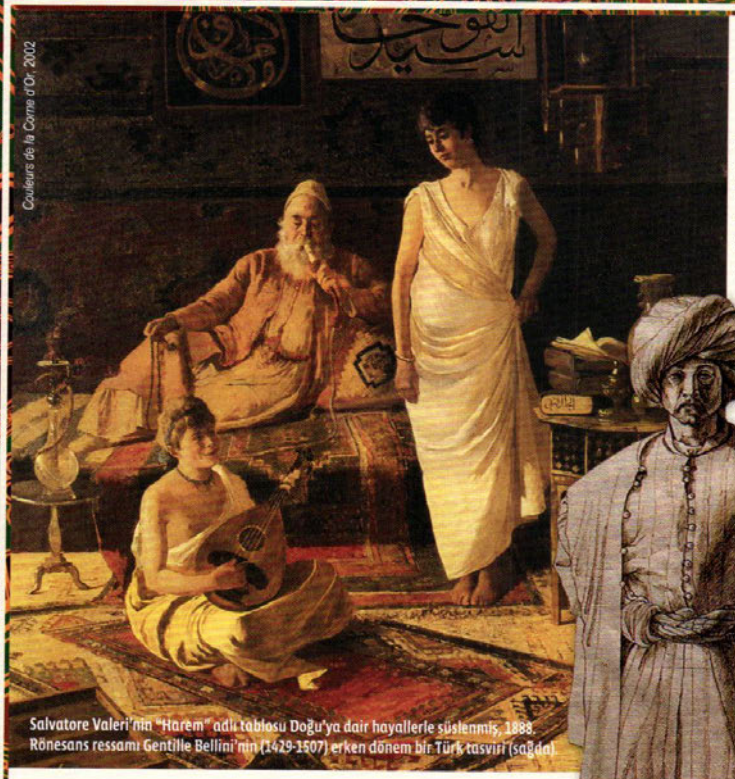
Demetrius Coufopoulos isimli seyyah, 1899 tarihli *İstanbul Rehberi*'ne şöyle yazmıştı: "Türkler orta boyludur, koyu renk saçlı ve kemerli burunludur, göçebe atalarından devraldıkları aşırı kibarlıkları ve misafirperverlikleri, tembellik ve umursamazlıklarıyla ünlüdürler. Kayıpların veya felaketlerin karşısında bile 'kısmettir' ya da 'Allah kerim' diyerek kendilerini avuturlar. En gözde meşgalelerine 'keyif' adını verirler. Bu zevke, pitoresk bir mekanda kayıtsız, düşüncesiz bir şekilde zaman geçirmekle ulaşılır. Keyif budur ve bunu başka bir dile çevirmek çok zordur".

Bu pasaj, Batılı entelektüellerin, külliyen "Doğu" olarak tanımladıkları, Kuzey Afrika'dan Doğu Akdeniz havzasını izleyerek Türkiye'ye varan; Doğu Avrupa, Balkanlar, İran, Hindistan, Orta Asya'ya kadar giden ve Çin ve Japonya'yı kapsayan coğrafyadan beslenen "oryantalizm" akımının güzel bir yansımasıdır.

Özellikle 19. yüzyılda resim, edebiyat, müzik, mimari gibi sanatın tüm alanlarında hatta afiş, ambalaj, kartpostal, pul, biblo gibi kültür ürünlerinde de kendini gösteren bu akım, Doğu'yu hayaller ve genellemeler eşliğinde algılıyor, adeta "başka bir Doğu" yaratıyor; bir yandan da eşsiz bir külliyat ortaya koyuyordu.

"Oryantalist" kelimesi tarih içinde farklı anlamlar taşıdı. 1683'te Doğu ya da Yunan kilisesinin bir üyesi, 1691'de Doğu dillerini bilen kişi anlamında kullanıldı. Zamanla Doğu toplumlarının kültürleri ve tarihleri hakkında uzmanlaşmış araştırmacı anlamını kazandı.

"Oryantalizm" denince akla gelen ilk isim olan Edward Said, 1978'de bu kavramın en kapsamlı tarifini yaptı. Ona göre, Şark'ı öğreten kimse "şarkiyatçı", yaptığı şey de "şarkiyatçılık"tı. Said, şarkiyatçılık yani oryantalizmi, yaygın bir söylem, Batı'ya has kültürel bir tavır olarak görmeyi önerdi. Said'in akademik dünyada ses getirmesi, "Oryantalizm, Doğu ile Batı-

Salvatore Valeri'nin "Harem" adlı tablosu Doğu'ya dair hayallerle süslenmiş, 1888. Rönesans ressamı Gentille Bellini'nin (1429-1507) erken dönem bir Türk tasviri (sağda)

Oryantalist olarak adlandırdığımız tüm sanatçı, araştırmacı ve yazarların "hain bir hakimiyet planı"nın parçası oldukları düşünülemez.

arasındaki derin ayrıma dayalı bir düşünüş biçimidir" teziyle oldu. Filistin doğumlu Amerikalı profesör, Batı'nın Doğu'ya olan ilgisinin masum bir merak olarak açıklanamayacağını savundu. Doğu'yu ve ona ait unsurları klişe ve stereotipler yaratarak tasvir etmek, onu iskan edip yönetmeye hizmet ediyordu. Said'e göre oryantalizm, Batı'nın Doğu üzerinde üstünlük kurmak için bulduğu yoldu. Bu iki coğrafyanın, Batı'nın kültür ürünlerindeki temsillerle birbirinden farklılaştırılması, sömürgeciliği meşrulaştırmak için icat edilmişti.

Doğu, gerçekten de 19. yüzyıl ortalarından itibaren nesneleşerek, Batı dünyasının büyük kısmında giderek daha popüler bir "ürün" haline geldi. Doğu'yu araştıran dernekler kuruluyor, dergiler çıkarılıyor, çeviriler yapılıyor, fuarlar düzenleniyor ve edebi eserlerle Doğu, hiç bitmeyen bir ilgiçlik kaynağı olarak sunuluyordu. Doğu'nun Batılı bakış açısıyla temsil edildiği sanat ve kültür ürünlerinde dünyanın çift başlılığını hissetmek mümkündü. Egzotik, erotik ve enigmatik (gizemli) unsurlarla bezeli bu eserlerde, Batılı uygar, güvenilir ve rasyonel olarak kodlanırken, Doğu dünyası gelişmemişlik, tehlike ve kadercilikle özdeşleştirildi. Kimi zaman yazarının oturduğu şehri hiç terk etmeden kaleme aldığı seyahatnameler, tütün, kahve ve esrar içilen, harem ve hamamlarda her türlü cinselliğin rahatça yaşandığı kuralsız ve rengarenk bir Doğu alemini Avrupalıların hayal dünyasına sunardı. Bu temsiller, kendi değerini bilemeyecek kadar "ilkel ve cahil" olan Doğu'nun Batı tarafından "tüketilmesi"nin doğal olduğunu ima ederdi. Söyleme göre Doğulular misafirperver ve cömertti fakat idarecilerinin kendileri üzerindeki egemenliğini sorgulamazlardı. İslâm ve halkın cehaletiyse, idarecilerin çıkarına hizmet ediyordu, dolayısıyla Batılılar onları kurtarmalıydı. Said'in bu bakışı için aldığı eleştiri, fazla acımasız olduğu yönünde oldu.

Tarihçi Edhem Eldem'in söylediği gibi gerçekten de oryantalist olarak adlandırdığımız tüm sanatçı ve yazarların "hain bir hakimiyet planı"nın parçası oldukları düşünülemez. Bu kişileri, oryantalizmin ardındaki beyinler olarak değil, oryantalist anlayışın birer ürünü olarak değerlendirmek gerekir. Eldem, Said'in tezlerinin, devamlı haksızlığa uğradığına inanılan, kurban rolünde bir Doğu'nun kabullenilmesine yol açmasından rahatsızlık duyduğunu yazar. İngiliz tarihçi John MacKenzie de, gerçek sanatın hiçbir zaman devamlı bir kültürel üstünlük gösterisinin, emperyalist, cinsiyetçi, ırkçı nefretin dışavurumunun temelinde kurulamayacağını hatırlatır. Ve tüketicilerin tamamıyla kötüledikleri veya egemen olmayı, yok etmeyi amaçladıkları şeyleri satın almaları, seyretmeleri veya dinlemeleri beklenemez diye ekler.

Oryantalizmi tamamen karalamamak için başka bir sebep de, aslında ne yönde olursa olsun kültürlerarası bir etkileşim alanı yaratmış olmasıdır. Batı'nın Doğu'yla tanışırken ortaya koyduğu mizah, iğneleme, ırkçılık, merak, şaşkınlık veya hayranlık dozajı, içinde bulunan tarihsel koşullara göre değişkenlik göstermiştir. ■

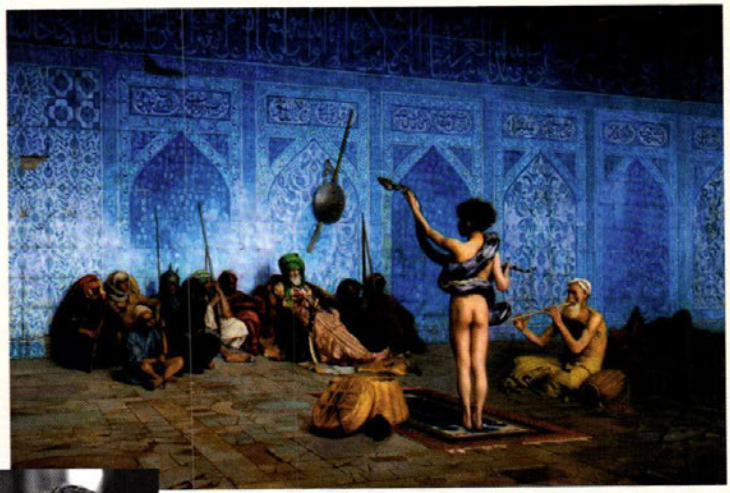
(Edhem Eldem'in *Doğuyu Tüketmek* kitabından yararlanılmıştır.)

DOĞU-BATI TARTIŞMALARI VE ELEŞTİRİLERİNDE MADALYONUN ÖBÜR YÜZÜ

Türkler kendi tarihlerini şarkiyatçılar sayesinde öğrendi

Oryantalizmin bir yüzü olan şarkiyatçılık, bir bakışaçısına değil, bir araştırma yöntemine işaret eder. Doğu üzerine başlatılan filoloji ve tarih çalışmalarını yürüten Batılı bilimciler, Türk ve İslâm medeniyetini Türklere ve Müslümanlara tanıttılar.

İSENBİKE TOGAN

Jean-Léon Gérôme'un Türk, Mısır ve Hint imgelerini biraraya getirerek hayalgücünü gösterdiği "Yılan Oynatıcısı" tablosu, 1880 (üstte). Eser, Edward Said'in (solda) *Oryantalizm* kitabının ilk baskısının kapağında yer almıştı.

Batı dünyasında "orientalisme-orientalism" adı verilen kavrama Türkiye'den bakınca üç karşılığı olduğunu görüyoruz: bunlar şarkiyat, doğubilimcilik ve oryantalizm sözcükleridir. Batı dillerinde tek bir sözcükle ifade edilen bir kavramı biz neden üç ayrı şekilde algılıyoruz? Acaba kendimizi "Orient"te gördüğümüz için mi? Yoksa "Orient"i kendimize yakıştıramadığımız için mi? Malum olduğu üzere bu sözcük, yüzü güneşe dönmekten ötürü "doğu" anlamındadır. Genellikle oryantalizmi bir bakışaçısı olarak algılarız. Bu bakışaçısı kendini sanat ve edebiyatta elle tutulur bir şekilde gösterir. Tarih araştırmalarında ise yazarın oryantalist olup olmadığını değerlendirmek, bizim dağarcığımızda birikenlere bağlıdır. Öncelikle Türkçede "şarkiyat" bir bakışaçısına değil, bir araştırma yöntemine işaret eder. Şarkiyatçılığın Avrupa'da dinî metinlerin doğru bir şekilde hazırlanmasını temin etmek için başlanmış olmasında, İbranice, Arapça ve Farsça bilgisi önemli bir rol oynamıştır. Bu tür uğraşların mütehassısları "orientalist", şarkiyatçı veya müsteşrik olarak biliniyorlardı. Hatta 1951'de İstanbul'da 22. Müsteşrikler Konferansı toplanmış ve dünyanın önemli bilginleri bu konferansa katılmışlardı.

Hellmut Ritter, Osmanlı subay üniformasıyla, 1915.

Babam Zeki Velidi Togan'ın bu konferansa riyaset etmesi dolayısıyla, ben de müsteşrik adını ilk defa duyuyordum.

O sıralarda ve ondan sonra uzun bir süre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde bir Şarkiyat Enstitüsü vardı. Burası yıllar yılı Türkiye'de araştırmalar yaparak yaşayan Helmut Ritter gibi bilimcileri barındırıyordu. Bugün IRCICA'da Arapça kaynaklar üzerindeki çalışmaları ile tanınan Ramazan Şeşen de zamanında Şarkiyat Enstitüsünde yetişmişti. Yakınlarda vefat eden Toktamış Ateş'in babası hocam Ahmet Ateş de Türklerin tarih ve kültürünü ilgilendiren Farsça metinlerin kritik edisyonlarını yapıyor ve bu eserleri dilimize kazandırıyordu. Rusya, Çin ve hatta Japonya'da da şarkiyat çalışmaları bu şekilde yürütülüyordu. Şarkiyatçılık olmasa, hepimizin kullandığı Türkçe *İslâm Ansiklopedisi* ve onun Batı dillerindeki orijinal edisyonları ortaya çıkmamış olurdu.

Öte yandan Edward Said'in 1978'de yayınladığı *Orientalism* adlı eleştirisel eserinin yankıları öylesine büyük oldu ki, üniversitelerde şarkiyatçılığın ve şarkiyatçılıkla uğraşan ▶

bölümlerin adı değişti. Önce şarkiyatçılık "Asya Afrika Çalışmaları" oldu ve bu bağlamda eski müsteşrikler kongresi de ICANAS oldu. Bazı şarkiyat bölümleri veya enstitüleri ise 2. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan bölgelerin isimlerini aldılar: Orta Doğu, Doğu Asya gibi. Eskiden kullanılan "Yakın Doğu" terimi İslâmiyet öncesine, Orta Doğu ise İslâmi dönem ve yakın zamanlara işaret eder oldu. Benim doktora yaptığım bölüm evvelce Uzak Doğu Dilleri ve Edebiyatları bölümü idi, şimdi Doğu Asya Uygarlıkları bölümü oldu.

Bütün bu değişikliklere bir tek kişinin, yani Edward Said'in eserinin sebebiyet verdiğini düşünmek doğru olmaz. Artık dünya değişiyordu, bir taraftan Soğuk Savaş'ın sona erdiği günlerde (1985) Sovyetler Birliği'nde uygulanan şeffaflık politikaları, diğer taraftan küreselleşme bakış açımızı ve odak noktalarımızı değiştirdi. Yakın zamanlarda o kadar çok değişiklik olmuştu ki günümüzü ve biraz öncesini daha genel bir bakışla anlamaya çalışmak önem kazandı. Böylece Batı dışındaki ülkeler hakkında yapılan çalışmalar artık dil, edebiyat, filolojiden uzaklaştı ve kimlik, etnisite gibi yeni yaklaşımlarla ele alınmaya başladı. Filolojiye dayanan dil çalışmaları ise daha çok linguistiğe kaydı.

Biz Türkiye'deki Türkler, 1759'da Türklerin ve Moğolların tarihini Çince kaynaklara dayanarak yazan De Guignes'in eseri sayesinde, tarihimizin başlangıcının Adem ve Nuh hikayeleri değil de, Çin kaynaklarında Xiungnu (Hun) ve Tujue (Türk) denen kavimlere dayandığını öğrendik. Şarkiyat bilimi, bizim atalarımıza ve tarihe bakışımızı değiştirdi. Fransız Devrimi'nden önce basılan De Guignes'nin eseri, tam 164 yıl sonra, 1923'te Hüseyin Cahit Bey tarafından Türkçeye çevrildiği zaman, Çinceden Fransızcaya aktarılmış olan bu isimleri, bu kez de Arap harfleriyle yazdık. Bu eserin Latin harfleriyle ilk baskısı ise 70'li yıllarda yapıldı!

Mateessüf bizde bu konularda yapılan özgün çalışmalar çok az olduğu için ve bilgilerimiz şarkiyatçıların eserlerinin çevirisine dayandığı için, Çinceden Fransızcaya, oradan eski Türkçeye aktarılmış isimler bu kez tanınmayacak hale gelmişti. Beğenmediğimiz oryantalistlerin (şarkiyatçıların) eserlerini Türkçeye çevirirken, isim ve terimlerin gene şarkiyatçılar tarafından geliştirilmiş filolojik temellere dayanması gerekmektedir. Bir örnek vermek gerekirse, Hüseyin Cahit Bey'den önce, bir Osmanlı tarihi de yazmış olan İstanbul doğumlu M. D'Ohsson, *Çingis Han'dan Timurleng'e* adıyla yayınladığı kitapta (1834-35), Farsça kaynaklarda geçen isimleri filolojik temellere dayandırarak aktarmamış olduğu için, bu yanlış okuyuşlar dilimize de yerleşmişti. Bugün hâlâ Oktay (Ögedey), Subutay (Sübütey), Asena (Aşına) gibi artık galat-ı meşhur olan bu sözcükler, çocuklarımızın adlarında varlık gösteriyor.

Çincede ise bu filolojik çalışmalar Budizm dolayısıyla erken başlamıştır. Ama belki daha önemli sebep, Budizmi kabul eden Çinlilerin metinlerde yazılanı okuyabilmek ve bilmek istemeleridir. Özellikle Sanskritçe ve Uygurcadan Budist terminolojiyi doğru bir şekilde aktarabilme çabalarının 1500 yıllık bir tarihi vardır. Kadim Türk ve Uygurlarla aynı zamanda hüküm sürmüş olan Tang sülalesi devrinde ise Budist terminolojinin Çinceye doğru aktarılması sağlanmıştır. Bunlar telaffuz ve ses bilgisi üzerinde 1500 sene önce yapılan çalışmalardır. 17. yüzyılda Çin'e gelen misyonerler hem ses hem de anlam açısından sözcükler ve imler üzerinde yapılmış çalışmalardan oluşan bir geleneği Avrupa'ya götürerek, hem gramer hem de filolojik çalışmaları geliştirmiş oldular. Eski Yunan geleneklerine dayanan bu metin analizleri, Çincedeki ses bilgisi çalışmaları ile birleşince, 19. yüzyıl filolojisi evrensel temeller üzerine oturmuş oldu. Avrupa'da elde edilen bu yeni bilgiler, bu kez Çin'de yeni bir ufuk açtı. Bu çerçevede her dilin kendi kuralları, kelime hazinesi, kültürü ve tarihi, çalışmaların esasını oluşturdu. Bu çerçevede Batı dışındaki kültürleri yok sayarak, onlara Batı kimliği giydirmek gibi gayreti olmadı.

İsenbike Togan arşivi

Zeki Velidi Togan 22. Müsteşrikler Kongresi için Türkiye'ye gelen Mojtaba Minovi (solda) ve Franz Schurmann (sağda) ile Konya'da, 1951.

Bize gelince, Doğu'ya değil de Batı'ya çevrilmiş yüzümüzle, Batı'da gelişen yöntemlere "beyaz atlı prens" muamelesi yaparak onlara kucağımızı açtığımız için, aslında 1946'da *Missouri* zırhlısına, şimdi de genç yıldız Justin Bieber'e gösterilen hayranlığa benzer bir konuma düştük. Oryantalizmin masum yüzü filolojiyi, sadece üniversitelerde bölüm adı olarak kullandık. Halbuki oryantalizmin beğenmediğimiz yüzünü Batı'ya özgü bir bakışaçısı olarak algılamak elimizde idi. "Herkesin kendi bakışaçısı vardır" diyerek, kendimizinkini oluşturmak yoluna gidebilirdik, ama olan biteni "biz de yapıyoruz", "biz de bu bakışaçısına aşinayız" diye değerlendirmenin ötesine geçmedik. Her zaman övündüğümüz jeopolitik konumumuz, bize yalnız kıtalararasında köprü olmak, BTC gibi petrol hatlarında iletici olmaktan öte, Batı'nın ve Doğu'nun görüşlerinin yanısıra, yeni yaklaşımlar geliştirmek görevini de veriyor. ■

Napoléon'un Mısır Seferi: Askerî ve kültürel istila

SEMRA GERMANER

Mısır Seferi'ndeki Napoléon, Fransız ordusuna karşı ayaklanan Kahirelileri affediyor, 18. yüzyıl.

Getty Images

Mısır kıyılarına 1 Temmuz 1798'de büyük bir filo eşliğinde ulaşan Napoléon Bonaparte, İskenderiye'yi işgal ettikten üç hafta sonra Piramitler Savaşı'nda Memlûk beylerine karşı büyük bir zafer kazandı. Fransız seferinin görünürdeki amacı, Mısır halkını Osmanlı ve Memlûklu yöneticilerin baskıcı yönetiminden kurtarmaktı; ama esas amaç bir Fransız sömürgesi kurup Mısır'ı Fransız Cumhuriyeti'nin eyaleti haline getirmekti.

Diğer taraftan Napoléon'un Mısır Seferi, unutulmuş ve gizemli bir uygarlığı gözler önüne çıkararak, ejiptolojinin doğmasına yol açtı ve dünya kültür tarihine büyük katkıda bulundu. Mısır Seferi'ne orduyla birlikte, aralarında matematikçi, astronom, doğa bilimcileri, inşaat ve maden mühendisleri, mimar, teknik ressam, yazar ve basımcıların bulunduğu beş yüze yakın biliminsanı katıldı. Napoléon, bu seferde bir tür yaşayan arşiv oluşturmak istiyordu. Bu nedenle bir "Bilim ve Sanat Komisyonu" ile "Mısır Enstitüsü"nü kurdu. Onların önderliğinde her şey sistematik olarak kataloglandı ve antik Mısır tapınaklarından anıtsal heykellere kadar her şeyin çizimi yapıldı. Mısır yaşantısı ve tarihi incelendi.

1798'de düzenlenen bu sefer, oryantalizmin başlangıcı sayılır. Bu dönemde ressamlar Doğu'ya genellikle topografik resimler yapmak ve askerî zaferleri belgelemek için gittiler. Dönemin siyasi olaylarında ve sömürgeleşme hareketlerinde başrolü oynayan Fransa ve İngiltere aynı zamanda oryantalist resimlerin de başlıca üreticisi oldu.

Ejiptoloji'nin doğuşu

Oryantalist sanatın ilk büyük yapıtı, kuşkusuz Napoléon Bonaparte'ın emri üzerine imparatorluk matbaası tarafından 1809-22 yılları arasında basılan *Description de l'Egypte*'dir (Mısır'ın Betimlemesi). Mısır Seferi sırasında başlatılan bu proje sayesinde Mısır anıtları, insanları, hayvan ve bitki örtüsü, coğrafyası tüm yönleriyle tanıtılırken, albümlerdeki gravürler pek çok resme esin kaynağı oldu, mimaride ve iç dekorasyonda "Egyptologie" (Ejiptoloji) modasını başlattı.

Mısır seferinin kültürel ve bilimsel ganimetleriyle ilgili, 400 gravürcünün -bakır üstüne- 20 yıl üzerinde çalışması sonunda, *Description de l'Egypte* ortaya çıktı. Gerçek bir etnografik ve coğrafî derleme olan eser, 9 cilt metinle 10 levha albümden ve 3 cilt atlas ile haritadan oluşuyordu.

Kahire'de kurulan Mısır Enstitüsü'nde 36 biliminsanı çalışıyordu. Endüstri, sağlık ve bilim seksiyonları, laboratuvar, atölye ve kütüphaneler Hasan el Kaşif adlı bir Memlûk beyinin evinde kuruldu; sanatçı ve ressamlar ise yakındaki İbrahim Kethüda el Sinnari'nin evinde faaliyet gösterdiler.

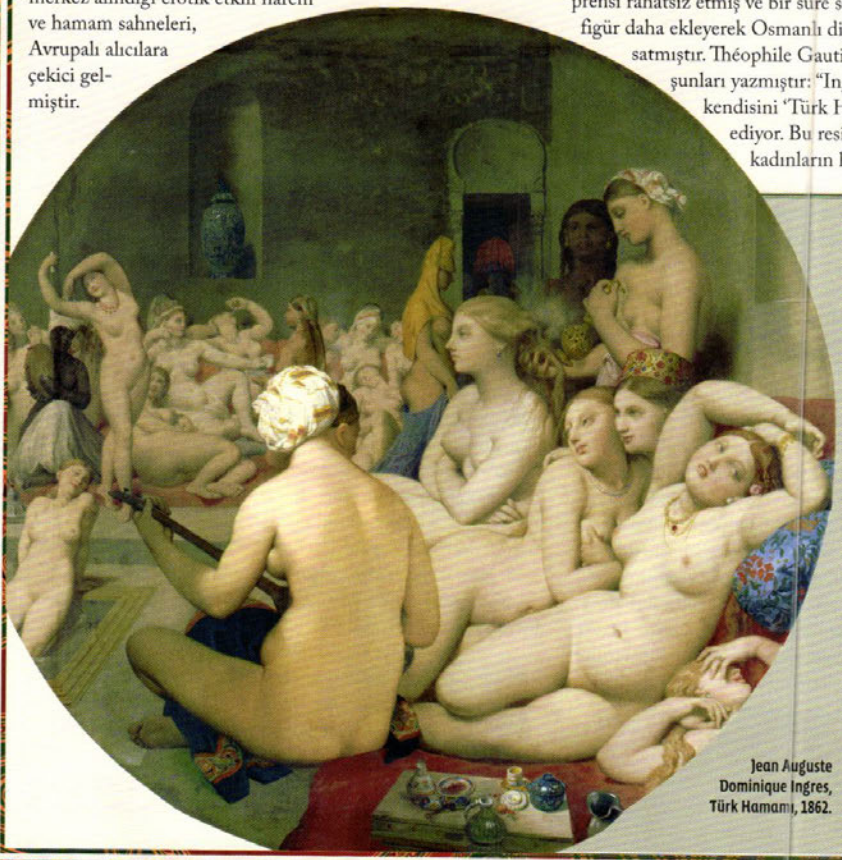
Jean-Léon Gérôme'un 1867-1868 tarihli "Sfenks'in Önünde Napoléon" eseri.

Tabloların oryantal dansı: Hamam, harem ve erotizm

SEMRA GERMANER

Oryantalizm akımı, özellikle resim sanatında kendini gösterdi. Avrupalı oryantalist ressamlar konu yönünden birlik gösterir. Sanatçılar genel olarak "zalim Doğulu"ların katıldığı savaşları ve avları, harem ve hamam sahnelerini, esir pazarlarını, ibadet sahnelerini, gündelik hayattan görünümleri, etnik kıyafet ve tipleri, çöl hayatını resimlerine konu aldılar. Resimlerin bir diğer ortak özelliği de, Batılıların önyargılı yorumlarına dayanmasıdır.

Doğulu kadın, oryantalist resmin başoyuncusudur. Kadının merkez alındığı erotik etkili harem ve hamam sahneleri, Avrupalı alıcılara çekici gelmiştir.

Jean Auguste Dominique Ingres, Türk Hamamı, 1862.

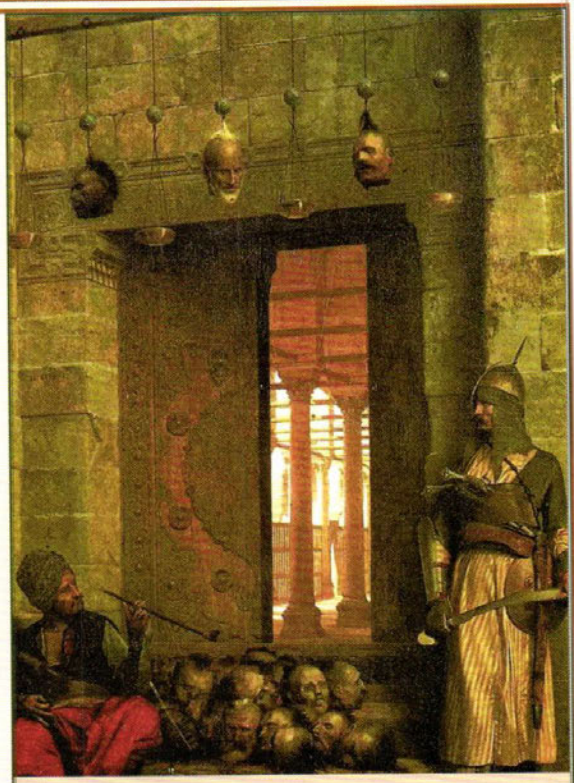
Kadının bütün görkemiyle sergilendiği hamam sahnelerinin Batılı izleyiciye cazip gelmesinin bir diğer nedeni de bu gibi mekanlara asla girilememesidir. Ressamlar da buraya girememiş, model olarak Avrupalı kadınlardan yararlanmıştır.

Oryantalist hamam resimleri arasında Fransız ressam Ingres'in "Türk Hamamı" adlı tablosu en ünlü olanıdır. Bu resim, hem Avrupa'da neo-klasik üslubun önde gelen temsilcisi tarafından yapılmış olması, hem de bir Osmanlı diplomatının koleksiyonuna girmiş olması nedeniyle önem kazanmıştır. Ingres, sipariş üzerine Kont Demidoff için tasarladığı tabloyu daha sonra Prens Napoléon'a vermiştir. Ancak resmin konusu prensi rahatsız etmiş ve bir süre sonra Ingres tabloya birkaç figür daha ekleyerek Osmanlı diplomatı Halil Şerif Paşa'ya satmıştır. Théophile Gautier, bu tabloyla ilgili olarak şunları yazmıştır: "Ingres, odalıkların ressamı... kendisini 'Türk Hamamı' resmi ile takdim ediyor. Bu resim yerine tam oturuyor ve... kadınların her türlüsünü dairesel bir

Halil Şerif Paşa: Fr

Tanzimat yıllarının renkli ve en varlıklı kişilerinden Halil Şerif Paşa, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın sağ kolu Mehmed Şerif Paşa'nın oğlu, önemli bir devlet adamı ve sanat koleksiyoncusuydu.

Paris'e yerleşen Paşa, kısa sürede verdiği ziyafetler, kumara ve kadınlara düşkünlüğü ile Paris sosyetesinin gözde isimlerinden biri oldu. Edebiyat ve sanata meraklı olan Paşa, sahip olduğu çok değerli resim koleksiyonuyla dikkati çekiyordu. Koleksiyonda Gustave Courbet'nin yapıtları başta olmak üzere Eugène Delacroix, Jean Au-

Jean-Léon Gérôme'un 1866 tarihli eseri, Kahire Hasaneyn Camii Önünde Isyankar Beylerin Başları.

çerçeve içinde peçesiz bir şekilde tasvir edebilmek için harika bir vesile oluşturuyor. Büyük sanatçı, bu güzel bedenleri çekiciliklerini vurgulayan her türlü pozda çizmiştir; sırttan, yandan, profilden, kısaltımlı perspektifli olarak, ayakta, yatar halde, zengin beden çizgilerini öne çıkartacak şekilde eğilmiş durumda, etrafı ince bir türban ile sarılı enselerini ve ter ile nemlenmiş omuzlarını göstererek, halvetin gümüşi buharının yumuşattığı pembemsi solgunluk altında, antik tanrıçanın mermeri ile sultananın tenini harmanlayarak."

Ingres Doğu'ya hiç gitmedi ama gördüğü eser ve okuduğu metinlerden esinlenerek oryantalist resimler yaptı. Türk Hamamı'nın iki esin kaynağından biri Lady Montagu'nün mektuplarında söz ettiği Sofya'daki kadınlar hamamıydı. Ingres'in diğer esin kaynağı ise 1551'de Fransız elçisi Gabriel d'Aramon ile İstanbul'a gelen Nicolas de Nicolay'in *Les Quatres Premiers Livres des Navigations et Pérégrinations Orientales* kitabındaki bir gravürdü. Bu resimde Nicolay hamama giden bir Türk kadını ile zenci halayığını çizmişti. "Turque Allant au Bain" adlı bu resimle ilgili metinde, hizmetkarın başında su almak için küçük bir kova biçiminde yapılmış bakır bir kap taşıdığı, bu kabın içinde de giysiler ve bir tüy dökücü ilaç bulunduğu yazılıydı. Ingres, bu iki figürü tablosunun arka planında aynen kullandı. Ancak burada hanımın başı turuncu bir örtüyle örtülü, vücudu çıplaktır.

ansa'da bir Osmanlı oryantalisti

guste Dominique Ingres, Prosper Marilhat, Théodore Rousseau, Constant Troyon gibi ressamların tabloları vardı. Bu koleksiyon hakkında Théophile Gautier, "İslâmiyet'in bir evladının oluşturduğu ilk koleksiyondur" demişti.

Gustave Courbet'nin "Dünyanın Kökeni" adlı 19. yüzyıl Fransız resminin en cüretkar ve erotik tablosu, Halil Paşa tarafından ressama özel olarak sipariş edilmişti.

Paşa, maddi durumu bozulunca koleksiyonu satışa çıkarmış ve müzayedeci M. Haro'ya şöyle demişti: "Hayat ne garip; kadınlar beni aldattı, kumar yıktı, resimlerim ise büyük paralar getirdi."

Halil Şerif Paşa, Paris, 1868.

Hâtıra-i Uhuvvet, 2005

'Uygar Batı'nın 'barbar Doğu'su

Oryantalist resimlerde şiddet sahneleri, Doğu toplumlarının bir özelliği varsayılan vahşetin işlenmesine imkan tanıyordu. Edward Said'in, "sömürgeci Batı'nın, Doğu toplumunu taraflı yorumladığı" görüşünü en iyi yansıtan resimler bunlardır. Bu örneklerde sancaklar, silahlar, Doğulu erkeklerin görkemli çıplaklıkları, yaralı insanların ve atların yarattığı korkunç görünüm, kanlanmış ipekli kumaşlar, başıbozuklar ve yeniçerilerin yer aldığı şiddet içeren görünümlerin yanısıra acımasız idam sahnelerine de yer verilmiştir. Bu resimlerde Batılıların Doğululara ettikleri zulüm konu edilmez.

Bu anlamdaki oryantalist resimler arasında, Jean-Léon Gérôme'un "Kahire Hasaneyn Camii Önünde Isyankar Beylerin Başları" adlı tablosu tipik bir örnektir. 1862'de Suriye ve Mısır'a uzun bir yolculuk yapan Gérôme, Müslümanlıkla ilgili pek çok resim yapmıştır.

Ibret için kesilmiş başların sergilenmesi, adaleti şiddet kullanarak sağlamaya çalışan bir toplumun özelliği olarak yorumlanır. Pek çok kişinin gerçek hayatta bu sahneleri seyretmeye geldiği bilinir. Dolayısıyla Gérôme da, resmin sağ tarafına birkaç figür daha koymak istemiş ancak sonra vazgeçmiştir. Sanatçının bu anlamda yaptığı eskizleri vardır.

Hayalî Doğu somutlaşırken...

Fotoğrafın icadından önce gravür sanatı, özellikle 17. yüzyıldan itibaren Doğu temalı birçok eser vermişti. Özellikle Jean-Baptiste Vanmour'un çizimleri, Lale Devri'ne dair müstesna örneklerdir. İstanbul'un topografyası panoramik çalışmalara çok uygun olduğu için, sonraki yıllarda da sanatçılar çok büyük levhalar halinde eserler verdiler. Pieter Coeck, Melchior Lorichs ve Vanmour'larla başlayan bu anlayışın etkisi, ilk fotografik çalışmalarda da devam edecek ve ilk görüntüler panoramik olarak çekilecekti.

19. yüzyıl başında İstanbul konulu eserlerini yayınlamaya başlayan Antoine Ignace Melling'in, mesleğinden kaynaklanan mimari çizimleri ve gravürleri de bir dönüm noktasına işaret ediyordu. Bu örnekler, klasik oryantalist resim sanatının aksine, "hayalî Doğu"yu değil, gerçek Doğu'yu anlatıyordu. Bu gerçekçi çizimlerle somutlaştırılan Doğu dünyası, kurgusal düzlemden çıkarken, fotoğraf devreye girecekti.

Dagerotip (daguerréotype), 1840'larda çıkan ilk fotoğraf öncesi görüntü alma tekniğiydi. Çok gecikmeden İstanbul da fotoğrafın önemli merkezlerinden biri haline gelecekti; zira hem saray ve çevresi bu yeni teknolojiye ilgi gösteriyor (bir tür oksidantalizm) hem de Batılı zanaatkarlar için yeni bir piyasa oluşuyordu. 19. yüzyılın son çeyreğinde, sadece seyyahlar için değil, yabancı ve yerli fotoğrafçılar için de İstanbul ayrı bir önem kazandı.

James Robertson, Loti'nin arkadaşı Jules Gervais-Courtellemont gibi isimler, İstanbul'dan başlayan, Anadolu'yu kateden, Arap Yarımadası'na kadar uzanan bir coğrafyada benzersiz fotoğraflar çektiler.

Fransa ve İngiltere'de yayınlanan *Le Monde Illustré*, *L'Illustration*, *Le Petit Journal*, *Le Moniteur Oriental*, *The Graphic*, sayfalarında kullandıkları fotoğraflar ve neredeyse fotografik illüstrasyonlarla, bu geçişi Avrupa kamuoyuna yansıtan kitle iletişim araçları oldular.

(Enis Batur'un anlatımlarından derlenmiştir)

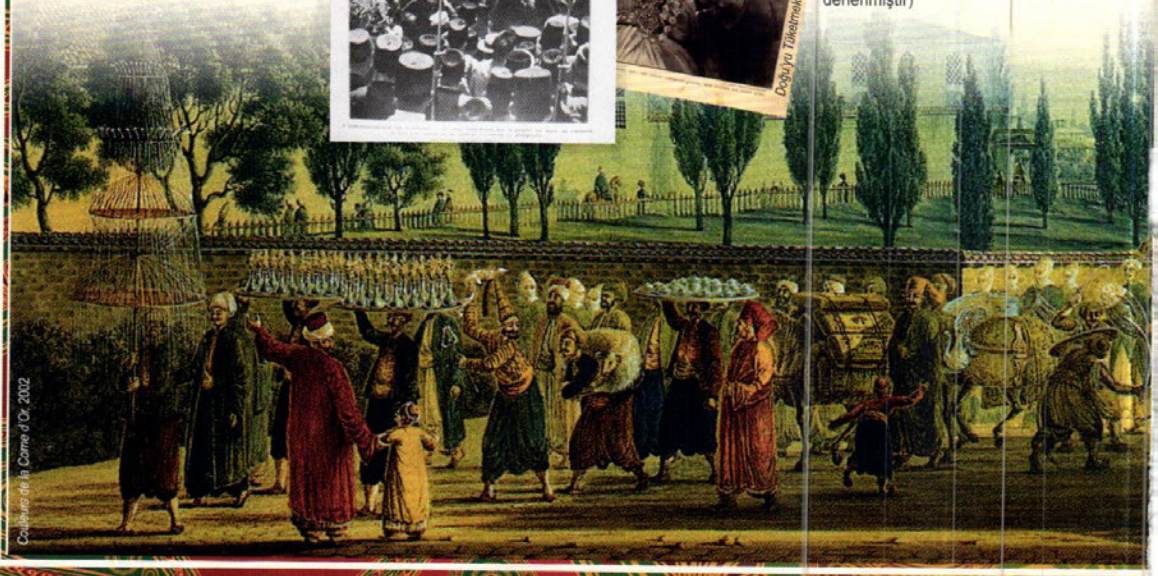

Atatürk Kitaplığı

Doğu'yu Tüketmek, 2007

Couleurs de la Corne d'Or, 2002

19. yüzyılın son çeyreğinde Doğu'daki hayat fotoğrafçıların favori konularındadı: Sébah&Joaillier fotoğrafında dervişler, 1890, Jean-Baptiste Charlier'in fotoğrafında Arap berber, 1870 (üstte).

Avrupa basını, 19. yüzyılın sonunda Doğu'daki gelişmeleri neredeyse fotoğraf kalitesindeki illüstrasyonlar eşliğinde duyuruyordu (solda). 1843 tarihli renkli gravürde iki İzmirli kadın (sağda). Melling'in (1763-1831) gravüründe İstanbul'da düğün alayı (altta).

Doğu'yu gezmek ve 'tüketmek'

Oryantalizmin coğrafyası, Batı'dan Doğu'ya bakılırsa bütün Kuzey Afrika, önemli bir odak noktası olarak Mısır, Arap dünyası, İran, Anadolu ayrıca kendi başına bir birim ve akımın merkezi olarak İstanbul'du. İspanya da, Araplar tarafından çok uzun süre işgal edilmiş olduğu için ve İspanyolların ten rengi sebebiyle yönelinen yerler arasındaydı. Batılıların Doğu'ya yaptıkları seyahatler, akımın yayılması bakımından önemliydi.

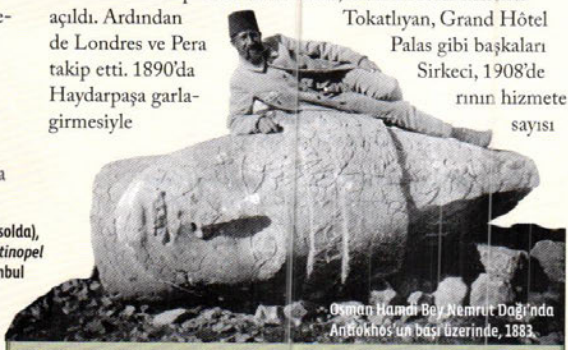
16. yüzyıla kadar uzanan eski seyahatnamelerden anladığımız üzere, Osmanlı İmparatorluğu, Batılılar için yüzyıllarca güçlü bir çekim merkeziydi. Seyyahların kimi meraklarının peşinde, bir kısmı da dinî veya bilimsel amaçlar uğrunda yollara düşmüş, burada yaşadıkları yazmış ve bazen de resimlendirmişti. 18. yüzyılın sonunda Napoléon'un Mısır Seferi'ninse askerî yanının çok ötesinde kültürel amacı da vardı. Daha sonra Louvre Müzesi'nin ilk müdürü olacak Vivant Denon'un, Napoléon'un yanında götürdüğü heyetin arasında olması, bu niyetin önceden tasarlandığını gösteriyordu. Aynı gezinin, dikkate değer sonuçlarından biri, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 1829'da bugün Paris'in Concorde Meydanı'nda bulunan dikilitaşı Fransızlara hediye etmesi ve 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması oldu. Devamında yapılan geziler de kültürlerarası etkileşimi hızlandırdı.

19. yüzyılla beraber seyahat biçim değiştirdi. Buharlı gemilerin sefer konulmasıyla, kolay ve güvenli yolculuklar yapmak mümkün oldu. Demiryolu taşımacılığı İngiltere'de 1825, Fransa'da 1828, Almanya'da 1835'te başladı, onları diğer ülkeler de takip etti. 5 Haziran 1883'te ilk seferini yapan Orient Express devreye girince, Doğu ile Batı arasındaki kara ve deniz trafiği sıklaştı. Bu, ister istemez İstanbul'da bir altyapı hazırlığının da başlamasına yol açtı. Bilebildiğimiz kadarıyla Batılı anlamda ilk otel (sonradan L'Hôtel d'Angleterre, Cumhuriyet dönemine de Alp Otel adını alacak) olan L'Hôtel Missirie açıldı. Ardından Tokatlıyan, Grand Hôtel de Londres ve Pera Palas gibi başkaları takip etti. 1890'da Sirkeci, 1908'de Haydarpaşa garlarının hizmete girmesiyle sayısı

1898 Orient Express afişi (solda), Karl Baedeker'in *Konstantinopel und Kleinasien* isimli İstanbul ve Anadolu rehberi 1914.

Doğuyu Tüketmek, 2007

Osman Hamdi Bey, Nemrut Dağı'nda Antiokhos'un başı üzerinde, 1883.

Oryantalizmin 1001 Yüzü, 2013

Osman Hamdi: Batılı ve yerli

İbrahim Edhem Paşa'nın (1818-1893) oğlu Osman Hamdi Bey (1842-1910), Fransa'da Jean-Léon Gérôme'un stüdyosunda Gustave Boulanger'den resim dersleri aldı. 1868'de İstanbul'a döndükten sonra pek çok devlet kurumunda görev aldı. 1873 Viyana Sergisi'nde Osmanlı komisyonu üyesiydi, 1881'de Müze-i Hümayûn müdürü oldu ve ölümüne kadar bu görevde kaldı. Sanayi-i Nefise Mektebi'ni kuran Osman Hamdi, imparatorluktaki kültürel evrimin kilit ismi oldu. Arkeolojik saha ve kazı çalışmalarında bulunarak, Osmanlı müzeciliğini Batılı anlamda kuran kişi oldu. Yoğun idari kariyeri süresince resim yapmayı hiç ihmal etmedi. Resimlerindeki oryantalist kompoziyonlarda Doğu'ya dair hayali bir geçmişi canlandırdı.

Doğuyu Tüketmek, 2007

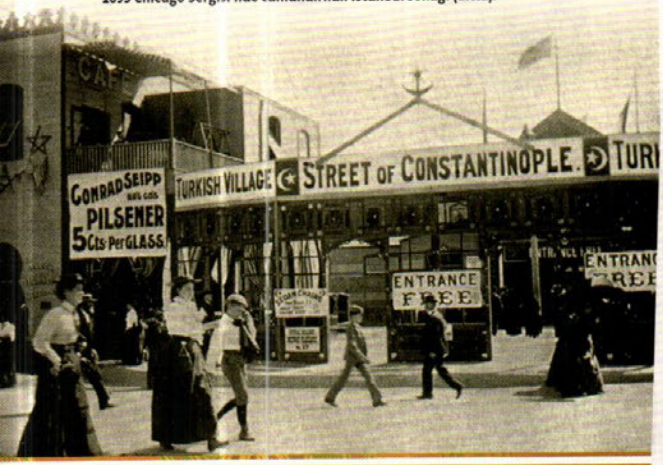

Osmanlı Tütün Rejisi sigaraları reklamı, yaklaşık 1900 (solda), Jacob Petit markalı Türk biblosu, 1830 (sağda), Murad sigarası paketi, ABD, 1910 (altta).

hızla artan seyahat acentaları broşür ve afişler bastırmaya başladı. Otel ve demiryollarının kendilerini tanıttığı bu afişler, oryantalizmin görsel külliyatında önemli yer tuttu. İlk Batılı rehberler Baedekerler, hem İstanbul'a hem Anadolu'ya hem de genel olarak Ortadoğu'ya yer vermeye başladılar. İlk yerli rehberleri hazırlayan İsviçreli Ernest Mamboury, özellikle İstanbul'un mimarisiyle yakından ilgilendi.

Oryantalizmin gündelik hayata ilişkin mitleri Batılıların, Doğu coğrafyasına ilgisini uyandırıyordu. Bunlar arasında tütün, kahve ve afyon tüketimi özellikle dikkat çekiciydi. Kahve, yalnızca ürün olarak değil, kıraathane kavramı üzerinden Avrupa'ya taşınarak yaygınlık kazandı. Buna paralel olarak da yasal açıdan sakıncalı bulunduğu için afyon tüketimi de Batı'nın büyük kentlerinde bir yeraltı dünyasının oluşmasını doğurdu. Ticari bir ürün olarak Türk tütünü de Avrupa'da aranır hale geldi. Batı'da Türk tütünü satmakla övünen mağazalar açıldı. Almanya'da Enver Bey sigaraları üne kavuştu.

Doğulu ve egzotik unsurların ticarileşip gösteriye dönüşmesi aşamasında uluslararası sergilerin yeri büyüktür. 1867 Paris Sergisi bu sürecin başlangıç noktasıydı. Bunu, 1873'te Viyana, 1878 ve 1889'da Paris, 1893'te Chicago ve 1900'de tekrar Paris takip etti. Bunların her birinde pek çok sayıda bölüm "Doğu"ya ayrıldı. 1867'de Türk ve Mısır mahallelerinin yanısıra Tunus ve Fas'ı canlandıran bölümler vardı. 1878'de Cezayir ve İran da eklendi. Bu sergide, bir Kahire sokağının mimari ve insani dokusunun kurulduğu bölüm o kadar ilgi çekti ki 1893'te Chicago'da tekrar kuruldu. Egzotik ve sömürgeci sergilerin zirve noktası olan 1900 Sergisi'ndeki pavyonlar, ziyaretçilerini sömürgeciliği yücelten sanatçıların işleri aracılığıyla dünyayı keşfetmeye davet ediyordu. Karl Hagenbeck isimli Alman girişimcinin icadı olan "insanat bahçeleri"ndeki "canlı sahneler" sömürgeciliğin en karanlık yüzünün bir yansımasıydı.

(Enis Batur'un anlatımlarından derlenmiştir)

Sergi-i Umumî-i Osmanî'yi baş sayfadan duyuran 16 Nisan 1863 tarihli gazete (sağda), 1893 Chicago Sergisi'nde canlandırılan İstanbul sokağı (altta).

1001 Gece'den Loti'ye, Doğu'yu yazan Batılılar

Antoine Galland'ın 18. yüzyıl başında İstanbul'a gelip birkaç yıl burada yaşaması ve *Binbir Gece Masalları*'nın bir yazma nüshasına ulaşması, buradan hareketle de eseri Fransızcaya çevirmesi, edebiyat alanında bir başlangıç olarak kabul edilebilir *(bkz. NTV Tarih, sayı 50)*.

Eser, Avrupalıların Doğu'ya yönelik hayalgüçlerini tırmaladı. İngiliz edebiyatının önemli yazarlarından Thomas De Quincey de, British Museum'daki Doğu eserlerini biraz da bu gözle takip etti ve kendine göre bir hayali bir Doğu yarattı.

Yine Fransa'da ilk önemli eser Gérard de Nerval'in *Doğu'ya Yolculuk*'u (1807) oldu. Nerval, uzun bir süre İstanbul'da kalmıştı ve eserinde alışılagelmiş izlenim metinlerinin yanısıra kurmaca öyküler de vardı. İstanbul'dan başlayan ve Lübnan, Suriye, İran dahil olmak üzere Doğu'yu kuşatan bu kitabın etkisi büyük oldu.

Nerval'in hemen ardından Théophile Gautier, İstanbul'a geldi. Gautier, Nerval'e göre daha gerçekçi bir bakış açısına sahipti ve her ne kadar romantik akımın temsilcilerinden biri sayılsa da, bir anlamda edebi gazetecilik örnekleri verdi. 1852'den başlayarak İstanbul'da yazdıkları gazetelerde tefrika edildi. İstanbul mahallelerini, semtlerini, insanları, kolektif mekanları, kahveleri, pazarları, çarşıları anlattı. Hayalgücünden ziyade gözleme dayalı bu metinler, Doğu dünyasını biraz daha yerli yerine oturttu.

Oryantalizmin merkezi tartışılmaz şekilde İstanbul'du. Gautier ile aynı tarihlerde genç Gustave Flaubert ve genç Maxime Du Camp da doğu yolculuklarına başladılar. Önce İstanbul'da kaldılar, sonra, Anadolu'ya geçip Mısır'a gittiler. Bu yolculuğun iki önemli sonucu oldu. Du Camp fotoğrafçıydı ve çektiği karelerle Batı dünyasındaki "hayalî Doğu" imajını kısmen değiştirdi. Flaubert de daha sonra ortaya çıkacak, 1862'de yayınlanan Doğu esinli romanı *Salammbô*'yu yazıyordu.

Ünlü Alman yazar Johann Wolfgang von Goethe'nin daha erken başlayan ilgisinden de söz etmek gerekir. 1800'lerin hemen başında *Kur'an*'ı Almancaya çeviren Goethe çok etkilendi ve Hz. Muhammed üzerine tek perdelik bir oyun yazdı. Ardından Joseph von Hammer, *Hafız Divanı*'nı Almancaya çevirdiğinde, Goethe, bunun da etkisiyle çok uzun sürecek bir oryantalist tarza geçti; sonunda da her baskısında genişlettiği meşhur *Batı-Doğu Divanı*'nı oluşturan şiirleri kaleme aldı.

Tekrar Fransa'ya dönersek Victor Hugo'nun 1829'da söylediği şu cümleyi buluruz: "L'orient est devenu une préoccupation générale." "Doğu, genel olarak herkesin kafasını meşgul ediyor" diye çevirebiliriz. Sonra de-

Galland'ın *Binbir Gece Masalları* çevirisinin 1850 basımı (sağda). İngiliz şair Edward Fitzgerald'in (1809-1883) *Ömer Hayyam'ın Rubaileri* çevirisinin 1942 basımından Doğu tasviri.

Oryantalizmin 1001 Yüzü, 2013

vam eder: "Bizler XIV. Louis döneminde Helenist idik, şimdi oryantalist olduk." Aynı *Les Orientales* adlı şiir kitabı yayınlanır. Diğerlerinden farklı olarak, Hugo'nun Doğu'ya bakışı pek sempatik değildi.

Bir sonraki aşamada, 19. yüzyıl sonlarında oryantalist edebiyatçılar arasında Pierre Loti en önemli isimlerdendi. Onun Doğu'yla ilişkisi, bir benzeri olmayan ve çok uzun bir zamana yayılan bir ilişkidir. Ayırt edici tarafı ise, belki de ilk "içerden" ilişki olmasıdır. Loti, diğer oryantalistlere göre çok daha fazla Doğu'ya girmiş, nüfuz etmiş, meseleyi daha iyi kavramış, burada bir çevre oluşturmuştu. Aynı zamanda buranın insanı tarafından da çok benimsenmişti. İlk önemli ürünü *Aziyade*'de, sonrasında *Kırık Gönüller* adlı romanında da İstanbul vardır. Loti'nin bugün de olduğu gibi korunan Rochefort'daki evinin oryantalist bir tapınak olduğu söylenebilir. Koskoca bir gemiye yükleyerek buradan götürdüğü kurnadan mezartaşına, halıdan rahleye hemen hemen her şeyi içeren çok önemli ve benzersiz bir oryantalizm belgesidir.

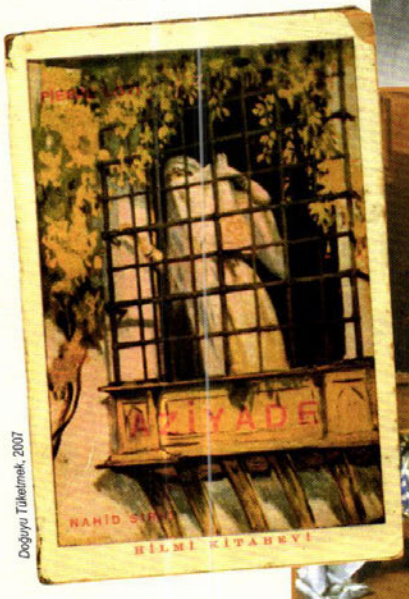
Alphonse de Lamartine, Hans Christian Andersen, Edmondo De Amicis, Claude Farrère, Herman Melville de çeşitli tarihlerde İstanbul'a gelen, kalan ve eserlerinde oryantalizm etkisi belirgin şekilde görülen yazarlar olarak anılabilir.

Oryantalist edebiyatın en son ve çok iyi bir örneği, İsveçli şair Gunnar Ekelöf'ün, 1965'de İstanbul'da yazdığı *Emgyon Divanı*'dır. 1968'de ölen Ekelöf'ün külleri, vasiyeti üzerine Menderes Irmağı'na serpilmişti.

(Enis Batur'un anlatımlarından derlenmiştir)

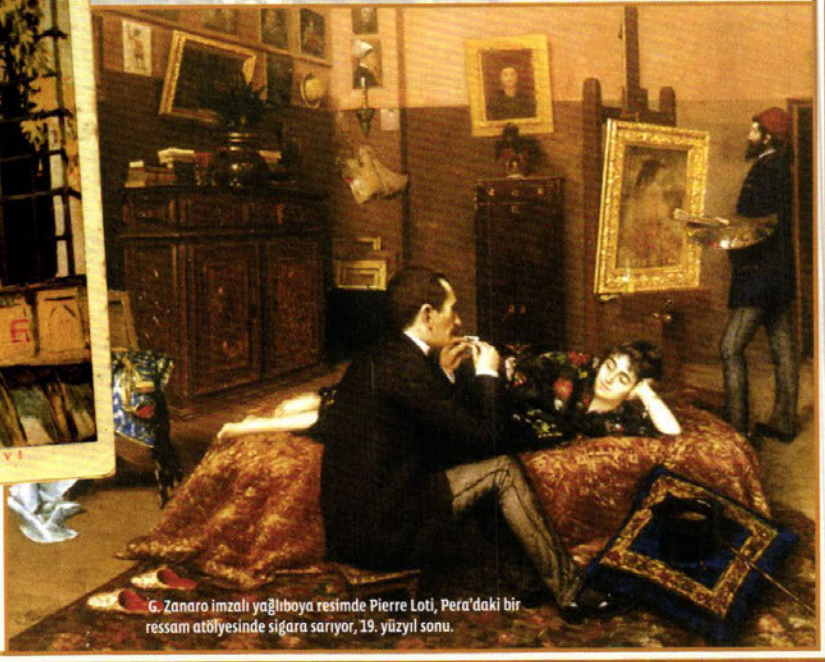

Flaubert'in eseri *Salammbô*, 1890'larda Ernest Reyer tarafından operaya uyarlandı. Salammbô rolünü Lucienne Bréval (solda) üstlenmişti.

Doğuyu Tüketmek, 2007

Pierre Loti'nin ilk önemli romanı olarak kabul edilen *Aziyade*'nin 1940 baskısını Nahid Sırrı Örik çevirmişti.

G. Zanaro imzalı yağlıboya resimde Pierre Loti, Pera'daki bir ressam atölyesinde sigara sarıyor, 19. yüzyıl sonu.

Paris sosyetesine Süleyman Ağa etkisi

Tacirler, Doğu'nun özellikle de Çin'in lüks mallarını eskilerden beri Avrupa'ya götürüyordu. Bu mallara ilgi, Haçlı Seferleri'nden sonra artmıştı. Revaçta olan eşyalar arasında İran ve Anadolu halıları, ipek kumaşlar, deri eşyalar ve değerli vardı. İki coğrafya arasında etkileşimin ticaret yoluyla arttığı 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, Fransa ile yakınlaşınca önce Fransız sarayı ve üst sınıfları arasında, sonra da Avrupa'nın geri kalan kısmında, "Turquerie" (Türkvari, Türk tarzı) olarak bilinen ve Doğulu giysilere, nesnelere ve müziğe duyulan hayranlık akımı başladı. Sultan IV. Mehmed'in elçisi Süleyman Ağa, 1669'da Paris'te bulunduğu sırada kendisinin ve maiyetinin giyim kuşamlarıyla bir modanın başlamasına neden oldu. 1720'de Osmanlı sarayı, Yirmisekiz Mehmed Çelebi Efendi'yi Paris'e yolladı. Parisliler onu görmek için akın akın Versailles Sarayı'na gittiler. XV. Louis'nin sarayında "Turquerie" daha da yaygınlaştı. Kralın gözdesi, Pompadour Markizi, ressam Charles André van Loo'nun yaptığı tabloda göründüğü gibi odalık kıyafetine bürünmekten çok hoşlanıyordu. Sarayda erkekler Türk kaftanlarına özenerek uzun boylu ceketler giyiyorlardı. Soyluların kıyafetlerine geniş ipek kumaşlar eklendi.

Mısır Seferi sonrasında Doğu'dan esinlenilen kıyafetler daha da revaçtaydı. Kadınlar tüy sorguçlu ipek sarıklar takıyor, erkekler işlemeli Türk kostümleri giyiyorlardı. 19. yüzyılda Avrupa'da hâlâ Osmanlı ve Türk olduğu varsayılan her şey modaydı. Bu durum, sahne sanatlarında da kendini gösterdi. 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı tarihini konu eden trajedilerin yerini, 19. yüzyılda "Kahire Karavanı", "Ali Baba ve Kırk Haramiler" gibi daha az karanlık konulu eserler aldı. Nicolas-Marie Dalayrac, "İranlı köle Gülnar", "Halifenin Pavyonu" gibi eserlerle oryantalizm modasının başını çekti. Gioacchino Rossini'nin "İtalya'da Bir Türk" ve "Cezayir'de Bir İtalyan"ıyla George Bizet'nin "Cemile"si akımı şahikaya ulaştırdı. Doğu etkisi, Rus balelerinde de kendini gösterdi. "Kleopatra", "Şehrazad" ve "Mavi Tanrı"nın sahne ve kostüm tasarımları, İstanbul'dan etkilenen Léon Bakst'a aitti. Fransız tasarımcı Paul Poiret de koleksiyonlarını Doğu fantazileriyle işledi. 1920'lerde ünlü casus Mata Hari'nin kostümleri, Theda Bara ve Pola Negri gibi oyuncular, oryantalizmi kıyafetlerinde taşıdı. 1929'da borsanın çökmesi Batı'nın hayalgücünü geride bırakmasına yol açtı.

Oryantalist moda, 20. yüzyıl başlarında Alman casus ve dansçı Mata Hari'ye kadar gitti.

Oryantalizmin 1001 Yüzü, 2013

XV. Louis'nin gözdesi Pompadour Markizi, Charles André van Loo'nun bu tablosunda göründüğü gibi giyiniyor, Fransa'da Türk modasını yayıyordu.

(Alexandre Vassiliev ve Füsun Akman *Oryantalizmin 1001 Yüzü* katalogundaki yazısından derlenmiştir.)

"Hamam'da Frenk Kadını ve Halayığı" tablosundan, 1742-1743.

Doğu'da yaşıyor gibi yapmak

Doğu'nun mimari biçimleri ve şehir görüntüleri yüzyıllar boyunca çeşitli çizimlerle Batı'ya aktarıldı. Seyahatnamelerdeki betimlemeler, oryantalist mimariyi besleyen önemli kaynaklardı. Egzotik şekillerin, özellikle Batı Avrupa'da yaygınlık kazanması Elhamra Sarayı'nın ünlenmesiyle gerçekleşti. Kıvrımlı hatlar içeren bu 14. yüzyıl yapısı, Avrupa'nın pek çok saray, kamu yapısı, köşk ve konutuna esin kaynağı oldu. Cami ve hamam, oryantalist yapıların vazgeçilmez temalarındandı. Berlin yakınlarındaki Potsdam'daki Sanssouci Sarayı'na su sağlayan pompa istasyonu (1841-1843) ve Dresden'deki Yenice Sigara Fabrikası birer Memlûk camisi şeklinde tasarlandı. Viyana'daki Böcek İlacı Fabrikası da (1892) bir Safevi camisinin çifte minareli kapısını taklit ediyordu. Minare de kuşkusuz, Türk, Arap, İran ve Hint ülkelerin Batılıların gözünde en dikkat çekici öğelerinden biriydi. Lednice'deki Liechtenstein Sarayı'nın (1797-1802) bahçesindeki örnekte olduğu gibi binanın tüm tasarımına yön verdiği oldu.

Osmanlı mimarlığının esin verdiği en önemli yapılardan biri Bavyera Kralı II. Ludwig'in 1870-1872 arasında yaptırdığı inziva köşkü Königshaus am Schachen oldu. Ludwig, Thomas Allom'un İstanbul'u ziyareti sırasında resmettiği Esma Sultan Sarayı'nı bir yayında görmüş ve köşkte burayı canlandırmıştı.

Oryantalizmin 1001 Yüzü, 2013

Dresden'deki Yenice Sigara Fabrikası 1907-1909 arasında Memlûk camilerinden esinlenilerek yapılmıştı.

19. yüzyıl yapılarında bu defa Osmanlı yapılarında oryantalist unsurlar görülmeye başladı. Kökenlere dönülerek ulusal kaynaklardan beslenme ve uslûp belirleme fikirleri Avrupa'dan ithal edildi. Osmanlı sanatçılarının, Batı'nın oryantalist yapılarını örnek alışlarının önemli bir örneği Çırağan Sarayı'ydı. 1867'de tamamlanan yapı, Württemberg Kralı I. Wilhelm'in inşa ettirdiği Wilhelma Sarayı model alınarak yapılmıştı.

(Turgut Saner'in *Oryantalizmin 1001 Yüzü* katalogundaki yazısından derlenmiştir.)

Oryantalizmin 1001 Yüzü, 2013

1873 Viyana Dünya Sergisi'nde Osmanlı Pavyonu, Sultan Ahmed Çeşmesi'nden esinlenilmişti.

SERGİ: ORYANTALİZMİN 1001 YÜZÜ

Sakıp Sabancı Müzesi, 11 Ağustos 2013 tarihine kadar "Oryantalizmin 1001 Yüzü" sergisine evsahipliği yapıyor. Sergide, 19. yüzyıl başında gerçekleşen arkeolojik kazılar, dünya sergileri görüntüleri, değerli kitaplar, Avrupa'daki oryantalist mimarinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki uygulamaları, oryantalist tarzda iç mekan tasarımları, sahne dekoru ve moda, stüdyo fotoğrafları ve 19. yüzyıl ile başlayan Doğu'ya seyahatin değişik aşamaları, obje ve örneklerle sunuluyor. Nazan Ölçer, Ahmet Ersoy, Edhem Eldem, Zeynep Çelik, Turgut Saner, Zeynep İnankur, Semra Germaner, Enign Özendes, Alexandre Vassilev ve Gökhan Akçura'nın küratörlüğünü üstlendikleri sergi, akımın farklı disiplinlerdeki yansımalarını tek çatı altında toplayıp, kavram etrafındaki tartışmaları açıklığa kavuşturuyor.

MÜZE Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul
Pazartesi hariç
muze.sabanciuniv.edu

MANİSA, 1904

Sultan II. Abdülhamid dönemi fotoğraflarıyla Manisa, 2013

Vakıf eserleri ayakta, sivil mimari yerle bir

Manisa 16. yüzyılın sonuna kadar şehzade sancağıydı

Manisa, Türklerin Anadolu coğrafyasında boy gösterdiği ilk yıllardan itibaren önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuştu. Beylikler döneminde Saruhanoğullarına başkentlik ettiği dönemde Hâcet Mescidi, Hacı İlyas Bey Mescidi, İshak Çelebi Camii ve külliyesi, Hâki Baba Mescidi ve Attar Ece Camii gibi pek çok anıtsal eserle süslenmişti. Şehir Osmanlı yönetimine geçtikten sonra da önemini korudu. II. Murad, Fatih Sultan Mehmed, Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Saruhan Sancakbeyi olarak Manisa'da yönetim deneyimi kazandıktan sonra tahta geçmişlerdi.

Ne var ki Manisa da zaman içinde tarihi kimliğini büyük ölçüde yitirdi. Bugün pek çok Osmanlı kentinde, "vakıf eser" adı altında toplanabilecek cami, mescit, medrese, han, hamam gibi yapılar ayaktaysa da şehrin bütünlüğünü sağlayan sivil mimarlık örneği evler, tekkeler, çeşmeler, mahalle mektepleri ve çarşılar maalesef yok oldu. Manisa'da başta Muradiye Camii olmak üzere Hacı Yahya, Hatuniye, Göktaşlı, Nişancıpaşa, Hüsrev Ağa, Derviş Ali, Lala Mehmed Paşa, Alaybeyi, Çatal ve Serabat camileri şehri hâlâ süslüyor olsa da çevrelerini şekillendiren mahalle dokusundan, Osmanlı evlerinden ve yeşil Manisa'dan eser yok.

MANİSA 1902

İHA

Manisa'nın Sipil Dağı'na yaslanmış ucundaki Cami-i Şerif Sokağı da bu tahrip edici değişimi gözler önüne serer nitelikte. Çok değil yüz yıl önce çekilmiş olan siyah-beyaz fotoğrafta görünen yapılardan bir teki bile bugün ayakta değil. 1904 tarihli bu fotoğrafta sağ köşede yol ağzında yükselen kuleli köşk, Sultan II. Abdülhamid dönemi konut tarzlarının bir örneği.

O dönemde Mülkiye'den mezun, vali, kaymakam, mutasarrıflar ve kamu görevlileri için gittikleri kentlerde kiralık ev bulmak sorun olmaktaydı. Çözüm olarak vilayet bütçesinden, konutlar inşa edilmeye başlandı. Böylece hem kamu görevlilerinin konut ihtiyacı karşılanır, hem de memurlardan alınan kira ücretiyle yerel idareye gelir sağlanırdı. Ayrıca kent de asri (modern) ev örnekleri kazanırdı.

Dağa doğru uzanan Cami-i Şerif Sokağı üzerindeki yapılar ise gerek taş ve gerekse ahşap olsun tipik Batı Anadolu yapılarıydı. Ahşap evler yine ahşap bir iskelet üzerine çakılan ince çıtalar ve bunun üstüne kaplanan bağdadi sıva ile yapılırdı ama İstanbul'daki benzerlerinden farklı olarak dış cepheleri geniş ahşap kaplamayla kaplanmaz, "hımış" denen bir tür kerpiç sıva ile sıvanırdı.

Bu evler, okullar ve diğer resmi binalar bugün yerlerini çirkin beton apartmanlara terketmiş. Sokaklar boyunca dikilmiş ağaçlarsa belli ki zaman içinde ya kurumuş veya yol genişletilirken kesilmiş. Yeni fidanların tekrar dikilerek apartmanlara boğulmuş sokakların yeniden yeşillendirilmeye çalışılması ise sevindirici. Tarihi Manisa evlerinin örneklerini görebilmek için ise şehrin sokaklarında kaybolmak ve bir hayli dolaşmak gerekiyor. Zira bu zarif Batı Anadolu evlerinin örnekleri giderek azalıyor.

II. ABDÜLHAMİD'İN ARŞİVİNDEN MANİSA
Yıldız Sarayı bünyesinde faaliyet gösteren İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Fotoğraflarıyla Manisa* kitabını hazırladı. Kitapta, mekan ve zamana dair kısa bilgilerle desteklenen 142 fotoğraf yer alıyor.

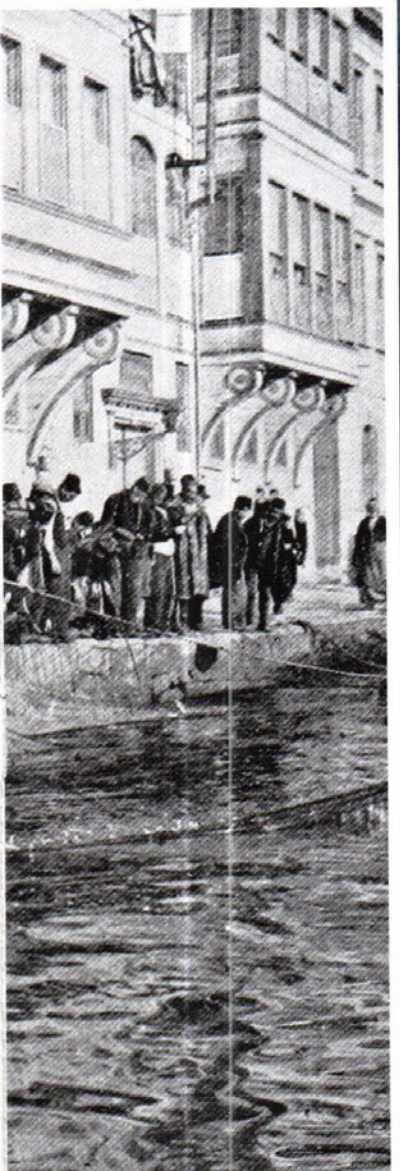
BOĞAZİÇİ BALIKLARI

Rasgele rasgele tarih oldular

Emirgan yalılarının önündeki "yedek" denilen dar kıyı yolunda ağlarla balık çekiliyor, 1910'lar.

BOĞAZİÇİ'NDE BALIK, ANTİK DÖNEM FİLOZOFLARININ KİTAPLARINA GİRECEK KADAR BOLDU. BİZANS'TA KENTİN SİMGESİ SAYILAN BALIKLAR, OSMANLI DÖNEMİNDE ÖNCELERİ HIRİSTİYAN VE YAHUDİLERCE TÜKETİLİRDİ, SONRALARI MÜSLÜMAN HALKIN SOFRASINDA DA YER BULDU. İSTANBULLULAR 1950'LERE KADAR BALIK BOLLUĞUNUN TADINI ÇIKARDI. AŞIRI AVLANMA VE KİRLİLİK YÜZÜNDEN BOĞAZİÇİ'NDEKİ BALIKLAR DA BALIKÇILIK KÜLTÜRÜ DE ZAMANLA TARİHE KARIŞTI .

Akşam gazetesi arşivi

BAHRİYE KABADAYI/BURAK DAL

Sürüler halinde Boğaz'dan geçerken dev bir yüzer adaya benzeyen yunuslar, yunuslara saldıran lüfer sürüleri, kılıç balıklarını kovalayan kofanalar, yalı kayıkhanelerini mesken tutan foklar... Bugünün İstanbul'unda hayali bile güç bu manzaralar, 60 yıl önce sıradan görüntülerdi Boğaziçi'nde. Yaşlı balıkçılar, 1950'lere kadar kılıç ve ton balığı dahil elliye yakın türün Boğaziçi ve çevresinde avlandığını anlatır.

Marmara denizini Karadeniz'e bağlayan İstanbul Boğazı, antik dönemde de biyolojik bir koridordu. Filozof Aristoteles (MÖ 384-322) Boğaziçi'nin istiridyelerinin lezzetinden bahseder. Buradaki balıkların yağmur mevsiminde artması ünlü filozofun ilgisini çekmiş, yazı Karadeniz'de geçirmek için göçmeleriyse yağmurun balıklar için ne kadar yararlı olduğunu anlamasını sağlamıştı.

Amasya doğumlu coğrafyacı ve tarihçi Strabon (MÖ 64-MS 21), Boğaz'daki akıntının palamutları Haliç'e girmeye zorladığını yazar. Kuvvetli akıntının biraraya getirdiği palamut sürüleri, koyların darlığı nedeniyle Altın Boynuz yani Haliç'e doluşur ve kolayca tutulurlardı.

37 ciltlik *Doğabilimi Tarihi*'ni yazan Plinius'un (MÖ 23-MS 79) tarif ettiğine göre, Boğaz'ın Asya yakasındaki Khalkedon (Kadıköy) yakınında belirgin beyazlıkta bir kaya vardı. Bugün Kız Kulesi'nin üzerine inşa edildiği düşünülen kayayı göç ederken aniden karşılarında bulan tonbalıkları telaşa kapılır, karşı kıyıdaki Byzantion Burnu'na (Sarayburnu) doğru hızla uzaklaşır ve Haliç'e doluşurlardı. Buraya Altın Boynuz ya da Bollık Boynuzu denmesinin sebebi buydu. Khalkedon'la aralarında sadece bir millik mesafe olmasına rağmen bütün balık avcılığı burada yapılırdı.

Bizans döneminde, Boğaz'dan geçen gemilerden alınan vergilerden sonra kentin bir gelir kaynağı da balıkçılıktı. Haliç'te tutulan palamut ve tonbalıkları, tuzlama, kurutma ve tütsüleme gibi tekniklerle işlenir, iç ve dış pazara sunulurdu. Kentin simgesi balık, madeni paraların üzerine basılacak kadar önemliydi.

Asya ile Avrupa kıtalarını birleştiren İstanbul Boğazı'nın çok özel bir ekosistemi vardır. Balıklar ve deniz canlıları yüzyıllardır rüzgar, anafor ve akıntıların oluşturduğu bu sistem içerisinde yaşıyor. Karadeniz ile su bağlantısının MÖ 5500 gibi "geç" bir tarihte açılması sonucu, Marmara'yı, Karadeniz'e bağlayan sığ ve uzun bir su yoludur Boğaz. Burada yapılan balıkçılık, akıntı balıkçılığı olarak adlandırılır. Karadeniz'in yüksek suları, yüzeyden Marmara'ya ve Ege'ye, oradan da Akdeniz'e ulaşırken, Akdeniz ve Ege'nin tuzlu suları dipten bir akıntı ile Marmara'ya ve Karadeniz'e geçer. Boğaziçi, yukarıda Karadeniz, aşağıda Akdeniz ve ortada Marmara suları diyebileceğimiz bir karışım ortamıyla, üç farklı denizin üstüste yeraldığı tek çanaktır.

Balıklar da Boğaz'ı hep bir geçit olarak kullanır. Yaz yaklaşınca, mart ayından haziran ayına kadar, serin ve plankton açısından zengin Karadeniz'e geçerler. Kışı geçirmek için Akdeniz'in sıcak sularına doğru yaptıkları göçse her sene eylül ayından ocak ayına kadar sürer. ▶

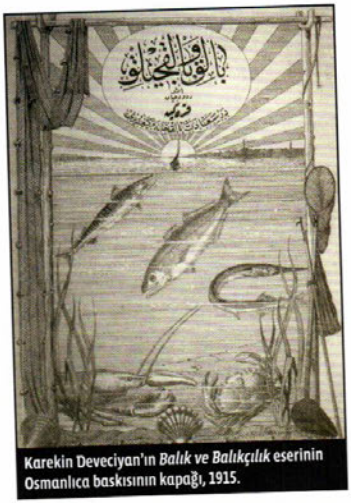
Rumeli Kavağı'ndaki Otuzbirsuyu Dalyanı'nda balık bekleyen dalyan gözcüleri ve kayıklarda balıkçılar, 1890'lar.

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Arşivi

Boğaziçi kültüründe balığın yeri konulu döneminin en kapsamlı çalışmasını Karekin Deveciyan yaptı. 1910-1927 arasında İstanbul Balıkhanesi müdürlüğü, balık işleri başmüfettişliği ve balıkçılık başkontrolörlüğü yapan 1868 Harput doğumlu Deveciyan'ın, 1915'te eski Türkçe yayınladığı *Balık ve Balıkçılık*, alanında bir ilktir. Osmanlı sınırlarındaki deniz ve göllerdeki balıkların anlatıldığı eser, 1926'da genişletilerek Fransızca yayımlandı. Aras Yayınevi kitabı, 2006'da Erol Üyepazarcı'nın çevirisiyle Türkçeye kazandırdı. Ekolojik geçmişimizi belgeleyen bu çalışma, insanoğlunun henüz denizler altında gezinemediği dönemde yapıldığı için hayret uyandırıcıdır. Kitapta yer alan ayrıntılı bilgi ve çizimler, Boğaziçi sularının derinliklerini aydınlatır.

Balık yerine Arapça "semek" ya da Farsça "mahi" kelimelerinin kullanıldığı Osmanlı İstanbulu'nda, yönetici ve seçkinler için balık uzun süre ikinci sınıf bir gıdaydı. Zamanla Müslümanlar da deniz kıyısında yaşamanın nimetlerinden faydalandı ama balığa ve deniz ürünlerine Hıristiyan ve Yahudiler kadar düşkün olmadıkları da bir gerçekti.

16. yüzyılda İstanbul'a gelen seyyah Hans Dernschwam'ın *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*'ne bakılırsa Türklerin o dönemde balık ve balıkçılıkla alakaları yoktu. Hıristiyan ve Yahudiler deniz ürünlerini seviyor, leziz yemekler yapıyorlardı. 1655'te Avusturya İmparatoru'na elçi olarak giden Kara Mehmed Paşa, Viyana'da beklediği ilgiyi ve yiyecekleri bulamayınca tepkisini şöyle dile getirmişti: "Sizin de elçiniz, İslambol'da köpek yerine konmayıp, iltifat ve itibar görmeyip, Galata'da meyhanelerde pavurya, yengeç, kerevite, midye ve istiridye gibi müzahrafat (pislikler) ile sümüklüböcekler, kaplumbağa ve ıhtapotlar yesin."

Karekin Deveciyan'ın *Balık ve Balıkçılık* eserinin Osmanlıca baskısının kapağı, 1915.

1544-1547 yıllarında İstanbul'da yaşayan Petrus Gyllius (Pierre Gilles) Boğaz'ın balık zenginliğine hayran kaldı. Marsilya, Taranto, Venedik gibi merkezlerle İstanbul'u kıyaslayan yazara göre Boğaz, balık bolluğu bakımından hepsinden üstündü. Balıklar o kadar boldu ki balıkçılığı bilmeyenler bile evlerin pencerelerinden sarkıttıkları sepetlerle balık yakalayabiliyordu.

Osmanlı döneminin narh defterleri bize balık tüketimi konusunda bilgi verir. 17. yüzyılda İstanbul halkı arasında yoksulluğun artması ve koyun fiyatlarının yükselmesiyle balık tüketimi, Müslümanlar arasında da yaygınlaştı. Baronne Durand de Fontmagne, *Kırım Savaşı Sonrasında İstanbul Günleri* (1856) eserinde, balık pazarında orkinos iriliğinde palamutlar, dülger, kalkan balıkları ve başka "deniz canavarları" satıldığını yazar.

Byzantion sikkesinin arka yüzünde, iki balık ve aralarında bir yunus.

Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839), sarayda ilk kez ve padişaha özel "balık matbahı" kuruldu. 19. yüzyıla ilişkin mutfak muhasebe kayıtlarında sultanın has mutfağı için sardalye, torik, mersinbalığı ve mercanbalığı alındığını görüyoruz.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in anlattığına göre balığa meraklı Sultan II. Abdülhamid için balık seçmeyi Serkilerci Osman Bey yapıyordu. Ali Rıza Bey'in dediğine göre "Padişahın nefs-i hümayununa mahsus balıkların kılçıkları cımbız ile ayıklanıp badehu pişirilirdi." Rivayet odur ki, padişah özellikle lüferin yanağındaki eti sever ve lüfer yanaklarından çıkarılmış bir tabak dolusu et onun için özel olarak hazırlanırdı. II. Abdülhamid döneminde kurulan Düyun-u Umumiye idaresinin Osmanlı Devleti'nden borçları tahsil ederken balıkhane vergisine de el koyduğunu anımsatalım.

Sunname-i Hümayun

Boğaziçi'nde voli çevrilen yerler balıkçıların tapulu arazileriydi. Birçoğu Osmanlı dönemine tarihlenen bu tapular, Cumhuriyet döneminde de geçerliğini sürdürdü. Voli bölgelerine mekanın reisinin müsaadesi olmadan ya da belirli bir ücret ödemeden gemi veya mavna yanaşamaz, demir atamazdı. Üsküdar'ın efsanevi balıkçı reislerinden Salih Reis'in tayfasının gücü, şiddetli lodosta kullanılan 18 arşınlık ağı çekmeye yetmediğinde Selamsız'dan getirtilen çingeneler balıkçı kayıklarının burnunda yer alır, davul, dümbelek, gırnata ile şamata koparırdı ve Üsküdar ahalisini rıhtıma toplardı. Karşılıklı atışmalarla voli, muhabbet içinde son bulur, balıklar da rıhtıma alınmış olurdu. Bu ağların karaya çekilmesi, balıkları ve çırpınışlarını hayranlıkla seyreden civar sakinleri, iri ve kıymetli balıkların ayıklanıp çavalyelere dizilmesi, bir kısmının atlı arabayla Üsküdar Çarşısı'na diğer kısmının motorlu sandalla Haliç'teki balıkhaneye sevk edilmesi ve kalanın da mahallenin fakir fukarasına dağıtılması bir temaşaydı. Üsküdar'da voli çevirme işi 1950'lerin ortalarına kadar devam etti ancak geliri tayfayı beslemeye yetmez olunca unutuldu.

III. Murad'ın şehzadesi Mehmed'in sünnet düğününde tablasıyla bir balıkçı, Nakkaş Osman, 1582.

Teknolojinin gelişmesiyle tayfalar işsiz kalırken, İstanbul halkının yaşam kültüründen katmanlar da tarihe karıştırmıştır. Balık stoklarındaki hızlı azalma balıkhane kayıtlarına geçen sayılarda da açıkça görülüyor. Balık bolluğunun tanığı yaşlı balıkçılar azalsa da yeni nesiller geçmişin hafızasını taşımaya çalışıyor. Özellikle balıkçılığı meslek edinmiş Rum ve Ermeni balıkçı ustalarının kaydedilmiş anıları tarihe mal olmuş bir yaşam kültürünün unutulmamasını sağlıyor. İstavrit, lüfer, palamut, tekir, levrek hâlâ Boğaz'ın en güzel balıklarından. Balığın bol olduğu havalarda deniz bugün de küçük balıkçı tekneleriyle doluyor.

> *"Güzelim gelincik balığını, baharlarda, korukla, ham erikle kotaran musevi madamları hatırlıyor, onlara da kızıyormuş. Güzelim uskumruları, o, yeşilimsi mavi, menevişli, altın ve gümüş parıltılı balıkları fıstıkla, üzümle, kavrulmuş soğanla dolmaya dönüştüren ermeni madamlara bağırıp çağırıyormuş."*
>
> **Selim İleri**

20. yüzyılın başlarında balık pazarına dev kılıçbalıklarının geldiği olurdu.

Sait Faik'in kaleminden balıkçı Orhan Veli

Bana soruyor: "Balıkların yüreği var mıdır?" Sabahattin'in motorundayız. Çaparimizde sopa gibi kolyozlar. "Olmaz mu olur mu be?" Yoktur işte. "Yüreksiz yaşanır mı?" Bizim bildiğimiz manada değildir onların kalbi. Kolyozlar sandalın döşemelerini dövüyor. Ben onu alaya alıyorum. Balıkların al kanını gösterip: "Bu kan nereden çıkar öyleyse?" diyorum. Sen lakırdıdan anlamazsın ki, diyor.

Birkaç gün sonra Hachette kitabevinde bir ansiklopedinin balıkları hakkında bir forması elime geçiyor. Daha ilk satırlarda, balıkların kan deveranı sisteminin bizimki gibi olmadığını, yalnız şiryanların ya da veritlerin girip çıktığı iki hücreli bir kalpleri olduğunu öğreniyorum. O, Boğaz'ın akıntılarını, balıkların yüreğini, ağların boyasını, yellerin koyu balıkçı ağzıyla isimlerini, neleri bilmiyor yahu.

Sait Faik, *Yeditepe*, 1 Aralık 1951.

KILIÇBALIĞI

Bir zamanlar binlerle avlanırdı, 1950'lerden beri İstanbul'a uğramadı

İsmini üst çenesinin ucunda taşıdığı yassı ve keskin kılıcından alan bu görkemli balık, çok eski dönemlerden beri tanınır. Evliya Çelebi'ye göre kılıçbalığı, 17. yüzyılda sayısı 300'e yakın olan Boğaz dalyanlarında avlanırdı. Balıkçılar, iskele direklerini birbirine bağlayarak denize diker, bir balıkçı direğin tepesine bekçi olarak otururdu. Karadeniz'in dalgalarından kaçan bir kılıçbalığı limana girdiğinde, bekçi denize bir taş atar, kaçışan kılıçbalıkları ağlara girmeye başlardı. Bir süre sonra gözcü "âlâ" diye bağırır, avcılar balık ağını kapatır ve ağdaki kılıçbalıklarını mızrak ve tokmaklarla yakalarlardı. Eti, sarmısak ve sirkeli tarator ile pişirilen kılıçbalığı, çok lezzetli olurdu.

Karekin Deveciyan'a göre, kılıçbalıkları Boğaz'da Hıdrellez günü olan 6 Mayıs'ta görülür, bu tarihten itibaren Karadeniz'e çıkar ve Silivri panayırı olan 15 Ağustos'ta da yeniden görülmeye başlardı.

Ortalama boyu 2 metre, ağırlığı 90 kilo olan kılıçbalıklarının İstanbul Balıkhanesi'ne gelenleri arasında en büyükleri 2,5 metre ve 150 kilo boyundaydı. Bu ürkütücü fakat yumuşak başlı balık, dalyanlarda, hava karardığında

düğümleri geniş özel bir ağ ile tutulurdu. Fırtınalı havalarda kılıçbalığı avlamak olanaksızdı. Bu balıklar, şimşekten korkar, şimşekler gökyüzünü aydınlatınca ışıktan ürkerek su yüzeyine çıkmazlardı. Boğaziçi kıyılarındaki lüks lambaları, vapurların projektörleri ve pervanelerin gürültüleri avı zorlaştırdığı için balıkçılar şikayet ederdi.

Kılıçbalığı avlarken dikkatli olmak gerekirdi. Balık yakalanıp sudan çıkmaya başladığı zaman eğer ilk önce kılıcı görünüyorsa, hayvana bir takla attırmak gerekirdi. Aksi halde, balık son gücüyle kafasını kımıldattığı an, kılıcı bir bıçak gibi balıkçıların parmaklarını kesebilirdi. Onun için bazen, balıkçılar, balığı kılıcından tutup çıkarmak için ellerini başlarından çıkardıkları fesleriyle korurlardı.

Boğaziçi'nde kılıçbalığı avlanabilen Kanlıca, Çubuklu, Sarıyer gibi çok sayıda nokta arasından en önemlisi Boğaziçi çıkışı yakınlarında olan Keçilik İçi diye bilineniydi. Burası sığ olduğu için çoğu zaman bol balık bulunurdu. Bir kayığın bir gecede 30-35 kılıçbalığı tuttuğu görülürdü. 20. yüzyıl başlarında, Boğaziçi sularında bir yılda 6 bin kılıçbalığı yakalanıyor ve tüketiliyordu. Eti lezzetli olduğu için oldukça değerliydi. Örneğin tonbalığından beş-altı kat daha pahalıydı.

> "...
> Ağlar çekiliyor dalyanlarda,
> Bir kadının suya değiyor ayakları,
> İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı."
> *Orhan Veli Kanık*

1935'ten önce dalyanlarda, kısmen de olta ve paraketeyle avlanan kılıçbalığı, bu tarihten itibaren zıpkınla avlanmaya başlandı. 1950'lerde kılıçbalığı hâlâ bulunuyordu. Geri yüzmeyi bilmeyen tek balık olduğu için, Boğaziçi sahillerinde yönünü şaşırıp, iskele kazıklarının arasına kılıcını daldırdığı ve kuyruğuna atılan ilmekle kolayca yakalandığı olurdu. Kumkapı'nın eski sakinlerinden balık ağı tamircisi Kirkor Hüneryan'ın anlattığına göre, Kumkapı limanı, Marmara ve Avşa adaları kılıçbalığı avlayan kayıkçıların uğrak yerleriydi. Yapılan aşırı avcılık sonucu 1950'lerden sonra Boğaziçi'nde kılıçbalığı avlanamaz oldu.

1940'larda Boğaz'da yakalanan bir kılıçbalığı, Balıkpazarı'na getirilmiş.

Balık çizimleri: Karekin Deveciyan'ın *Balık ve Balıkçılık* kitabından alınmıştır.

ORKİNOS

Byzantion'un simgesiydi, 1990'larda nesli tükendi

> "..barbunya balıkları gölgeleri birer kırmızı ışık parçası gibi suyun yüzünde, lipsoslar binbir renkte çakarak, hani balıkları, izmaritler, ...esmer, uzun bedenli orfoslar, yemyeşil bir saydamlıkta dülgerler..."
>
> *Yaşar Kemal*

İstanbul Boğazı'ndan geçerek Karadeniz'e çıkan ve orada yakalanan bir tonbalığı, 1950'ler.

Yemek ve Kültür Dergisi

Göçmen deniz balıklarının en büyüğü orkinos ya da adi tonbalığı, Plinius'un anlattığına göre, MÖ 1. yüzyılda Bizantion Burnu yakınlarında bolca avlanırdı. Bizantion sikkelerinde tonbalığı suretinin yer alması bundan ileri gelir.

Tonbalığının, Avrupa kıyılarında yakalanmasına şüpheyle yaklaşan Deveciyan'ın zamanındaysa bu balıklar, aradıkları derinliği bulabildikleri Anadolu yakasında Tuzburnu, Suadiye ve Fenerbahçe taraflarında tutulurdu. Boğaziçi sularındaki tonbalıklarının ortalama uzunluğu 1,5 metre, ağırlığı ise 300 kilo kadardı. Aralarında 3 metreye yakın boyu ve 450 kilo hatta bir ton ağırlığı olanlar da olurdu. Tuzlanarak Yunanistan ve İtalya'ya ihraç edilen bu balıklar, her yıl Atlas okyanusundan yola çıkıp Afrika ve Anadolu kıyılarını takip ederek Karadeniz'e girerdi. 1 Nisan'dan itibaren Boğaziçi sularında görülmeye başlar, yolculukları eylül ayına kadar devam ederdi. Sardalya, torik ve diğer göçmen balıkları kovalayan tonbalıkları, Arnavutköy kıyılarında sahilden zıpkınla avlanabiliyordu. Yaşlı balıkçılar yakaladıkları tonbalıklarını hasretle anlatır. Tonbalıklarının Boğaz'daki varlığı, lüferin Marmara denizinden çıkamamasına, dolayısıyla rahatlıkla avlanmasına yarardı. İstanbul civarında tonbalığı çok satılmaz, Japonya'ya gönderilirdi. Oradan gelen alıcılar, özel cihazlarla testler yapar, satın alacakları balıkları seçerdi. Boğaz'da tutulan mavi orkinos, çok kıymetli ve makbuldü. 1980'de 94 ton, 1990'da 17 ton avlanan tonbalığının bu sularda nesli tükendiği için 1992'den sonra ticari avcılığı yapılmadı.

USKUMRU

Kendisi terk etti üvey abisi geldi

Zayıf uskumrulara "çiroz", sonra yağlananlarına "lipari", yanakları siyahlı küçük uskumrulara da "mavriko" adı verilir. Kışın Marmara'da üreyen uskumrular, ilkbaharda torikler gelmeden Karadeniz'e giderdi. Eski İstanbullular şubat ayına uskumru mevsimi derdi. Uskumru çok lezzetliydi ve bol bulunurdu. Boğaz kıyılarında tahta çıtalardan sıra sıra askılar yapılır, uskumrular kuyruklarından asılır, güneşte kurumaya bırakılırdı. 1980'de 5935 ton uskumru yakalanmışken, bu miktar 1990'da 350 tona, 1992'de 3 tona düştü. Pazarda Boğaz uskumrusu yok ama yerini dolduran ithal uskumru nedeniyle biz bu balığın aslında Boğaziçi'ni terkettiğini hissedemedik.

Boğaziçi kıyılarında tahta çıtalara asılan uskumrular, güneşte kurumaya bırakılırdı, Sarıyer, 1900.

PALAMUT

Derya kuzularını henüz tüketemedik

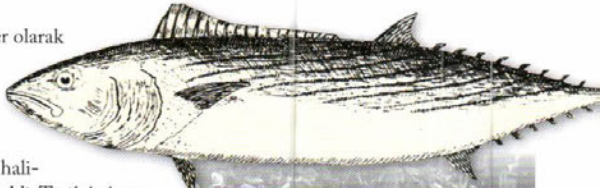
Palamut, Boğaziçi'nin her dönemde bolca barındırdığı balıklardandır. Boğaziçi palamutlarının eti, özellikle toriklerinki orkinostan kıyaslanmayacak derecede üstündü. Küçükten büyüğe doğru vanoz, çingene palamudu, kestane palamudu, palamut, torik, sivri, altıparmak diyerek sıralanan palamut ailesi, en sonunda "peçuta" ile 150 santimetre boya ve 7 kilo ağırlığa kadar varıyordu.

Palamut, günümüzde hâlâ Boğaz'da avlanarak taze olarak tüketebildiğimiz az sayıdaki balık türlerinden biri ama bugün peçutayı bırakın, torik bile bulmak çok güç. Hatta günümüzde balıkçılar, palamudun bir irisi olan "zindandelen"i "torik" diye satıyorlar.

Toriklerin Karadeniz'den Akdeniz'e yolculuğu, 21 Ekim'de başlar, kasım ayının sonuna kadar devam ederdi. Bu aralığın dışında çok ender olarak torik yakalanır, bu yakalanan balıklara "otlak" ya da "firari balık" denirdi.

1912'de İstanbul haline 16 bin ton torik geldi. Torik bakımından bereketli geçen o sene diğer balıklar avlanamadı çünkü toriklerin bölgedeki yerli balığı büyük miktarda yiyip bitirdiler. 1913'teyse aksine, toriklerin Marmara'ya geçmek için Boğaziçi'ne erken gelerek kışı Adalar civarında geçirdiler. Uskumrular da her zamanki davranışlarının aksine Avrupa kıyılarına yaklaştıkları için kış boyunca Tekirdağlı balıkçılar uskumru yakalayıp İstanbul'a gönderdiler.

1943'te Yenikapı-Kumkapı arasındaki iskeleye Almanya'dan özel vagonlar geldiğini ve avlanan toriklerle onlarca vagonun dolduğunu hatırlıyor balıkçılar.

1930'larda Balıkpazarı'nda satılan palamutlar. Selahattin Giz arşivi

"Mümkünü olsaydı da balolara canlı balık sırtlarının yanar döner renkleriyle gidebilseydi bayanlar; balıkçılar milyon, balıklar şanüşeref kazanırdı. Ne yazık ki soluverir ölür ölmez, öyle ki üzülmüş bebeklere döner balık sırtının pırıltıları."

Sait Faik Abasıyanık

Eminönü Hali'ne getirilmiş palamutlar.

1950'li ve 1960'lı yıllarda Haliç ağzındaki kayıklarla, günde 100 çifte yakın toriğin kuyu çengeliyle bile yakalanabildiği de balıkçıların anılarındandır. Denize torik avlamak için çıkmış bu kayıkların sayısı bir defasında öyle artmıştı ki, vapur kaptanlarının şikayeti üzerine Eminönü-Kadıköy hattı için, kayıkçıları 1-1,5 ay süreliğine rahatsız etmeyecek yeni bir rota belirlenmişti.

Şiddetli kışlarda torikler de diğer balıklar gibi kıyıya doğru gelir ve burada kolaylıkla yakalanırlardı. Balıkçılar bunu "balıkların kulağına kar suyu kaçtı" diyerek tarif ederlerdi. 1955-1956 kışında Galata Köprüsü "kulağına kar suyu kaçan" torikler nedeniyle hınca hınç dolmuş ve bu torik akınından bütün kent halkı yararlanmıştı.

Özellikle Kandilli civarında palamut avlamak mümkündü. Eski İstanbul'da palamut ve toriğin "karnıyarık" ya da "lakerda" şeklinde tuzlanmış olarak sofralara gelmesi âdetti.

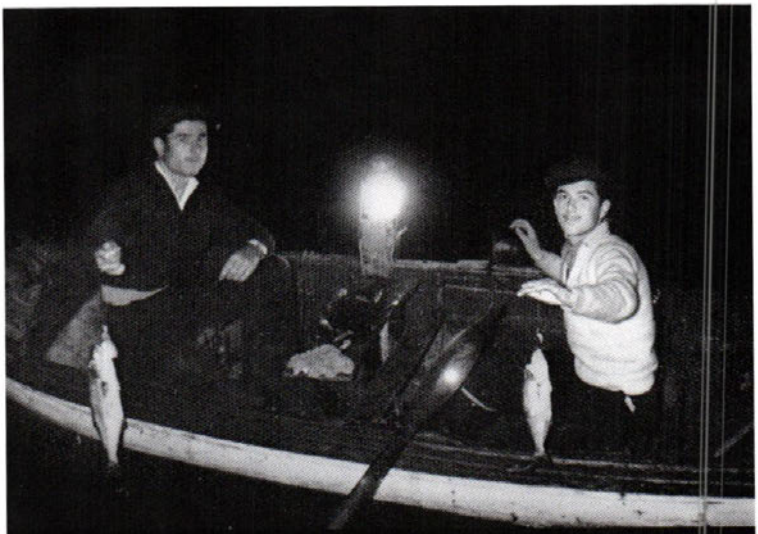
LÜFER

Boğaziçi'nin alamet-i farikası

Küçükten büyüğe doğru defne yaprağı, çinekop, sarıkanat, lüfer, kofana ve azmanı sırtıkara... Lüfer avı eski zamanlardan beri Boğaziçi'nde yaşayanların eğlencelerinden biri oldu. Amatör balıkçılar, Kanlıca Körfezi başta olmak üzere, mehtaplı gecelerde sakin sularda keyif yapar, sandalların başında mangal yakar, birbirlerine ikramda bulunur, küçük kadehlerin içinde sandaldan sandala içkiler sunarlardı. Eski balıkçılık âlemlerinde, tarihteki Lale Devri gibi Lüfer Devri'nden sözedilir. Kanlıca Körfezi'nden başka Paşabahçe, Çubuklu, Kireçburnu, Büyükdere ve Bebek önlerinde de lüfer avlanır, işin eğlence tarafını düşünenler Kanlıca'yı tercih ederlermiş.

İstanbul'da at kılından misinalar yaptıran, özel tasarım gümüş zokalar döktüren lüfer düşkünü paşalar yaşamış. Osmanlı padişahlarının lüfer merakı konu edildiğinde anlatılagelen bir hikaye vardır. Edebiyatçı Recaizade Ekrem'in babası Recai Efendi, balık avı esnasında fevri davranışlarıyla bilinen, Boğaz'da lüfer avı müdavimlerindenmiş. Recai Efendi'nin balığa çıktığı akşamlardan birinde Sultan Abdülaziz de tebdil-i kıyafet, yanında başmabeyincilerinden Nevres Paşa ile ava çıkmış. Sultan Abdülaziz, Recai Efendi'nin karakterini bildiğinden, Nevres Paşa'nın onu biraz kızdırmasını istemiş. Recai Efendi oralı olmayınca üstelemiş. Nevres Paşa'nın, "Senin yüzünden biz de bir şey avlayamadık. Nil ve Fırat'ı kurutan mübarek kalemin bugün de denizin dibini kuruttu" sözü üzerine artık dayanamayan Recai Efendi, "Kabahat sende değil, senin gibi zevzeği kışkırtıp üzerime saldırtan yanındaki kara sakallı herifte" demiş. Keyfi kaçtığından avı bırakan Recai Efendi'yi ertesi gün yalısında Sultan Abdülaziz'in yaverlerinden biri ziyaret etmiş. Kırmızı kese içinde "Atiyye-i Şahane"yi sunarken "Keseyi dün akşam lüfer avındaki kara sakallı herif gönderdi efendim" demiş.

Eski İstanbullular "balık" derken lüferi kasteder, diğer balıkları (palamut, uskumru vb.) isimleriyle anarlardı. "Kofananın iki yanağıyla bir ufak rakı içen" Ahmet Rasim'e göre de, balıkları özellikle lüferi tanımayan İstanbullu sayılmazdı. 1980'de 1300 ton lüferin avlandığı Marmara ve Boğazlar'da 1990'da sadece 300 ton, 1997'de 70 ton avlandı.

Anadoluhisarı balıkçılarından Ahmet ve Mehmet Yavaş kardeşler 1970'li yıllarda gece lüfer avında.

Yavaş ailesi arşivi

> *"Lüfer, Boğaz'ın en cazip eğlencesidir.Beylerbeyi'nden ve Kabataş'tan başlayarak Telli Tabya'ya ve Kavaklar'a kadar iki kıyı boyunca uzanan, akıntı ağızlarında kümelenen bu aydınlık eğlence, bilhassa mehtapsız gecelerde küçük şehrayinler yapar. Öteki avların bir nevi iş içinde pişme, uzak seferler istemesine mukabil, o bulunduğumuz yerde, herkesle beraber yapılan oyundur."*
>
> *Ahmet Hamdi Tanpınar*

Lüfer zamanı.

Sabit Kalfagil arşivi

Bugünün lezzetleri dünün yemleriydi

Boğaz'da bugün avlanan küçük balıklar eskiden yem olarak kullanılırdı. Yaşlı balıkçılar Boğaziçi'nin "balıktan taştığını" ve balık tutmaktan yorulduklarında avı bıraktıklarını anlatıyor. Bu balıklar tabii sadece kılıç, orkinos, palamut, lüfer ve uskumru değildi. Sandalların kürek-lerini peksimetmiş gibi yiyen köpek-balıkları, ağları delen yunuslar, ıstakoz, pavurya gibi deniz böcekleri Boğaziçi sularındaydı.

Boğaziçi balıkçılığının tarihî tarafını bugün kullandığımız balık isimlerinden anlamak mümkün. Günümüz Türkçesindeki balık ve deniz canlılarına verilen isimlerin çoğu Latince, Yunanca/Rumca ve İtalyanca kökenlidir. Palamut, orkinos, lüfer, uskumru, kolyoz, çiroz, istavrit, kefal, levrek, iskorpit, lipsos, isparoz, hamsi, çipura, lapina, lahoz, orfoz, vatoz, zargana, trakonya, kalamar, ahtapot, karides, midye, ıstakoz ve pavurya gibi...

Kumkapı sahilinde sandalda "tava" ve tane ile balık satışı.

Sabit Kaftaşoğlu arşivi

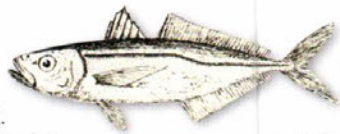
Romalılar, barbunya balığına nar kırmızısı gözleri, kırmızımsı rengi ve alt çenesinin altındaki çifte sakal nedeniyle "mullus barbatus" derlerdi. Barbunya sözcüğü Latince sakal anlamına gelen "barba"dan Yunancaya geçti. Bu sakallı balığa biz de onlar gibi barbunya ismini verdik.

Sardalye adı dilimize, İtalyanca "sardella"dan, yani "tuzlama"dan geçti. Aynı balık için eskiler "ateş balığı" ismini kullanırdı. Geceleri iki kayıkla çıkılan sardalye avında, sandallardan birinde ateş yakılır, denizin yüzü aydınlanınca sardalyeler bu sandala doğru seğirtirken daha önce öteki sandaldan atılmış ağın içine kolayca düşerdi.

Boğaz'da hâlâ görebildiğimiz yunusların ismiyse Arapçadan geldi.

Yunanların ve Romalıların rengini şeftali pembesine benzeterek "phagros" ve "pagrus" dedikleri bir başka balığa, Araplar, sudan çıktığında aldığı renk nedeniyle mercan adını verdi. İstanbul zenginleri zamanı geldiğinde yani nisan ve mayıs aylarında sırf mercan avlamak için Adalar'a taşınırdı. Kılıç, kalkan, ve üzerinde Aziz Petrus'un parmak izleri bulunduğu düşünüldüğü için Rumca "hristopari" denilen dülger ve gümüş balıkları Boğaziçi'nin çokça görülen diğer balıklarındandı.

Bir Büyükada sakini avladığı balıkla, 1920'ler.

Belgesel film: Yüzyıllık Boğaziçi serüveni

Bu yazının yazarları, gerçekleştirdikleri "Boğaziçi Balıkları" belgeselinde zengin bir deniz ve denizle iç içe bir yaşam kültüründen bugünün yoksunluğuna nasıl geldiğimizi göstermeyi ve alınması gereken tedbirlere dair bir bilinç oluşturmayı hedefledi. Belgesel film, Boğaziçi serüvenini, arşiv fotoğrafları ve görüntü kayıtları, yaşlı balıkçıların anıları, günümüz balıkçılığının görüntüleri, uzman ve STK'ların çalışmalarına dair bilgi ve animasyonlar aracılığıyla anlatıyor.

Mayıs ayı itibariyle festival gösterimlerine başlanan film, 5. TRT Belgesel Günleri'nde En İyi 2. Film Ödülü'ne layık görüldü.

Filme dair daha fazla bilgi için: www.bogazicibalikları.com **ve** facebook.com/bogaziçibalikları

ŞEYHÜLMÜVERRİHİN
HALİL İNALCIK YAZIYOR

Avrupa siyasetinde Osmanlı ağırlığı

KANUNÎ SÜLEYMAN VE MARTIN LUTHER

1530'larda Kanunî'ye sunulan bir istihbarat raporu, Avrupa'da değişen siyasi dengeleri, askerî gelişmeleri aktarmakta, özellikle Martin Luther önderliğinde yayılan Protestanlığın, Şarlken ile olan çatışmalarından söz etmektedir. Osmanlı sarayı daha bu tarihlerde kendi stratejisi açısından İmparator'a karşı Protestan hareketlerinin önemini kavramış; bu nedenle Luther ile ilişki kurmak istemişti.

"Protestanlığın babası" sayılan Martin Luther (1483-1546), 1882. Luther, Papa'nın mektubunu yakıyor, 1520 (solda). Tiziano Vecellio'nun Kanuni portresi, 16. yüzyıl (en solda).

Library of Congress

'Martin Lutero nam bir bey kendüden bir din peyda edüp...'

1530'larda Kanunî'ye sunulan bir istihbarat raporu, Avrupa'da değişen siyasi dengeleri, askerî gelişmeleri aktarmakta; özellikle Martin Luther önderliğinde yayılan Protestanlığın, Şarlken ile olan çatışmalarından sözetmektedir.

Topkapı Sarayı Arşivi'nde Kanunî Süleyman'a arz edilen bir Osmanlı casus raporu (no. E. 7671)[1] Martin Luther ve onun imparatora karşı mücadelesi hakkında sultana bilgi vermektedir. Rapor'a göre "Fra Martin Lutero nam bir bey kendüden bir din peyda edüp İspanya mel'ûnun âyin-i bâtılasına muhalefet edüp otuzbin mikdarı asker cem' edüp Bazilya'ya yakın San Borgo'da İspanyollarla savaşmış."

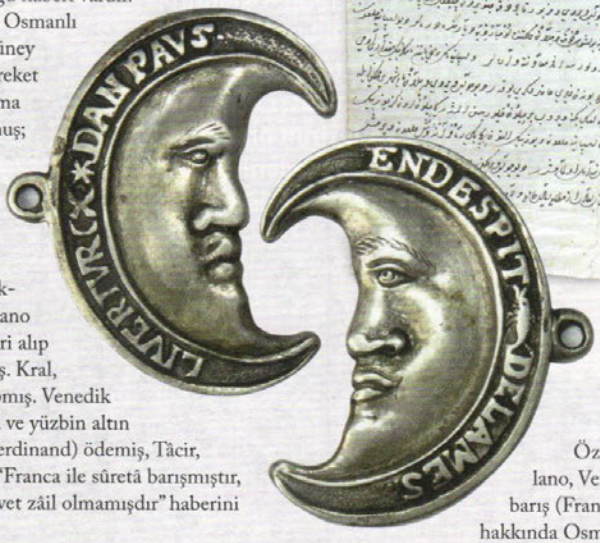
Raporda verilen öbür bilgiler arasında, Andrea Doria'nın Ceneviz limanından hareketle Fas tarafında Hayreddin Reis donanması üzerine gittiği, Fransa'nın Marçilya (Marsilya) limanından 12 kadırgayla denize açıldığı, Malta'dan "Megali Mastura"nın (Şövalyelerin Büyük Üstadı) yedi kadırga ve bir kayığının denize açıldığı, İspanya Kralı'nın (İmparator Şarlken) bir ordusunun (iki bin atlı ve onbin yaya askeri) Milano dukasına ait Lombardia'da bulunduğu haberi vardır.

Rapora göre bu kuvvet, Osmanlı tarafından Pulya'ya (Güney İtalya'da Apulia) bir hareket vaki olursa, oraya yardıma gitmek üzere bekliyormuş; İspanya Kralı, yanında sekiz bin askeri ile Beç'de (Viyana) durumu gözetliyormuş. İmparator'un bundan başka askeri yokmuş. İspanya Kralı, Milano beyinden bir milyon flori alıp memleketini geri vermiş. Kral, Venedik ile de barış yapmış. Venedik 200 bin altın İspanya'ya ve yüzbin altın Beç Beyi Ferandoş'a (Ferdinand) ödemiş, Tâcir, ilâve olarak, İmparator "Franca ile sûretâ barışmıştır, amma beyinlerinde adâvet zâil olmamışdır" haberini de ekliyor.

Kanuni Süleyman'a Avrupa'da yaşananları bildiren casus raporu.

Topkapı Sarayı arşivi, E.7671

Hollandalı Protestanların 1570 tarihli madalyonu. Ön yüzünde sloganları: "Papacılardansa Türkler yeğdir"; arkasında "Katolik Kilisesi'ne karşı" yazıyor.

Özetle rapor, Şarlken'in Milano, Venedik ve Fransa ile yaptığı barış (Fransa ile 1529 Cambrai Barışı) hakkında Osmanlı hükümetini aydınlatmakta, Şarlken'in Apulia'ya bir Osmanlı çıkarması veya Viyana üzerine bir saldırıya karşı kuzey İtalya'da askerini toplu halde tuttuğunu bildirmektedir.

1529'da Viyana Kuşatması'ndan İstanbul'a dönen Sultan Süleyman için bu bilgiler önemlidir. Raporu yazan

1 Bu rapor öğrencim Dr. C. Isom- Verhaaren tarafından yayınlanmıştır: "An Ottoman Report about Martin Luther and the Emperor: New Evidence of the Ottoman Interest in the Protestant Challenge to the Power of Charles V." *Turcica*, 28(1996), 299-318. Rapor, Draç'taki Osmanlı makamı (subaşı) tarafından Dhuka adlı Ergiri-Kasrı'ndan bir Arnavut tüccarın verdiği bilgileri sultana aktarmaktadır. Tüccarlar bir entelijans kaynağı olarak kullanılırdı. Ankara sofu ticareti yapan Dhuka, 1527-1530 yıllarında Avrupa'da idi.

Kanuni'ye sunulan raporda, İsviçre'deki Reform lideri Ulrich Zwingli'nin Katoliklere verdiği 2. Kappel Savaşı anlatılıyor. Zwingli'nin bu savaştaki ölümü, 11 Ekim 1931.

Dhuka'nın, bilgileri bir İtalyan aracıdan aktardığı, İtalya'ya ait oldukça doğru bilgi aldığı anlaşılıyor; fakat Almanya'ya ve Luther'e ait bilgiler yanlıştır. Luther'in imparator kuvvetleriyle "Bazilya" yakınında San Borgo denilen bir yerde çarpıştığı haberi veriliyor. Isom-Verhaaren'e göre bu haber, Almanya'da 1524-1526 köylü isyanlarıyla ilgili bir haber olabilir. Gerçekte, 1529'da Alman Protestan prensleri, Süleyman'a karşı Ferdinand'a ilkin yardımı reddetmiş, Osmanlıların Viyana kuşatması üzerine 1530 yazında Augusburg Dieti'nde Şarlken'e askerî yardım vaadinde bulunmak zorunda kalmışlardır.

Ertesi yıl, 1531'de Protestanlar, Schmalkalde Ligası ile imparatora karşı düşmanca bir cephe kurmuşlar, fakat o zaman bir savaş olmamıştır. Raporda sözü geçen çarpışma, İsviçre Basel'deki (belgede Bazilya) olaylarla ilişkilidir. Orada dinî reform yanlıları, şehirde imajları tahrip etmişler, şehre egemen olmuşlar, Alman Protestan prensleri ve Fransa ile ittifak yapmışlardır (1529 Şubat). Buna karşı 1530'da İsviçre Katolik kantonları, Viyana'da Ferdinand'la ittifak aramışlardır.

Kutsal Roma İmparatoru Şarlken, 1533.

İsviçre'de reformcular, 1531'de Ulrich Zwingli kumandasında bir ordu kurup Katoliklere karşı savaş vermiştir. İşte bütün bu olaylar raporda Luther'e atfedilmiştir. Dhuka, üç yıl Avrupa'da kalmış olduğuna göre, rapora giren bilgiler 1529-1531 yıllarına ait olup, Draç'taki Osmanlı devlet ajanının raporunda karışık biçimde anlatılmış olmalı.[2] Tabii Osmanlılar, İsviçre'de ve Almanya'da Ferdinand'a karşı bu hareketleri yakın ilgiyle karşılamış olmalıdır. Osmanlı sarayının daha bu tarihlerde Osmanlı stratejisi bakımından, Protestan hareketlerinin önemini kavramış ve ilgi göstermiş olmaları kayda değer. Almanya'da Protestan prensler de, İmparator'a ve Ferdinand'a karşı dirençlerinde, Osmanlı baskısının kendilerine yararını daha 1529'da farkettiler.[3] Bu dönem tarihçileri, Avrupa'da Protestan hareketinin Osmanlıların ilerlemelerine yardım ettiğini, Habsburglar üzerinde Osmanlı baskısının da Protestanlığın yayılıp yerleşmesinde kesin bir rol oynadığı olgusu üzerinde birleşirler.[4]

Osmanlı sarayına gelen rapor, Avrupa'ya dair isabetli bilgiler verdi. Bunlar Viyana Kuşatması'ndan dönen Kanunî için önemlidir.

1540'a doğru Habsburgların üstün gücü karşısında, Osmanlı himayesindeki Macaristan ve Transylvania'da Jan Zapolya, Fransa Kralı, Almanya'da Protestan prensler, birbirleriyle temas halinde idiler. Bu hükümdarlar, Osmanlılara bir denge-güç (counterweight) gözüyle bakıyorlardı.[5] İmparator, Almanya'dan askerî yardım almadan Osmanlılarla başedemezdi. O, bunun için ilk kez 1532 yazında, Nürnberg'de Luthercilerle bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. İmparator bundan sonra Osmanlı baskısı altında sekiz kez Protestanlara ödün vermiştir.

Almanya'da "Türk korkusu" (Türkenfurcht) bir gerçekti; bir Osmanlı istilası, yakın bir tehlike olarak hissediliyordu. Öyle ki, tehlikeye karşı Türk Çanı (Türckenglocken) ve Türk Vergisi ihdas olundu. İlk gazetede (*Newe Zeitung*) 1502'de Türklere ait haberler için çıktı. Anonim "Türcken pluclein" risalesinde yazar

2 Isom-Verhaaren (s.301,310) raporun tarihini 1530 olarak kabul etmeye eğilim gösterir.
3 Fischer-Galati, bkz. not 4, 35-37, not 88; Isom-Verhaaren, 310
4 S.A. Ficher-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism*, Cambridge, Mass., 1959; C.M. Kortepeter, *Ottoman Imperialism during the Reformation*, 1578-1608, New York, 1972; K.M. Setton "Lutheranism and the Turkish Peril", *Balkan Studies*, III (1962), 133-168; C. Göllner, "Die Türkenfrage in Spannungsfeld der Reformation", *Südost-Forschungen*, 34 (1975), 61-78; K.M. Seton, *The Papacy and the Levant* (1204-1571), Philadalphia, IV, 1984; J. Pannier, "Calvin et les Turcs", *Revue Historique*, 62 (1937), 268-286.
5 Setton, "Lutheranism", 137.

Osmanlı Sarayı, 16. yüzyılın daha en başında Protestan hareketlerinin kendi stratejisi açısından önemini kavramış; Luther ise Osmanlı tehdidini Katoliklere karşı kullanmıştı.

şöyle diyordu:[6] "Hıristiyan dünyası için kudretli sultana boyun eğmek ve haraç ödemek en iyi yoldur, adaletle ve alicenaplıkla bizi idare etmesine güvenebiliriz".

Batı'da Luthercilik üzerinde İslâmiyet'in etkisi bile ileri sürülmüştür. Paul Anderbach bu inancı, ibadet hürriyeti, imanın ferdî niteliği vb. yakınlıklar dolayısıyle bir çeşit İslâmiyet saymıştır.[7] Macaristan'da yayılan "unitarianist" inancında, teslise karşı tek Tanrı düşüncesi egemendir. Luther, 1530'da yazdığı *Libellus de ritu et moribus Turcorum* adlı risalesinde, Türkleri Hıristiyanlarla karşılaştırıp onların alçakgönüllülük, basit yaşam ve onurlu olmaları gibi faziletlere sahip olduklarını kabul eder (Luther, *Kur'an*'ı çevirisinden okumuş ve İslâmiyet'in doğru bir din olmadığını ispata çalışmıştır). Luther, bugün tarihçilerin kabul ettikleri bir noktayı da belirterek, "Doğu Avrupa'da köylünün yaşam koşulları o kadar kötüdür ki, onlar bazen Türkleri kurtarıcı gibi karşılamışlardır" demiştir. Transilvanya köylüsünün efendilerine karşı 1437-1438'de isyanları sırasında, II. Murad'ın kuvvetleri bu memleketi istilâ etmiş, bir dirençle karşılaşmamıştı. Salzburg ve Würzburg'dan birçok köylünün Türk tarafına kaçtığı, birçok Alman askerinin Osmanlı ordusuna katıldığı biliniyor.[8]

Erdel Prensi Gábor Bethlen.

Erdel Prensi I. Rákóczi.

Sultan Süleyman, bir elçiden Luther hakkında bilgi istemiş ve kendisinin ona lütûfkar bir efendi olabileceğini söylemiş. Bu konuşma, Luther'e aktarıldığı zaman Luther haç çıkarıp "Allah beni böyle lütûfkar bir efendiden korusun" demiştir (*Tischreden*, II, 508). Çağın ne kadar değiştiğine işaret eden bir nokta şudur: Luther, Türklere karşı Papa'nın Kutsal Savaş'ını (*bellum sanctum*) onaylamıyor ve Türk saldırılarını, Hıristiyanlara Tanrı'nın cezası doğal afetlere benzetiyordu. Önceleri, "Türk'e karşı direnme Tanrı'nın iradesine karşı gelmektir" diyordu. Almanya'da birçokları, Türklere karşı savaşın bir din savaşı olmasını onaylamıyor, Papa'nın İtalya'da kendi siyasi çıkarlarını yürütmek için Şarlken'i Türklere karşı Haçlı seferine kışkırttığı söyleniyordu.[9] Luther'in sağ kolu Melanchton, 1559'da İstanbul Patriki ile temasa geçmiş, sultana tâbi bu din adamıyla dinî anlaşma aramıştır.[10]

Osmanlılar, Luther'in ve Luthercilerin mücadelelerini ilgiyle izlemekte idiler. Kayda değer ki, Avrupa'da Protestanlığın yayılışı ile köylü isyanlarının yayılışı aynı dönemdedir. Luther'in yansıttığı gibi, Osmanlıların köylülere iyi davrandığı propagandası Batı'da hayli uzaklara gitmiş olmalı. Luther, Avrupa'da Osmanlı baskısını, Papa'ya karşı kendi mücadelesi çerçevesinde ele alıyor; fakat aslında bir Alman ve Hıristiyan olarak Türklere karşı mücadeleyi ve Hıristiyanlar arasında birliği bir ölüm-kalım sorunu olarak algılıyordu. Luther, Türklere karşı direnme üzerine üç risale yazmıştır. Türk, ona göre "Şeytanın Hizmetkârı"dır. Alman keşişinin eskatolojisinde Türk, deccal olarak tasvir olunmaktadır. 1529 Viyana Kuşatması, Luther üzerinde derin bir kaygı yaratmıştır. Erasmus'a yazdığı mektuplarda, Avrupa devletlerinin aralarındaki savaşlara son verip Türklere karşı birlik olmalarını öğütler; Almanlar da imparatorun yardımına koşmalıdır.

Öte yandan Protestanlık, Osmanlıların egemen olduğu bölgelerde himaye görüyor ve hızla yayılıyordu. Luther daha sağ iken Lutherci vaizler, akın akın Osmanlı Macaristanı'na gidiyor ve yeni mezhep köylüler arasında hızla yayılıyordu. Katoliklerin Protestanlara karşı kini o kadar derindi ki, onların Hıristiyanlık için Türklerden daha kötü oldukları söyleniyordu. Zamanla Transilvanya, en radikal Unitarianist Protestanlığının merkezi durumuna geldi ve Erdel Prensleri Bethlen Gábor (1613-1629) ve I. Rákóczi (1630-1648) Otuz Sene Savaşları'nda (1618-1648) Katoliklere karşı Protestan cephesinde önemli rol oynadılar. Habsburg egemenliğine karşı Protestanların ayaklanması niteliğindeki bu mücadele, Osmanlı gücünün düşüş dönemine (1617-1656) rastladığından Osmanlı devleti için bir nimet olmuştur.[11] ■

6 A.g.m. 138. Osmanlıların Avrupa için tehlikesi ve 16. yüzyıl ortasında İspanya'da Türk imajı hakkında, anonim orijinal bir eser *Viaje de Turquia* hakkında bkz. J. Perez, "L'affrontement Turcs- Chrétiens vu d'Espagne, Le Voyage en Turquie", *Chrétiens et Musulmans à la Renaissance*, 255-263; bu eser hakkında Paulino Toledo, "Türkiye Seyahati", Doktora Tezi, DTC Fakültesi, Ankara, 1992.

7 A.g.m. 158; Luther ve *Kur'an* hakkında Türkiye'yi ziyaret eden bir Lutherci rahip Solomon Schweigger'in görüşleri üzerine bkz. C. Gauthier, "Un Allemand à Constantinople, 1571- 1581, Critique du Coran par un pasteur Luthéran", *Chrétiens et Musulmans à la Renaissance*, yay. B. Bennassar ve R. Sauzet, Paris 1998, 163-175.

8 A.g.m. 161; Osmanlıların köylülere iyi davrandığı propagandası Almanya'ya kadar yayılmış görünüyor. Bir Alman yazar "bir lokma için mücadele eden fakir adam, bu gibi Hıristiyanlar altında yaşamaktansa Türkleri yeğlemektedir" demiş (Setton, *Lutheranism* 161). Osmanlıların köylü reayaya karşı politikası için bakz. H. İnalcık, *An Economic and Social History*, I, 143-154; G. Veinstein, "Retour sur la question de la tolérance ottomane au XVIe siécle", *Chrétiens et Musulmans à la Renaissance*, 415-426

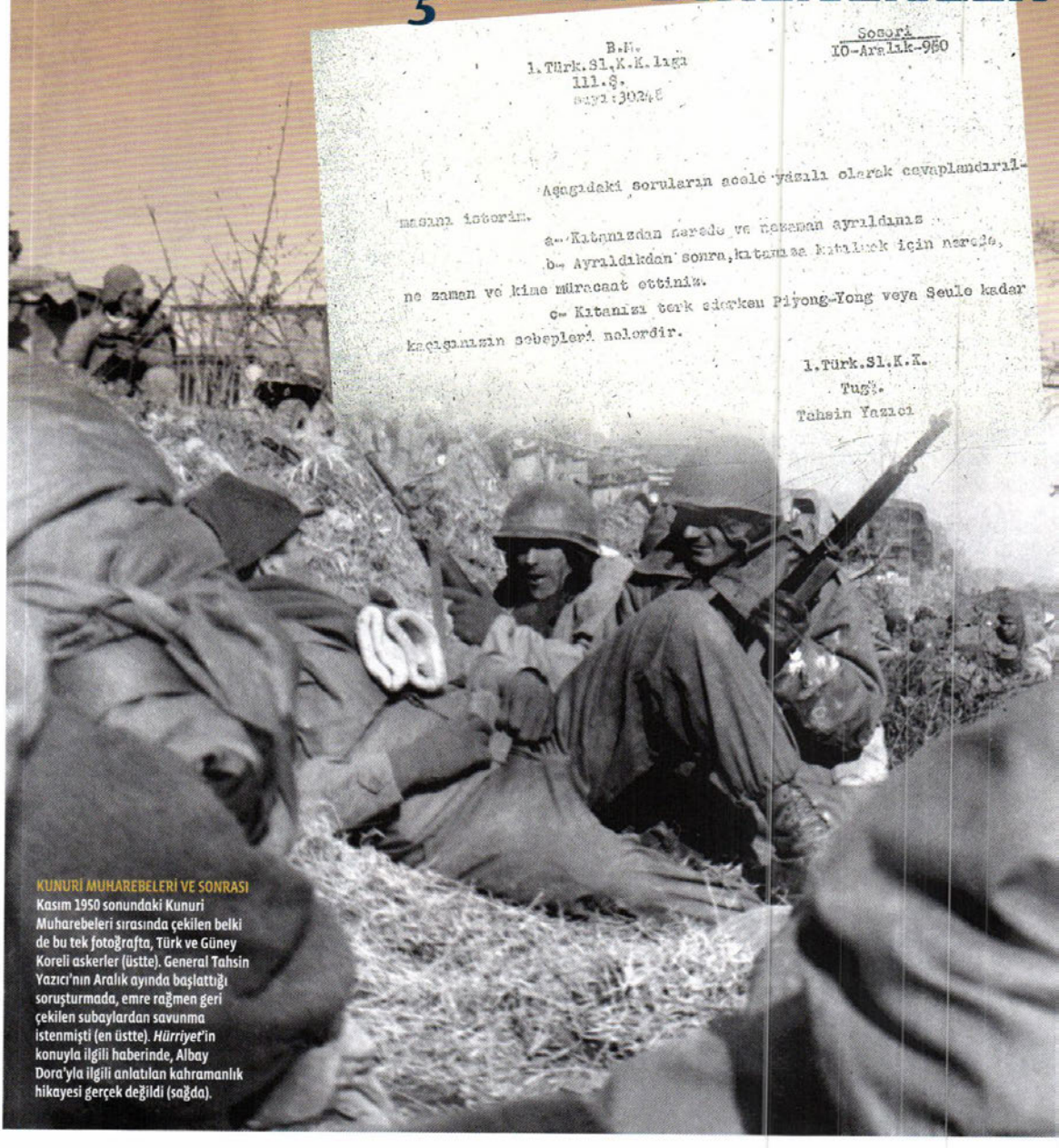
9 A.g.m. 141-146

10 S. Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge 1968.

11 Ayrıntılar için bkz. *From Hunyadi to Rákóczi: War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungry*, yay. J.M. Bak ve B.K. Király, Brooklyn 1982, 189-508

RESMÎ TARİHİN BİR EFSANESİ DAHA 63 YIL SONRA BELGELERLE YIKILIYOR

KORE SAVAŞI'NDA DİRENENLER

KUNURİ MUHAREBELERİ VE SONRASI Kasım 1950 sonundaki Kunuri Muharebeleri sırasında çekilen belki de bu tek fotoğrafta, Türk ve Güney Koreli askerler (üstte). General Tahsin Yazıcı'nın Aralık ayında başlattığı soruşturmada, emre rağmen geri çekilen subaylardan savunma istenmişti (en üstte). *Hürriyet*'in konuyla ilgili haberinde, Albay Dora'yla ilgili anlatılan kahramanlık hikayesi gerçek değildi (sağda).

Tuncai Örses - Necmettin Özçelik koleksiyonu

VE PANİĞE KAPILANLAR...

Türk Tugayı 1950'nin Kasım sonunda, sıcak muharebenin en tehlikeli noktasında kaldı. Tarihe Kunuri Muharebeleri olarak geçen kanlı çatışmalar sırasında, birliklerin bir bölümü kahramanca direnirken, sayıları 600 civarında asker ve subay, Albay Celal Dora'nın inisiyatifiyle cepheyi terk etti. Daha sonra soruşturma açılmasına rağmen, "kol kırılır yen içinde kalır" mantığıyla olup bitenler örtbas edildi.

TUNCA ÖRSES

Güney Kore'nin Teagu kentinde, 1950'nin 29 Ekim günüydü. Türk askerleri Cumhuriyet Bayramı'nı geçit töreni yaparak kutluyordu. Komutanlarının izniyle bıyık bırakıp daha heybetli görünen bu askerler, bir aydan daha kısa bir süre içerisinde, Kore Savaşı'nın ağır koşullarda verilen en trajik muharebesine katılacaklarını bilmiyorlardı.

Türkiye, 25 Haziran günü Kuzey Kore'nin saldırısıyla başlayan ve Soğuk Savaş döneminin ilk sıcak çatışması olan Kore Savaşı'na, 5090 mevcutlu bir piyade tugayı gönderme kararı almıştı. Ankara Etimesgut'ta kısa süren hazırlık döneminden sonra İskenderun'dan yola çıkan Amerikan taşıt gemileri, Türk tugayını taşıyarak Ekim ayında Pusan limanına demir attı. Tugaya, zırhlı birliklerin kurucusu olarak ünlenen Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komuta ediyordu. Cepheye sevk edilecek ana kuvvet ise Albay Celal Dora komutasındaki 241. Piyade Alayıydı.

General Yazıcı ve karargahı, tugayı tek elden yönetmek, her gün gelen çok sayıda İngilizce emirlerin dağıtımını kolaylaştırmak, otorite ve disiplin anlayışı farklılıklarının giderilmesi, Albay Dora ile Üsteğmen Şahap Gürelli arasında yaşanan üzücü bir olay gibi nedenlerle yapılanmayı yeniden düzenledi ve 4 Kasımda 241. Piyade Alayı'nın lağvedilmesine karar verdi.

Albay Dora bu karardan ağır biçimde etkilenerek, atandığı tugay komutan yardımcılığı görevine başlamayarak, Pusan'a gönderdiği emir subayı aracılığıyla Genelkurmay Başkanlığı'na, yurda dönüş talebi içeren bir mektup yollamıştı. Savaşa girilirken tugay komuta kademesinde yaşanan bu anlaşmazlık, kısa süre sonra meydana gelecek büyük problemlerin habercisi gibiydi.

10 Kasım günü Türk Tugayı, 8. Ordu komutanlığından aldığı emirle Teagu'dan ayrıldı. Amerikalıların verdiği araçlarla motorize olan birlikler kara, yaya birlikler de demiryoluyla taşınarak Kaesong bölgesine gelen tugay, deneyimli 25. Amerikan Tümeni'nin komutası altına girerek geniş bir alanda gerilla arama faaliyetine katıldı. 15-19 Kasım günleri arasında yapılan bu görev sırasında önemli bir çatışma olmadı. Birleşmiş Milletler ordusu, Başkomutan MacArthur'un "Noel'de eve döneceksiniz" lafına güvenerek, 24 Kasım günü itibarıyla savaşa son verecek saldırıya hazırlanıyordu. Türk Tugayı, 9. Kolordunun ihtiyatı olarak 21 Kasım'da yola çıkıp, 26 Kasım'da Kunuri bölgesine ulaştı. 24 Kasım'da tugayın topçu taburu, taarruza geçen Amerikan kuvvetlerine destek vererek ilk mermilerini düşmana yollamaya başladı. 26 Kasım sabahı savaşın ▶

Bali Yazıcı koleksiyonu

GENERAL TAHSİN SAĞ

Generalin kurtuluşu asker üzerinde büyük tesir yarattı. General, Albay Dora'dan Seul'daki kuvvetlerini yeniden döğüşe başlamak üzere istedi

Cumartesi 2 Aralık 1950

Hürriyet

GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE

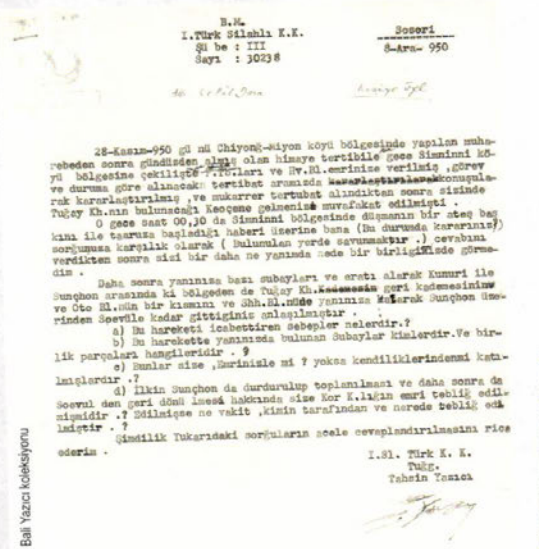
Sabahın 4 ünde KORE Ateş Hattından Harp Muhabirimiz Hikmet Feridun Es Bildiriyor

Tugayımızın bütün birlikleri boğuşarak muhasarayı yardı

Albay Dora, Alay Sancağını beline sararak elinde silâhı olduğu halde birliğe yol açtı

Beş gün aç ve cephanesiz savaşan Generalin emrindeki kuvvetler, 20 bin kişilik düşman ceplerini yara-

Hürriyet, 2 Aralık 1950

B.M.
I.Türk Silahlı K.K.
Şube : III
Sayı : 30238

Sosyeri
8-Aralık- 950

28-Kasım-950 gü nü Chiyong-miyon köyü bölgesinde yapılan muharebeden sonra gündüzden olmak olan himaye tertibile gece Sisminni köyü bölgesine çekilişle ilgili emirleri ve Hv.Kl.emrinize verilmiş ,görev ve duruma göre alınacak tertibat arasında konuşularak kararlaştırılmış ,ve mukarrer tertubat alındıktan sonra sizinde Tuğay Kh.nın bulunacağı Keoçeme gelmenizde mutabakat edilmişti .

O gece saat 00,30 da Sisminni bölgesinde düşmanın bir ateş baskını ile taarruza başladığı haberi üzerine bana (Bu durumda kararınız?) sorduğunuza karşılık olarak (Bulunulan yerde savunmaktır .) cevabını verdikten sonra sizi bir daha ne yanımda nede bir birliğinizde görmedim .

Daha sonra yanınıza bazı subayları ve eratı alarak Kunuri ile Sunchon arasında ki bölgeden de Tuğay Kh.kademesin geri kademesininw ve Üte Kl.nin bir kısmını ve Uhh.Kl.nde yanınıza alarak Sunchon üzerinden Seovule kadar gittiğiniz anlaşılmıştır .

a) Bu hareketi icabettiren sebepler nelerdir.?

b) Bu harekette yanınızda bulunan Subaylar Kimlerdir.Ve birlik parçaları hangileridir . ?

c) Bunlar size ,Emrinizle mi ? yoksa kendiliklerindenmi katılmışlardır .?

d) İlkin Sunchon da durdurulup toplanılması ve daha sonra da Seovul den geri dönü lmesi hakkında size Kor K.lığın emri teblik edilmişmidir .? Edilmişse ne vakit ,kimin tarafından ve nerede teblik edilmiştir . ?

Şimdilik Tukarıdaki sorguların acele cevaplandırılmasını rica ederim .

I.Kl. Türk K. K.
Tuğg.
Tahsin Yazıcı

Bali Yazıcı koleksiyonu

GENERAL SORDU, ALBAY CEVAPLAMADI
General Tahsin Yazıcı tarafından yollanan ve cevaplanması istenen sorulara (üstte) Albay Celal Dora (sağda) cevap vermemiş ve bir kez daha emre itaatsizlik etmişti.

en önemli kırılma noktasına gelindi. Çin Halk Gönüllüleri Ordusu, Kuzey Kore sınırını aşarak savaşa müdahale etti. Mao'nun "Bırakın düşmanlarınız berkitilmiş mevzilerini terk edip ilerlesinler. Onları açık arazide imha edin" öğretisi doğrultusunda hareket eden Çin askerleri, BM Ordusu hatlarını parçalayarak saldırıya geçtiler. Kunuri operatif bölgesinin kavşak noktası olan Tokchon, Çin güçlerince sarıldı ve Türk tugayının bağlı bulunduğu 9. Kolordu'nun arkası düşman ilerleyişine açık hale geldi. Amerikan 8. Ordusu tümüyle kuşatılma tehlikesi karşısında kalmıştı. 26 Kasım saat 14.40'ta General Yazıcı 9. Kolordu Komutanlığı'na çağrıldı ve General Coulter, 2. Güney Kore Kolordusu'nun çekildiğini, Tokchon şehrinin düşman tarafından kuşatıldığını söyleyerek, "Türk tugayının vakit kaybetmeden ileri yürüyüşle Tokchon'u işgal edip, Amerikan tümenlerinin geriye çekilme yolunu koruması" emrini verdi.

Takviye olarak piyade taburlarını taşımak için kamyonlar ve bir tank takımı verilecek, topçu taburu da tugaya katılacaktı. Saat 18.00'de Türk Tugayı ileri yürüyüşünü başlattı. Motorize öncü güçlendirilmiş keşif takımını 1. Tabur'un bölükleri izliyor, 2. Tabur yaya olarak arkadan geliyordu. 3. Tabur kolordudan verilecek olan kamyonlarla yola çıkacaktı.

SAVAŞIN KRONOLOJİSİ

27 - 28 Haziran 1950

SAVAŞ BAŞLIYOR

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu yaptığı toplantılarla, 25 Haziran günü Kuzey Kore'nin, güneyi işgali ile başlayan Kore Savaşı'na müdahale kararı alıyor. Türkiye, bu çağrıya olumlu yanıt veriyor.

5 - 7 Temmuz 1950

İLK BİRLİKLER

Başkan Truman'ın emriyle Kore'ye ulaşan ilk Amerikan birliği, Smith görev gücü Osan'da Kuzeyliler tarafından yeniliyor. Birleşmiş Milletler Komutanlığı oluşturuluyor.

4 Ağustos - 5 Eylül 1950

KUZEYLİLER İLERLİYOR

Kuzey Kore kuvvetleri ilerleyişlerini sürdürüyor. Pusan çemberi kuruluyor ve Naktong burnunda şiddetli muharebeler oluyor.

15 - 28 Eylül 1950

İNCHON ÇIKARMASI

Inchon'a amfibi harekat yapılıyor, BM kuvvetleri iki hafta süren muharebelerden sonra Pusan çemberini kırıyor.

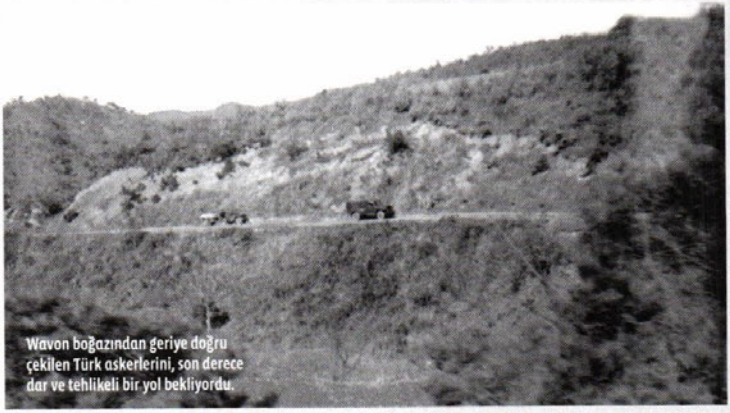

Türk birlikleri Kunuri muharebelerinden önce cepheye doğru bir mola sırasında.

Tunca Örses - Necmettin Özçelik koleksiyonu

Tokchon, Karilyong sıradağlarının ötesindeydi ve Wavon Boğazı'ndan sonra bir yanı uçurum öte yanı ise kayalarla kaplı dar bir yolun izlenmesi gerekiyordu. Tugay dondurucu bir havada gece yürüyüşünü sürdürdü. 27 Kasım saat 14.30'da kolordudan yeni bir emir alındı. Tokchon düşmüş ve görev iptal edilmişti. Tugayın, 10 kilometre doğuda mevzilenerek yolu kapatması isteniyordu. General Yazıcı kurmaylarını topladı ve bu emrin yerine getirilemeyeceği gerçeği ortaya çıktı. Belirtilen bölge son derece tehlikeliydi. General, sorumluluğu alıp, Wavon bölgesine dönülerek yolun tıkanması kararını verdi. Daracık ve tehlikeli yolda araçlar zorlukla geri çevrildi. 28 Kasım saat 04.00 sıralarında dağdan silah sesleri duyuldu, düşman keşif takımına saldırıyordu. Sabahın ilk saatlerinde keşif takımını ezen Çinliler, borular çalarak ve "öldür" haykırışlarıyla geleneksel kitlesel saldırılarını başlattılar. Türk askerleri için en kritik anlardı. Savaş deneyimi olmayan genç neslin, gez-göz ve arpacıkların önündeki alışılmadık hedefleri insandı. 10. Bölük askerleri soğukkanlılıklarını yitirmeyerek namlularını düşmana çevirdi. İlk anlarda ağır kayıp veren düşman, yayılarak ilerleyişini sürdürdü ve tugay birlikleri peşpeşe muharebeye katıldı. Sert çatışmalarla geçen saatler, Türk zaferiyle son bulacaktı. İki tümen gücündeki düşman, tugaya cepheden ve yanlardan saldırmış ancak sonuç alamamıştı. 28 Kasım, Türklerin çekilen Amerikan birliklerine kazandırdığı altın gün olmuştur. Düşmanın geniş alana yayılarak savunma mevzilerinin gerilerine sarkması nedeniyle General Yazıcı, Albay Celal Dora ile görüşerek yeni bir cephe tertiplenmesi uygulamaya karar verdi. Tugay, Sinnim-ni Köyü bölgesinde direnişini sürdürecekti. Taburlar, artçı olarak bırakılan 1. Bölük'ün himayesinde çekilmeye başladılar. Tugay karargahı, daha güneydeki Keachon köyünde konuşlanmıştı. Savaşarak geçen günün yorgunluğuyla uğursuz görünüşlü köye ulaşan askerler dinlenmeyi umuyordu.

Gece yarısı, Sinnim-ni köyü ve etrafında bulunan taburlar düşman tarafından basıldı. Yeterli güvenlik önlemi alınmamasının bedeli ağır kayıplar verilerek ödenecekti. Baskın, kuvvetli olasılıkla güçlü bir gerilla birliği tarafından gerçekleştirilmişti. Türk kıtaları birbirine karışarak geri çekilmeye başladılar. Araçlar dar yolu ▶

Wavon boğazından geriye doğru çekilen Türk askerlerini, son derece dar ve tehlikeli bir yol bekliyordu.

Tunca Örses - Necmettin Özçelik koleksiyonu

26 Eylül - 7 Ekim 1950

BM KUVVETLERİ SEUL'DE

Güney Kore'nin başkenti Seul kurtarılıyor. Birleşmiş milletler ordusu ileri yürüyüşünü sürdürüyor, sınır kabul edilen 38. paralel geçiliyor.

19 Ekim - 10 Kasım 1950

PYONGYANG GEÇİLİYOR

Kuzey Kore'nin başkenti Pyongyang ele geçiriliyor. Birinci Türk Tugayı Kore'ye ulaşarak, Teagu kentinde hazırlıklarını yapıyor.

TÜRK TUGAYI CEPHEDE

8. Ordu ve 10. Kolordu Yalu nehrine doğru yürüyüşe geçiyor. Türk Tugayı gerillalarla savaş görevi alarak cepheye yaklaşıyor.

24 Kasım - 1 Aralık 1950

VE KUNURİ...

BM ordusunun başlattığı "son taaruz", savaşa katılan Çin kuvvetleri tarafından durduruluyor. Karşı saldırı karşısında ağır bir yenilgiye uğrayan BM güçleri geri çekiliyorlar. Türk Tugayı, Kunuri muharebesinde çetin koşullar altında savaşa katılıyor.

10 Aralık 1950 - 4 Ocak

BM KUVVETLERİ ÇEKİLİYOR

10. kolordu, Hungham limanından tahliye ediliyor. BM ordusunun çekilişi sürüyor ve Seul tekrar düşüyor.

Tunca Örses - Necmettin Özçelik koleksiyonu

Tuncel Oyas - Necmettin Özçelik koleksiyonu

Türk Tugayı, bu çetin muharebede, personelinin yüzde 15'ini, teçhizatının yüzde 70'ini kaybetmesine karşın, büyük bir düşman ordusu karşısında imha edilmekten, yiğitçe direnip savaşarak kurtulmuştu.

Kore Savaşı sırasında Türk tugayları tarafından kullanılan peç ve simgeler.

Dilek Dermancıoğlu koleksiyonu

tıkamış, gecenin karanlığında çekilme, paniğe dönüşmüştü. Bu ölüm-kalım anında General Yazıcı, zor bir karar verdi: Toplanan ve geri gelen askerlerle direnmeyi sürdürmeyi emretti. Bu kararla, çekilenlerin bir kısmı durduruldu. 29 Kasım saat 14.00'te geri dönen talimgah bölüğüyle yapılan bir taarruzla Sinnim-ni'de kuşatılan iki taburla temas sağlanarak geniş bir koridor açıldı. Akşam saatlerine kadar savunulan bölgede 1. ve 2. Taburlar ateş çemberi içerisinde savaştılar.

Gerçek kahramanlıkların yaşandığı saatler sırasında alay sancağı açılarak ulusal duygular harekete geçirilmek istendi. Ancak bir sorun vardı: Albay Celal Dora, sancağı muhafaza ettiği cipiyle birlikte geriye çekilenlere katılmıştı!

Türk tugayı, Wavon, Sinnim-ni ve Kaechon muharebeleriyle, almış olduğu düşmanı oyalama görevini başarmış, kazanılan iki günde 8. Ordu birlikleri geriye çekilme olanağı bulmuşlardı. Tugay komutanı artık askerlerini savaş alanından uzaklaştırabilirdi. General Yazıcı'nın emriyle başlayan Kunuri'den Pyongyang'a çekiliş sırasında Amerikan ve Güney Kore birlikleriyle beraber düşman ateşi altında, çatışarak ve kayıplar verilerek Sunchon Boğazı zorlanarak aşıldı.

Türk Tugayı, Kore Savaşı süresince gerçekleşen bu en çetin muharebede, personel mevcudunun yüzde 15'ini, teçhizat ve ağır silahlarının da yüzde 70'ini kaybetmesine karşın, büyük bir düşman ordusu karşısında tümüyle imha edilmekten, yiğitçe direnip savaşarak kurtulmuştu.

Türkiye'de Kunuri muharebesi heyecanla izleniyordu. *Hürriyet* gazetesinde, Hikmet Feridun Es'in 2 Aralık'taki haberi çarpıcıydı. Başlıkta "Albay Dora'nın alay sancağını beline sararak, elinde silahı olduğu halde birliğe yol açtığı" anlatılmıştı. Tabii böyle bir hadise hiç yaşanmamıştı; Albay Dora ve yanındaki kuvvet, cepheden çok geriye, ta Seul'e kadar çekilmişti. Kunuri muharebesi sırasında bazı birliklerin, Sinnim-ni baskınından sonra gerilere gittikleri biliniyordu ve bu konu, yayınlanmış anılarda ele alınmıştır. Celal Dora, "28 Kasım gecesi, geriye kaçanları toparlamak için gittiğini" anlatıyordu. Tahsin Yazıcı ise albaya "Albay Dora gidenleri takip etmek için mi cepheden kilometrelerce uzaktaki Seul'a kadar gitti, yoksa çekilenler mi sizi izledi" diye sormuştu. Aslında çekilmenin başlangıcında, tugayın en üst rütbeli iki komutanı 28 Kasım gecesi Kaechon'da karşılaşmışlar, baskın sonrası yaşanan karışıklık karşısında Albay Dora, generale "Bu durumda kararınız nedir?" sorusunu yöneltmişti. General Yazıcı'nın görevin "savunmak" olduğunu belirtmesi üzerine Albay Dora cipine atlayarak hiçbir emir

SAVAŞIN KRONOLOJİSİ

25 Ocak 1951

KARŞI TAARRUZ

BM ordusu yeniden taaruza geçiyor. 18 Mart'ta Seul bir kez daha kurtarılıyor Türk Tugayı 26 Ocak'ta Kumyangjangni'de önemli bir zafer kazanıyor.

11 Nisan - 1 Mayıs 1951

TÜRKLER YİNE CEPHEDE

Başkomutan MacArthur görevinden alınıyor. Düşmanın ilkbahar taaruzları başlıyor. Türk Tugayı yeniden çarpışmalara katılıyor.

16 Mayıs - 13 Haziran

38. PARALEL'DE SAVAŞ

Çin ve Kuzey Kore saldırıları durduruluyor. BM ordusu kuzeye ilerlemeye başlıyor ve 38. paralel'e ulaşılıyor. Türk Tugayı, 19 Mayıs'ta zorlu bir savunma muharebesi veriyor.

10 Temmuz - 31 Ekim 1951

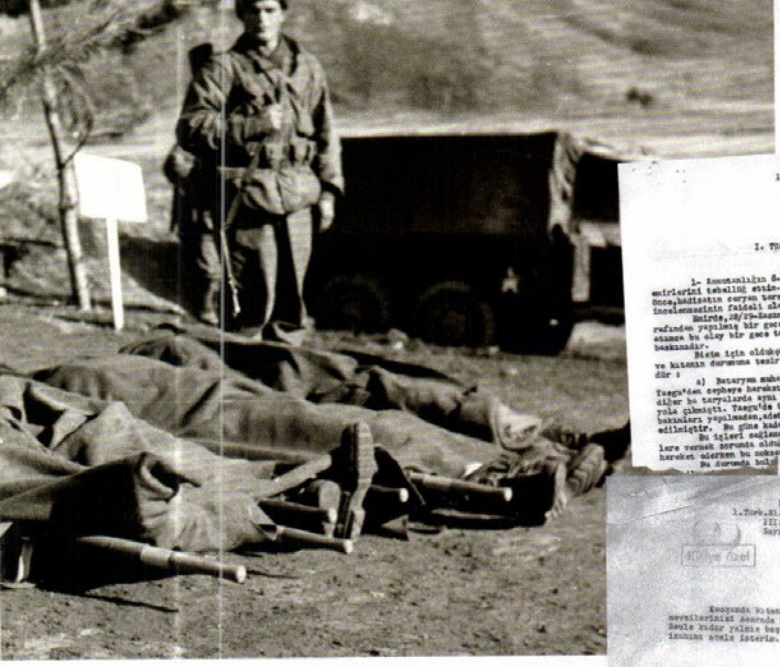
ATEŞKESE DOĞRU

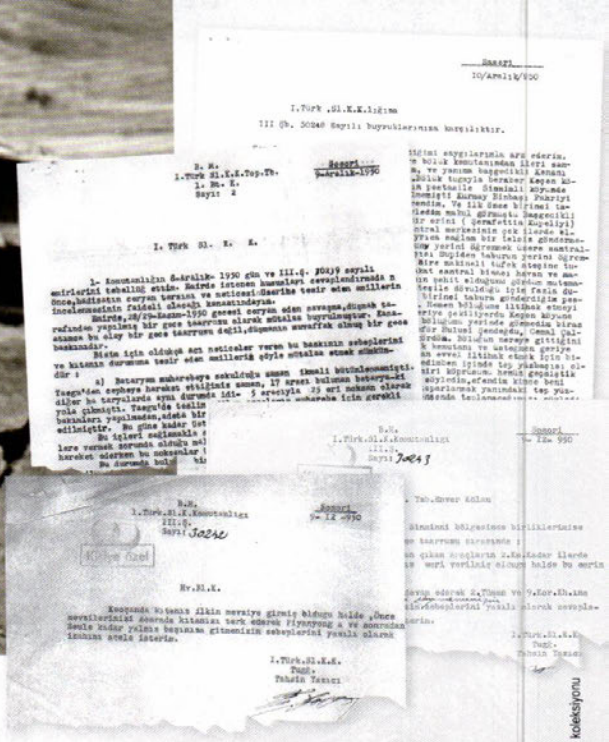
Kaesong'ta ateşkes görüşmeleri başlıyor. Cephe hattında kanlı muharebeler gerçekleşiyor.

1. Tugay'ın toplam şehit sayısı kayıplarla birlikte 896'ydı (üstte). Kunuri Muharebeleri sırasında, emre rağmen geriye giden subayların yazılı savunmalarında, Albay Celal Dora'nın inisiyatifinden söz ediliyordu (sağda).

Bali Yazıcı koleksiyonu

ya da izin almadan cepheyi terk etmişti. Albayın bu eylemi ağır bir suçtu. Çekilme sırasında generalin "geriye dönün" emrini ulaştıran subaylara da "generalin savunma kararı yanlıştır" yanıtını veren Albay Dora, emre karşı gelme suçu da işlemiş oluyordu. Pyongyang'da 9. Amerikan Kolordu Komutanı da, Albay Dora ve kafilesine durmaları emrini vermiş, bu emir de dinlenmemiş, çekilenler Seul'e kadar gitmişlerdi.

Aralık'ta tüm birliklerin Sosori'de toplanmasından sonra Albay Dora ve geriye çekilenler için tugay komutanı tarafından soruşturma başlatıldı. 8 Aralık 1950 günü Tugay harekat şubesi tarafından hazırlanan 30238 numaralı belge Albay Dora'dan savunma istiyordu. Albay bu savunma isteğine yanıt vermeyerek bir kez daha itaatsizlik örneği sergilemişti. Albayın dışında, geriye çekilen subaylara gönderilen, birbirinin aynı olan sorgulama emirlerinde daha sert ifadeler yer alıyor ve acele cevaplandırılması isteniyordu. Yarbay Natık Poyrazoğlu generalin savunma isteğine uzun ve ilgisi olmayan eleştirisel cevaplar verdiği için ikinci defa sorgulanmıştı. Kıdemli Yüzbaşı Lütfü Göktürk, 10 Aralık tarihli ifadesinde; Seul'e kadar hareketin doğrudan doğruya Albay Celal Dora'dan emir almak suretiyle olduğunu belirtiyordu. Geriye çekilen birlikleri durdurmakla görevlendirilen subaylardan muhabere bölük komutanı Yüzbaşı Enver Kölan'ın ifadesi de önemliydi: "Tugay Komutan Muavini Albay Celal Dora'ya tugay komutanının emrini tebliğ ettim ve Albay'dan şu cevabı aldım 'Tugay komutanının kararı yanlıştır. Yarın sabah ▶

27 Kasım 1951 - Aralık 1952

PANMUNJON

Ateşkes görüşmeleri Panmunjom'a taşınıyor ve iki yıl sürecek yeni bir döneme giriliyor.

MEVZİ ÇATIŞMALARI

Görüşmeler sürerken cephede zaman zaman mevzi muharebeler yaşanıyor. Kore'ye ulaşan 2. Türk Tugayı da sıcak çatışmalara dahil oluyor.

Mayıs - Temmuz 1953

SAVAŞ DURMUYOR

Barış görüşmelerinde üstünlük sağlamak isteyen taraflar kısa hedefli taaruzlar düzenliyorlar. 3. Türk Tugayı 28- 29 Mayıs'ta Vegas, Elko ve Karson tepelerinde kahramanca direniyor.

27 Temmuz 1953

VE SİLAHLAR SUSUYOR

Yapılan ateşkes antlaşmasıyla Kore Savaşı sona eriyor.

4 Eylül 1953

ESİR MÜBADELESİ

Panmunjom'da kurulan "özgürlük" köyünde savaş esirleri mübadelesi yapılıyor.

Tuncâ Örses - Necmettin Özçelik koleksiyonu

Tunca Örses - Necmettin Özçelik koleksiyonu

1. Türk Tugayı Komutanı Tuğgeneral Tahsin Yazıcı ve BM Orduları Başkomutanı General MacArthur.

çeteciler bu yolu da keseceklerdir. Biz, 2. Amerikan Tümeni'ne iltihak edeceğiz".

Havan bölük komutanı Nail Noyanlı Pyongyang'ta Albay Celal Dora'ya birçok subay ve 200 kadar erle katıldığını anlatıyor ve Kore'ye gönüllü gelen bir subay olarak asla kaçacak tıynette olmadığını söylüyordu. Savunması alınan Muhabere Üsteğmen Enis Gümüşyalçın yanındaki erlerle birlikte Sunchon yolunda Albay Dora'nın emri altına girdiğini ve Pyongyang'a gittiğini ifade etmişti. Tugay bandosunun eğitmeni Osman Öziz ise 10 Aralık günü verdiği savunmasında, bağlı bulunduğu sıhhiye bölüğünün peşine takılarak çekilmeye katıldığını yazdı.

Az sayıda örneği sunulan ve pek çok benzeri bulunan bu belgelerin anlatımlarıyla, Albay Dora'nın çekilenler üzerin-

KORE'DEKİ 1. TÜRK TUGAYI'NDAN İNSAN MANZARALARI

Puldaki Koreli kız Choi Minja (solda), 63 yıl sonra Türkiye'ye gelmiş; kendisini kucağında taşıyan merhum Yüzbaşı Süleyman Pulat'ın eşiyle tanışmıştı (sağda).

Pulun üzerindeki Koreli kız çocuğu

Birleşmiş Milletler ordularının ikinci çekilişinde yaşanan büyük göç sırasında, Seul yakınlarında küçük bir kız çocuğu tek başına Türk Tugayı'na sığınmıştı. Ona "Seul" adı verilmişti. Topçu taburu subaylarından Yüzbaşı Süleyman Pulat, öksüz kıza sahip çıkarak uzun süre bakımını üstlendi. Tugayı ziyaret eden Amerikalı savaş muhabiri Carl Mydans'ın çektiği, Süleyman Yüzbaşı ve Seul'un bu fotoğrafı Türkiye'de Posta İdaresi tarafından çıkartılan Kore serisi hatıra pullarından birine konu olacaktı.

Yaşananlardan tam 63 yıl sonra Güney Koreli gazeteci Jaeheon Song, uzun bir araştırma sonucunda gerçek adı Choi Minja olan bu kıza ulaşarak onu Türkiye'ye getirdi ve Süleyman Pulat artık aramızda olmadığı için Kore kışında ona sahip çıkan yüzbaşının Ankara'da yaşayan ailesi ile tanıştırdı.

deki komuta etkisi belirgindi. Sert ve iyi bir asker olarak tanınan, İstiklal Savaşı deneyimli Albay Celal Dora, 28 Kasım gecesinin karanlığında yaşanan panik ortamında, tugayın ancak çekilerek kurtulabileceği düşüncesini benimsemişti.

Albay ve yanındaki kafilede bulunan subay ve erlerin tam sayısı bilinmemekle birlikte, 600 kişi civarında tahmin ediliyor. Muharip sınıf personelinin yanında, cephe koşullarında yaşamsal önemi olan sağlık personeli de çekilenler arasındaydı.

Geriye gidenlerin bir kısmı generalin emrinin ulaşması üzerine Kaechon bölgesine döndüler. Özellikle bazı topçu subayları kahramanca savaşarak günün kurtarılmasında etkin görevler üstlendiler.

Alayın lağvından beri süregelen iki makam arasındaki anlaşmazlık, Kunuri muharebesinden sonra en üst düzeye ulaşmış, tugay bünyesinde görevli birçok subay, Ankara'ya şikayet dilekçeleri ve raporlar göndermişti.

Genelkurmay 2. Başkanı General Şahap Gürler, Kore'ye gelerek tugayı denetledi, General Yazıcı ve Albay Dora'yla yapılan görüşmeler sonunda "kol kırılır yen içinde kalır" kuralı benimsendi. Türkiye'deki zafer ortamı sürdürülecek, süngüyle düşman çemberlerini kırıp, sancağı kurtarma efsanesi yaşatılacaktı.

Aslında Kore'de savaşan Türk askerlerinin efsanelere ihtiyaçları yoktu. Tugayın, BM kuvvetleri arasında ayrıcalıklı bir yeri vardı. 1951'in 25-26 Ocak günlerinde Kumyangjang-ni muharebelerinde, 185 ve 156 Rakımlı Tepeler'e taarruz ederek büyük bir zafer kazandı. Yeniden kurulan 241. Alay, Amerikan Kongresi'nin kararıyla sancağına takılan Mümtaz Birlik (Presidential Unit Citation) madalyasıyla ödüllendirildi.

Üstün düşman güçlerinin başlattığı ilkbahar saldırıları sırasında, Türk tugayı Nisan ve Mayıs muharebelerinde de çetin koşullarda haftalarca savaştı. Onlarca asker ve subayın göğsü de Silver Star madalyasıyla süslendi.

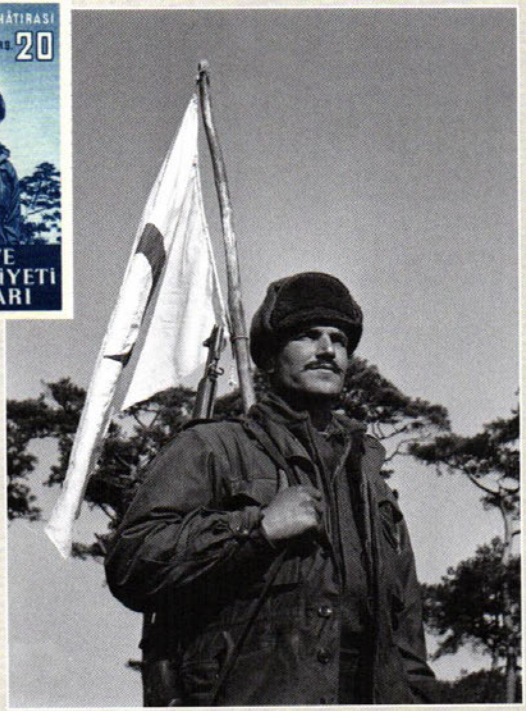
1. Kore Tugayı iki tabur komutanını, birçok kahraman subay ve erini Kore'de toprağa verdi. Kunuri için anlatılacak gerçek efsaneler ise, günümüzde unutulmuş, yıllarca ihmal edilerek, devletten tek bir madalya alamamış olsalar da, komutanlarının emirlerini dinleyerek üstün düşmana karşı 28-29 Kasım günlerinde direnen kahraman subay ve Mehmetçiklerdir. ■

Ankara Okulu'nun savaş yetimleri

Türk askerlerinin Koreli sivillere yardımları savaş koşullarında başlamıştı. Mehmetçikler karavanalarını göçmenlerle paylaştılar ve yetimlere sahip çıktılar. Başlangıç evresinde tugaya sığınarak çadırlarda barındırılan 100 kadar kimsesiz çocuk için daha sonra Suvan kentinde bir okul ve yetimhane açıldı. Ankara Okulu adı verilen bu kuruluşta 1952- 1966 arasında yaklaşık 650 öğrenci eğitim almıştı. Okuldaki dersler, Ankara Demirlibahçe İlkokulu'nun gönderdiği kitaplar ve ders gereçleriyle destekleniyordu. Türk subayları ve sayıları onu bulan Koreli eğitmen tarafından verilen dersler çocukların savaş nedeniyle bozulan psikolojilerinin onarılmasında da etkili olacaktı.

Ankara Okulu'nda okuyan Koreli çocuklardan bugün hayatta olanlar, yakın zamanda biraraya gelmişlerdi.

Meçhul asker meçhul kaldı

Amerikalı gazeteci Mydans'ın çektiği başka bir fotoğrafta yer alan ve sıhhiye bölüğünde nöbet tutan askerin fotoğrafı da pul olarak dünyayı dolaştı. Ancak bu Mehmetçik bir meçhul asker olarak kaldı.

Tunca Örses - Necmettin Özçelik koleksiyonu

EVELYN HOLT

Sarışın ilham perisine kemanıyla ses verdi

Alman sinemasının yıldızıyken Hitler iktidarında gözden düştü, şarkıcılığa başladı. Konser için geldiği İstanbul'da müzik dolu bir gece o unutulmaz şarkıya ilham verdi.

Haziran 1933'te İstanbul magazin basının gündeminde tek bir kişi vardı: İki konser vermek üzere bu şehre gelen Alman oyuncu ve şarkıcı Evelyn Holt. Her hareketi haber olan Holt'un bir gece eğlencesi gözden kaçmıştı. Bu buluşmadan popülerliği hâlâ eksilmeyen ve "Sevdim bir genç kadını, ansam onun adını" sözleriyle başlayan "Özleyiş" tangosu doğmuştur.

1908'de Berlin'de doğan Evelyn genç yaşta oyunculuğa başladı. Kısa sürede Alman sinemasının yıldızı oldu. Ancak yükselen Yahudi alehtarlığı ve Mart 1933 seçimlerini Adolf Hitler'in kazanmasıyla Holt'un oyunculuk kariyeri de sona geldi. Çünkü asıl soyadı olan Skalarz fazla Yahudi ismi gibiydi! Neyse ki şan dersleri almıştı. Böylece şarkıcı olarak kariyerini sürdürmeyi başardı.

Holt'un İstanbul ziyareti tam da bu dönemde gerçekleşti. Sofya ve Varna'da konser verdikten sonra 22 Haziran'da İstanbul'a geldi. Gazetecilere "halk tarafından bilinen Türkçe şarkı söylemek istediğini" belirtti. Sonradan Devlet Tiyatroları Taksim Sahnesi olarak kullanılan Türk Sineması'ndaki ilk konserinde, kendisiyle yaşıt Necip Celal Andel'in bestelediği "Mazi Kalbimde Bir Yaradır" tangosunu söyledi. Necip Celal, Holt'un kendi bestesini okuduğunu öğrenince tanışmaya karar verdi ve Alman şarkıcıyı Beyoğlu'nda kaldığı Tokaklıyan Oteli'nde ziyaret etti. Holt'un 27 Haziran'da Kadıköy, Hale Sineması'ndaki konserinde buluşmak üzere sözleştiler. Konserden sonraki akşamsa Necip Celal'in birkaç arkadaşının da olduğu halde Suadiye plajında buluştular. Gece saat 3'e kadar Necip Celal çaldı, Evelyn Holt söyledi. Celal'in gözleri görmüyordu ancak sanatçı duyarlılığı o denli yüksekti ki besteleri için gözlere ihtiyaç duymuyordu. Gece boyunca kafasında bir melodi dolandı, Holt'a bunu kendisine ithaf edeceğini söyledi. Böylece sözlerini Bedri Noyan'la yazdığı "Özleyiş" tangosunun bestesi doğdu.

Holt, 30 Haziran'da İstanbul'dan ayrıldı. Yaz sonunda bir aşk filmi için döneceğini söylemişti.

Sarışın Evelyn Holt geldi

Alman sinema artis[t]i kısa bir hasbıha

Sarışın altın başlı, küçük gözlerin çerçevelendiği masum çehre... iki sıra beyaz dişleri teren mütebessim dudaklar...

Yıldız otelin kapısında

Evelyn Holt'un sessiz filmlerde aldığı masum rollerdeki isabetli kendisi ile karşı karşıya bulun

Milliyet, Holt'un ziyaretini birinci sayfasında böyle duyurmuştu, 23 Haziran 1933 (üstte). Necip Celal, *Yedigün* dergisinde, 5 Eylül 1934.

İstanbul'da "Aşk, sinema filmine benzer, o filmden hiç çevirmedim" diyen Holt için evlilik filminin makaraları 1936'da dönmeye başladı ve Yahudi yayımcı Felix Guggenheim'la evlendi. Çift 1938'de İsviçre ve İngiltere'ye, 1940'ta da ABD'ye gitti. Guggenheim, savaşın ardından 1976'daki ölümüne kadar menajerlik yaptı. Holt'sa evlendikten sonra sahnelere veda etmişti. Eşini kaybettikten sonra da 2001'de ölene dek neredeyse sadece tek çocukları Alfred Kim Guggenheim'la görüştü.

1933 yazında İstanbul'da çekilecek aşk filmi mi? Bir daha hiç gündeme gelmedi.

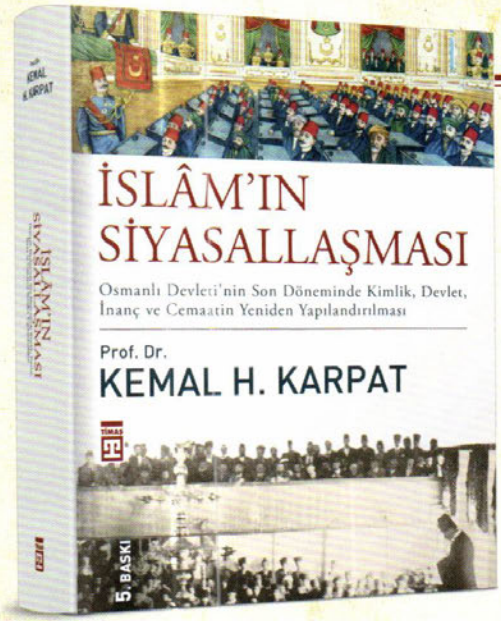
Berkan Özyer

Evelyn Holt, bir Alman posta kartında, 1930'lar.

Cengiz Kahraman arşivi

TİMAŞ TARİH'TEN İKİ DEV ESER

İslam'ın Siyasallaşması

Kemal H. Karpat'ın kendi ifadesiyle "mesleki hayatı boyunca zihninde yoğurduğu" en önemli eser.

"Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya sistemine dahil olduğu 19. yüzyılda kapitalizmin imparatorluk üzerine etkilerini de ele alan bu kitap, dönemin ekonomisi ve toplumunu temel alan birinci sınıf bir entelektüel tarih çalışmasıdır."

Feroz Ahmad

"Kemal Karpat bu kitapta, Osmanlı İmparatorluğu'nun İslâm ve modernite arasında sürdürdüğü ölümcül ve baki dönüşümü bütünlüklü bir şekilde resmeden bilindik yaklaşımın aksini göstermekle kalmıyor, bu değişimin 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl boyunca nasıl gerçekleştiğini derinlikli bir tahlilden geçiriyor; devletin inşası, İslâm'ın siyasallaşması ve geleneğin keşfini ustaca çözümlüyor."

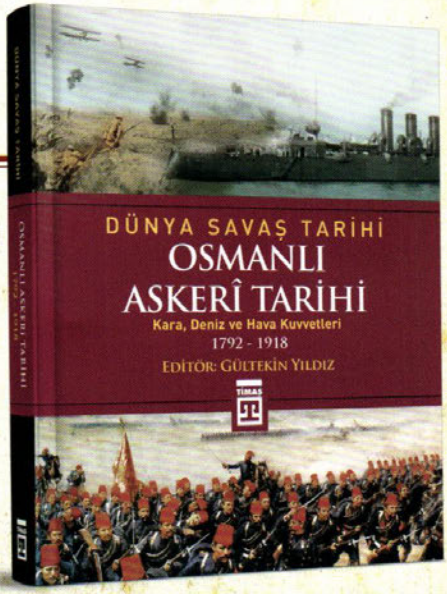
Şükrü Hanioğlu

Tüm Yönleriyle Osmanlı Askerî Tarihi

Kulaktan dolma bilgilerle tanınan, ulemanın muhafazakârlığı yüzünden Batı'daki teknolojik gelişmelere ayak uyduramadığı iddia edilen, zaferleri abartılıp hezimetleri yeterince analiz edilmeyen son dönem Osmanlı askeriyesine dair önyargıları sorgulatıp okuyucularını birçok kere şaşırtacak bir çalışma; **Osmanlı Askerî Tarihi/Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918.**

Osmanlı Devleti'nin en uzun yüzyılını, sadece muharebelerle sınırlı kalmadan politik, sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik boyutlarıyla askerî tarihi üzerinden yeniden tanımaya var mısınız?

Dr. Gültekin Yıldız'ın editörlüğünde, Osmanlı askerî tarihinde uzman 10 araştırmacının katkılarıyla hazırlanmış muhteşem bir eser...

Tarih bu sayfalarda yaşıyor...

Timaş tarih

TİMAŞ

iyi ki kitaplar var...

timas.com.tr | facebook.com/timasyayingrubu | twitter.com/timasyayingrubu

Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Belge Türleri, Padişah El Yazıları ve Belge restorasyonu, 1997

Gökkubbe Altında Birlikte Yaşamak, 2006

OSMANLI ARŞİVİ

600 yıllık tarih 95 milyon belge

OSMANLI ARŞİVİ SADECE PAHA BİÇİLMEZ BİR MİLLÎ HAZİNE, BİR TARİH MİRASI DEĞİL, AYNI ZAMANDA ASIRLARCA OSMANLI DEVLETİ YÖNETİMİNDE KALMIŞ 40'A YAKIN ÜLKENİN DE GEÇMİŞİNİ BELGELEYEN BİR DÜNYA ARŞİVİ. SULTANAHMET'TEKİ TARİHİ BİNASINDAN KAĞITHANE'DEKİ YENİ KOMPLEKSE TAŞINAN KURUM, BELGELERİN RUHUNU DA MUHAFAZA EDİYOR.

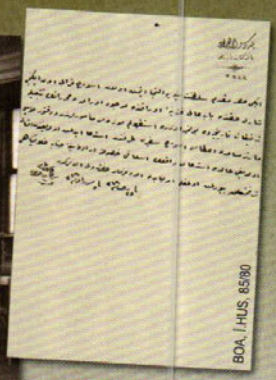

Osmanlı arşivinde bulunan müstesna belgelerden örnekler (üstte). Arşivdeki tahrip olan belgelerse (solda) özenle tamir ediliyor.

Arşivler bir milletin kültür ve tarih hazinesidir. Barındırdığı belgeler sayesinde bağlı bulunduğu devletlerin, milletlerin yazılı hafızası gibidir. Osmanlı Arşivi de, altı asırlık Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşradaki yönetim mekanizması ve bürokrasisi içinde üretilmiş yazışmalar ve tutulan kayıtların muhafaza edildiği bir kurumdur. Bünyesinde milyonlarca belge bulunuyor. Arşivdeki belgeler Arap alfabesiyle yazılan Türkçe, yani Osmanlıca.

Osmanlı Arşivi, Türk tarihinin çok önemli bir devresini oluşturan Osmanlı Devleti'nin 600 yıllık tarihine ışık tutan 95 milyon belgeyi içeren paha biçilmez bir millî arşiv olmasının yanısıra, Balkanlar'da, Orta-Yakındoğu'da, Kuzey Afrika'da asırlarca Osmanlı Devleti yönetiminde kalmış, bugün bağımsız devlet olmuş 40'a yakın ülkenin de ortak arşivi olması sebebiyle bir dünya arşivi. Osmanlı Devleti'nde kuruluştan itibaren bir arşivleme fikri olduğu, günümüze intikal eden belgelerin tanzim ediliş tarzından, yazışmalarda geçmiş işlemlere yapılan atıflardan, devlete ait evrakın tamamının önem derecesine bakılmaksızın titizlikle muhafaza edilmiş olmasından anlaşılır.

Devletin resmî evrakı, başlangıçta Divan-ı Hümayun'un toplandığı Topkapı Sarayı içinde ve Sultanahmet civarında bulunan bina ve depolarda kese, torba ve sandıklar içerisinde muhafaza altına alınmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 14. asır sonlarına kadar geçen yıllara ait arşiv malzemesi yok denecek kadar azdır. Fatih devrinden 16. yüzyıl ortalarına gelinceye dek geçen iki yüz yıllık süreye ▶

İLK ARAŞTIRMA İZİN BELGESİ
İsveçli tarihçi Dr. Marten, İsveç Kralı Demirbaş Şarl üzerine yaptığı çalışma için 1900'de Türkiye'ye gelmişti. Ona verilen belge, ilk izin belgelerinden.

TARİHÇİLERİN ÇALIŞMA OFİSİ
Osmanlı Arşivi yıllar boyunca araştırmacılara hizmet verdi. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Yusuf Hikmet Bayur, Halil Sahillioğlu (sağ başta), Mübahat Kütükoğlu (sağdan ikinci) burada çalışan ünlü tarihçilerdi.

ait birkaç defter ve sayıları sadece yüz civarında belge bulunmaktadır. Osmanlı arşivciliği, arşiv malzemesinin üretilmesi, tasnifi, kullanımı ve muhafaza tarzı hakkında bilgi edinilecek devir, belge ve defter serilerinin yoğun ve düzenli bir şekilde günümüze ulaştığı Kanuni dönemidir.

18. yüzyılın sonlarına kadar devletin evrakı her geçen gün artarak büyük yekûnlar teşkil ettiği halde bunlar için müstakil arşiv binası ve depoları yapılmadığından evrak, sandık ve torbalara konularak elverişsiz mahzenlerde dağınık bir şekilde saklanmıştır. Bu dönemde devletin resmî belgelerinin daha iyi koşullar altında muhafaza edilmesi hususunda birtakım önlemler alınarak çalışmalar yapılmıştır. Ancak modern anlamda arşivciliğe atılan ilk adım 1845 tarihine rastlamaktadır.

19. yüzyıl ortalarında Tanzimat'la beraber başlayan yeniden yapılanma devri, Osmanlı bürokrasisi, yazışma usulleri ve arşivcilik anlayışındaki değişimi de beraberinde getirdi. 1846'da Mustafa Reşid Paşa'nın sadareti zamanında bağımsız bir arşiv binası yaptırılarak devlet evrakını muhafaza eden "Hazine-i Evrak Müdürlüğü" kurumu teşekkül etti.

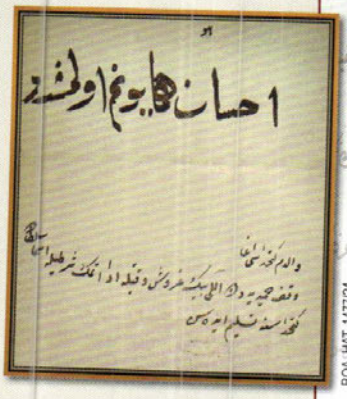
Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde elçilik görevi ile bulunmuş ve bu ülkelerde arşivlere verilen önemi görmüş olan Mustafa Reşid Paşa, devlet arşivi hüviyetinde "Hazine-i Evrak" adı verilen bir teşkilat kurulmasına ve bir bina inşasına muvaffak olarak arşivin kurumsallaşma sürecini başlatmış, modern anlamda arşivciliğin öncüsü olmuştur. Bina-

HATT-I HÜMÂYÛN: PADİŞAHIN ELYAZISI

Sıradışı belgede iki sultan ibaresi

Osmanlı padişahları bazı belgelerin üzerine kendi elyazısı ile o konudaki görüşlerini veya genellikle "mucebince amel oluna" şeklinde gereğinin yapılmasını emreden kısa ibareler yazarlardı. Bu şekilde padişahların elyazılarının bulunduğu belgelere "Hatt-ı Hümâyun" adı verilir.

Bu örnekte ise sıradışı bir durumla karşı karşıyayız. Önce III. Selim, hanedana mensup Esma Sultan'a Hamidiye Vakfı'ndan zamanında ödemesi şartıyla 50 bin kuruş verilmesini emrediyor ve bunu kendi el yazısı ile yazıyor: "Validem Kethüdası Ağa, Vakf-ı Hamidiye'den elli bin guruş vaktiyle edâ etmek şartıyla Esma Sultan Kethüdasına teslim edilsin". Ancak III. Selim'in bu emri yerine getirilemez, zira talihsiz sultan bir ayaklanma sonucu öldürülür. Devletin işleyişi devam eder ve durum tahta oturan IV. Mustafa'ya arz edilir. IV. Mustafa selefinin yazmış olduğu emri onaylar ve yerine getirilmesi için III. Selim'in hattının üstüne kendi elyazısı ile "İhsan-ı Hümâyûnum olmuştur" diye yazar.

III. Selim ve IV. Mustafa'nın elyazıları aynı tarihi belge üzerinde

BOA, HAT. 1477/24

İradenin sanatsal ihtişamı

Osmanlı Arşivi'ndeki belge koleksiyonlarının sanatsal olarak en ince örnekleri "Müzehhep Fermanlar Koleksiyonu"ndadır. Görünüm olarak birbirine benzeyen ferman ve beratlar genel olarak Osmanlı diplomasisinde şöyle tanımlanır: Ferman, yapılması gereken bir iş, yerine getirilmesi gereken bir görev için padişah tarafından verilen ve onun tuğrasını taşıyan yazılı emirdir. Berat ise, Osmanlı Devleti'nde bazı memuriyetlere tayin edilenlerin görev ve yetkilerini belirten, padişahın tuğrasını taşıyan ve tayin emirlerini içeren belgelere denir.

Ferman ve beratlar, dönemlerinin çok önemli olaylarını, konularını içerdikleri gibi, yüzyıllar içerisinde sürekli gelişen, olgunlaşan Osmanlı hat ve tezhip sanatının ihtişamlı örneklerini de ortaya koymaktadır.

Osmanlı Arşivi'nde müzehhep ferman ve beratlar bir fon olarak tasnif edilmiş olup 1482-1911 tarihlerini kapsayan 1.319 adet ferman ve berat bulunmaktadır.

Osmanlı Fermanları, 2003

I. Mahmud'un Mora'daki beş köy ahalisinden Termiş Tuzlası'nda çalıştıkları için vergi alınmamasına dair fermanı. Kırmızı mürekkeple çekilen tuğranın solundaki kasımpatı ile sağındaki gül dalı ve lale, tarama-akıtma tekniğiyle çalışılmış.

nın tamamlanması üzerine Sultanahmet meydanındaki Defterhane ve Bâbıâli civarındaki mahzenlerde birikmiş olan vesikaların ayırma işine başlandı, ayrıca tasnifte takip edilecek usuller hakkında talimatnameler hazırlandı.

"Hazine-i Evrak" binasının inşasının, Darülfünun'un mimarı Fossati'ye yaptırılmasına karar verildi ve yer olarak da Bâbıâli içinde uygun bir arsa seçildi. Bina başlangıçta tek katlı olarak düşünüldüyse de yeterli gelmeyeceği gerekçesiyle iki katlı hale getirildi ve inşaatta rutubet geçirmez bir cins tuğla kullanılması kararlaştırıldı.

Rivayete göre Fossati içerisine belge konulacağından binanın nemini iyice çekmesi için bir yıl boş tutmuş, 1849'da tamamlanan bina 1850'den itibaren hizmet vermeye başladı. Cumhuriyet döneminde önce belge deposu kullanılan ilk arşiv binası, sonradan restorasyonu yaptırılarak 2008'den itibaren Osmanlı Arşivi'nin araştırma salonu oldu.

1848'de Mimar Fossati'ye Bâbıâli içinde yaptırılan ilk arşiv binası.

Binanın inşasından sonraki tarihlerde, sadrazamlardan Ali Paşa, Ahmet Cevad Paşa, Küçük Said Paşa Hazine-i Evrak ve arşiv çalışmaları ile yakından ilgilendiler. Ali Paşa 1871'de Mehterhane yakınındaki mahzende bulunan bir kısım evrakı Hazine-i Evrak'a naklettirmiş, Ahmed Cevad Paşa da Bâbıâli içinde Reşid Paşa zamanında yaptırılan ilk binanın yanında bulunan ve uzun yıllar Osmanlı Arşivi binası olarak hizmet eden binayı yaptırmıştır. ▶

Kağıthane'de yeni inşa edilen Osmanlı Arşivi kompleksi.

Fotoğraflar: Engin Irız

Askerlik ve devlet adamlığının yanısıra, devrinin kitap düşkünü bir aydını olarak tarih yazarlığı yapan ve çeşitli bilimsel konularda eserler veren, dergi çıkaran Cevad Paşa, Bâbıâli içinde bir de kütüphane yaptırır (bugünkü İstanbul Valiliği'nin arkasında aynı bahçe içinde bulunmaktadır). Kendi kitaplarının yanısıra pek çok kitap toplanarak burası, bir ihtisas kütüphanesi haline getirilir. Cevad Paşa'nın kütüphanesi daha sonra Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'ne hibe edilmiş ve kütüphanenin değerli bir koleksiyonunu oluşturmuştur.

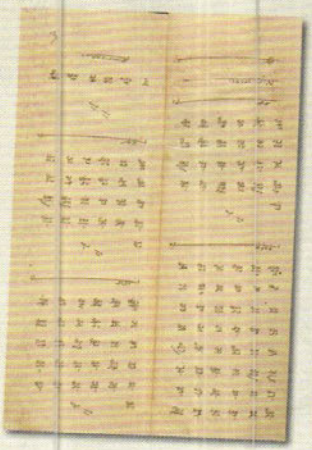
Osmanlı Devleti'nin tarihe mal olmasından sonra çeşitli isimler, kurumlar altında varlığını sürdüren Osmanlı Arşivleri 1927'de Başbakanlığa bağlanmış ve nihayet 1984'te kurulan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı adıyla günümüze gelmiştir.

Arşivin tarihinde belgelerin korunması ve tasnifi üzerinde Osmanlı döneminde yapılan çalışmaları, Tanzimat öncesi ve sonrası olarak iki bölüme ayırmak mümkün. Tanzimat öncesi devlete ait belge ve defterler, çeşitli şekil ve birimlerde muhafaza edilmiştir. Belge ve defter serileri gerektiğinde kolaylıkla ulaşılabilecek şekilde günlük keselere, aylık torbalara, yıllık sandıklara yerleştirilerek tasnif ve tanzim edilmiş. Tanzimat sonrasında ise Bâbıâli içinde yaptırılan arşiv binasında tasnif edilmeye başlanmış. II. Meşrutiyet'ten sonra kurulan Tarih-i Osmanî Encümeni'nin Bâbıali içinde bulunan Cevad Paşa Kütüphanesi'ndeki çalışmalarıyla tasnif faaliyeti hız kazanmış, Ali Emiri başkanlığındaki heyetin çalışmalarıyla devam etmiş. Hemen ardından İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın başkanlığında başka bir heyet görevlendirilerek bu çalışmalar sürdürülmüş.

1925'ten sonra tasnif işleri Hazine-i Evrak'ın dar kadrosunun eline bırakılmış. 1932'de Muallim Cevdet başkanlığında yeni bir tasnif heyeti kurulmuş, 1936'da Macaristan'dan davet edilen Layoş Fekete'nin incelemeleri ve çalışmalarıyla yeni bir sisteme girilmiş. 1987 yılı, Osmanlı Arşivi tasnif çalışmaları için bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren bilgisayar teknolojisinden istifade edilerek arşiv kadrosuna alınan çok sayıda yeni personelle tasnif çalışmalarına hız verilmiştir. Bir karşılaştırma yapılacak olursa, 1846-1986 arasında 140 yıllık sürede analitik envanteri çıkarılan fonların belge miktarı, 1987-1992 yılları ara- ▶

TAPU TAHRİR DEFTERİ: GELİR VE NÜFUS ENVANTERİ

Adriyatik'ten Hazar'a dev istatistik

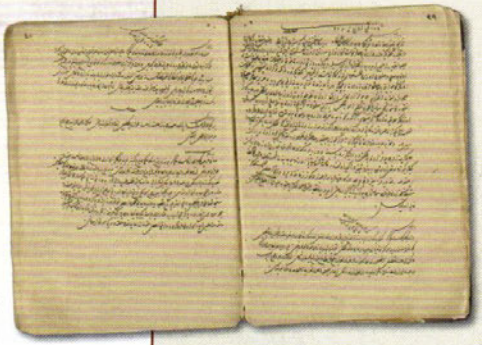
Osmanlılar bir yeri fethettiklerinde o bölgeye yetkili bir emin gönderip bölgenin nüfus ve gelir kaynaklarını ayrıntılı olarak araştırıp deftere geçirirler, böylece her sancak için ayrı bir nüfus ve gelir defteri meydana gelirdi. Bu kayıtların yapıldığı defterler "Tapu-Tahrir" adıyla anılır. Osmanlı Arşivi'nde 1431-1882 yılları arasına ait 1.100 adet Tahrir Defteri vardır. Tapu Tahrir Defterleri'nin bir kısmı Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nde bulunmaktadır; bunların sayısı 2.322 defterdir. Tapu Defterleri, Osmanlı Devleti'nin bir bakıma nüfus ve gelir kaynağı envanteridir. Devlet sınırları içinde; Macaristan ovalarından Arabistan çöllerine, Kuzey Afrika'dan Kırım ve Kazan'a, Adriyatik sahillerinden

Arşivde 1100 adet tapu tahrir defteri var.

Hazar Denizi'ne kadar yayılan 40 kadar ülkenin sosyal, demografik, ekonomik yapısını içeren son derece ayrıntılı istatistiksel bilgi ve başvuru kaynağıdır.

MÜHİMME DEFTERİ: BAKANLAR KURULU KARARLARI

Politikanın tarihî ipuçları

Sosyal, iktisadi ve askeri tarih kayıtları...

Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümâyûn toplantılarında görüşülüp karara bağlanan iç ve dış meselelere ait siyasî, askerî, sosyal, iktisadî konuları içeren kararların kaydedildiği defterlere "Mühimme Defterleri" denir. Osmanlı Arşivi'nde 1553-1915 tarihleri arasında tutulmuş 419 adet Mühimme Defteri bulunuyor. 350 yıllık bir zaman diliminde aynı dönemde hiçbir devlette bulunmayan zengin bir tarih ve kültür hazinesi olan Mühimme Defterlerinde, devletin imar ve iskân politikası, çevre ve belediye hizmetleri, sağlık, eğitim faaliyetleri, vakıfların teftişi ve problemlerinin çözümü gibi sosyal tarihle ilgili kayıtlar, sefere hazırlanan ordunun ihtiyaçları için yapılacak hazırlıklarla ilgili hükümler, ordunun lojistik hizmetleriyle ilgili bilgiler bulunur.

Osmanlı barışının anahtarları

Osmanlı Arşivi'nde bulunan muahedeler (antlaşmalar), Osmanlı Devleti'nin bir veya birden fazla devletle yaptığı genellikle barış antlaşmaları ile ticaret ve seyr-i sefain antlaşmaları olup, imza koyan devletler tarafından hazırlanıp tasdik edilerek Osmanlı Devleti'ne gönderilen belgelerdir.

Arşivde bulunan muahedelerde genellikle antlaşma metni, teati senedi, mazbata, protokol, deklarasyon, çeşitli dillerden Türkçeye yapılan tercümeler, muahedeye ek olarak konan harita ve sınır tespitine ait krokiler bulunur.

Muahedeler devletlere göre değişen ebatlarda ve genellikle renkli kadife kumaşla kaplı olup, üzerinde ilgili ülkenin altın süslemeli arması yerleştirilmiş, çeşitli motifler işlenmiştir.

Muahedelere altın veya gümüşten yapılmış kozak da (mühür muhafaza kabı) takılırdı. Bu kozaklar bir bakıma antlaşmanın güvenlik anahtarıydı. Antlaşma metninin değiştirilmemesi veya herhangi bir ekleme-çıkarma yapılmaması için antlaşma defteri ortasından simli kordonlarla bağlanır, bu kordonlar kozak içerisinden geçirilerek mühürlenirdi. Böylece kordon kesilmeden veya mum parçalanmadan muahedede herhangi bir değişiklik yapma ihtimali ortadan kaldırılmış olurdu.

Muahede koleksiyonunda 1791-1918 arasında çeşitli devletlerle yapılan antlaşmalar bulunmaktadır. Bu devletler arasında İngiltere, Fransa, Rusya, İspanya, Portekiz, Belçika, Hollanda, Almanya, Arjantin, Brezilya, Şili, Amerika Birleşik Devletleri, Meksika, İran, Afrika'da Kongo, Zenzibar gibi ülkeler bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti ile İran arasında 25 Mart 1867'de yapılan sulh antlaşmasının metni ve muhafazası.

Osmanlı Arşivi'nde bulunan Muahedenamelerden örnekler

Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Muahedenamelerden Örnekler, 2000

sında beş yılda tasnif edilen miktar ile eşit sayıdadır. 1987'den bu yana geçen 26 sene boyunca yaklaşık 45 milyon belge ve defterin tasnifi yapılıp envanteri çıkarılabilmiştir. Bu belgelerden yarısına yakını araştırmacıların hizmetine sunulacak vaziyette özetlenip dosyalanmıştır.

Osmanlı Arşivi'ndeki malzemeyi üç ana bölüme ayırabiliriz. Birincisi "Defterler"dir. Arşivde 366 bin defter bulunmaktadır. Bunlar, en önemli başvuru kaynaklarının başında gelir, zira Osmanlılarda herhangi bir konuda geriye dönük bilgi arandığında, esas alınan defter kayıtlarıdır. Divan-ı Hümâyûn'da alınan kararların (bugünkü tabirle Bakanlar Kurulu kararları) kaydedildiği "Mühimme Defterleri", devletin sahip olduğu arazi, nüfus ve emlakın kaydedildiği, devletin vergi gelirlerinin tespitinde kullanılan, tahriri yapılan bölgenin askeri, ekonomik ve sosyal yönünü ortaya koyan çok amaçlı son derece önemli "Tapu-Tahrir Defterleri", 19. yüzyıldan itibaren tutulan ve devletin etnik, demografik yapısını gösteren "Nüfus Defterleri", başlıca defter serileridir.

İkincisi "Evraklar"dır. Arşivde bulunan yaklaşık 100 milyona yakın evrak, devletin yönetim mekanizmasıyla ilgili bütün yazışmaları içerir. Divan-ı Hümâyûn kayıtları; sadaretin, nezaretlerin, eyalet ve vilayetlerle yaptığı bütün yazışmalar; yabancı ülkelerle yapılan yazışmalar ve antlaşmalar; padişah tarafından verilen tezhipli ferman ve beratlar; padişahın mutlak iradesini gösteren belgeler; tebaa ve reayanın çeşitli konularda vermiş oldukları arzuhaller Osmanlılardan günümüze kalan evrak hazinesini oluşturmaktadır.

Üçüncüsü "harita, plan, proje ve fotoğraflar"dır. Osmanlı döneminde yapılan haritalar, inşa edilecek resmî ve dinî binalar, demiryolu, yol, köprü, su bentleri vs. bayındırlık ve imara dair konulara ait plan ve projeler ve muhtelif fotoğraflar bu görsel malzeme arasındadır.

Arşivdeki bu zengin malzemeye otomasyon ve bilgisayar teknolojisi sayesinde araştırmacıların kolayca ulaşmaları yönünde önemli çalışmalar da yapılmıştır. Osmanlı Arşivi'ne olan ilgi her geçen gün artmakta, dünyanın her tarafından araştırmacılar gelmekte. Bunlar arasında ilk sırayı Amerikalı ve Japon araştırmacılar alıyor. Araştırmacıların istedikleri bilgi ve belgeye daha kolay erişebilmesi amacıyla kataloglar internet ortamında hizmete sunuluyor.

Osmanlı Arşivi, asli görevi olan belgelerin tasnifi ve muhafazası yanında, belge neşrine dayalı kitaplar da yayınlıyor; yurtiçi ve yurtdışında muhtelif konularda sergiler açıyor. ■

ARŞİVDE SADECE YAZILI BELGELER YOK...

Mürekkebi kurutmak için yazı üzerine serpilen rik ve serpmede kullanılan rikdanlar.

RİK (RIH): MÜREKKEBİ KURUTAN MADDE

Tarihin 'toz'lu sayfaları

Rik, Farsça bir kelime olup toz manasına gelir. Bu kelime Osmanlı Devleti'nde değişikliğe uğrayarak "Rıh" şeklinde de kullanılmıştır. Osmanlı'da "rik", deftere veya kâğıt üstüne yazılan yazının mürekkebini çabuk kurutmak için yazının üzerine dökülen toz halindeki kuma denirdi. Rik'in, ince pembe bir toza benzer, yaldız gibi parıltılı çok minik pulcuklar halinde olan çeşitleri de vardı.

Rik'in Manisa çevresindeki bir dağdan çıkarılan türü makbuldü. Rengi kırmızı olup, fırınlandıktan sonra sarı bir renk alır. Sonradan çeşitli renklere boyanarak satılırdı. Padişahlara ait nâme-i hümâyûnlarda yazının mürekkebi altın tozuyla kurutulurdu.

18. yüzyıl sonlarında iki çeşit rik kullanılmaktaydı. "Bayağı rik" ve "Beç riki". Beç riki diğerine göre daha kaliteli ve pahalı idi, padişahlar bu riki kullanırdı. Rik, üzeri tuzluk gibi delikli olan "rikdân" denilen bir kap içinde muhafaza edilir ve rikdânla mürekkebin üzerine serpilirdi. Rikdân, cam, altın, gümüş veya başka madenlerden yapılırdı.

Hat sanatı malzemesinden ahşap kaideli hokka takımı.

SÜRRE ÇANTASI: 400 YILLIK GELENEK

Hacca giden hediyeler

Osmanlı Devleti'nde bir gelenek olarak her sene Hac mevsiminde Mekke ve Medine ahalisinin en ileri gelenlerinden en fakirlerine kadar mevki ve durumlarına göre önceden belirlenmiş miktarda altın, para ve mücevherlerle süslenmiş hilatler, kumaşlar ve zahire gönderilirdi. Sürrenin her sene gönderilmesine II. Bayezid döneminde başlanmışsa da resmî ve daimi olarak sürrenin gönderilmesi Yavuz Sultan Selim zamanında Hicaz bölgesinin Osmanlı idaresine bağlanmasıyla başlar. Surre, bu tarihten itibaren 1. Dünya Savaşı'nda Hicaz'ın elden çıktığı 1917'ye kadar ufak tefek kesintilerle 400 yıl devam eden bir gelenek olmuştur. Gönderilen hediyeleri taşıyan Sürre Alayı törenlerle yola çıkarılırdı. Bu hediyeler deriden yapılmış çantalara konur, çantaların bir yüzüne gönderen kişinin ismi ve adresi, diğer yüzüne gönderilen kişinin adresi yazılırdı. Mekke veya Medine'de bu çanta, kişiye ulaştırılır; o da karşılık olarak çantanın içine zemzem, kına, hurma, mukaddes toprak gibi hediyeler koyarak gönderene iade ederdi.

Medine'ye gönderilen Sürre Çantası. Çantanın ön yüzünde gideceği yerin adresi, arka yüzünde gönderenin adresi yazılıdır.

CİLT: OSMANLI USULÜ KAPLAMA SANATI

Belgeleri koruyan deri

Osmanlı cilt sanatına ait ilk eserler Fatih Sultan Mehmed dönemine aittir. İslâm dünyasında değişik örnekleri görülen cilt sanatında Osmanlılar yeni bir tarz geliştirmişti. Ciltlemede kullanılan malzeme "sahtiyan" (keçi derisi) ve meşin (koyun derisi) idi. Ceylan ve deve derileri de kullanılmakla beraber en çok sahtiyan tercih edilmiştir.

Ciltlerde klasik renk olarak siyah ve kahverengi-nin çeşitli tonları kullanılırdı. Bunun yanısıra kırmızı, vişne, yeşil, mavi, mor renkler de kullanılmıştır. Osmanlı Arşivi'nde bulunan binlerce defterde, klasik cilt ile ciltlenmiş, birbirinden değişik ve zengin çeşitleri görmek

Osmanlı Arşivi'nde bulunan tezhipli ve klasik cilt örneklerinin her biri sanat eseri.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Belge Türleri, Padişah El Yazıları ve Belge restorasyonu, 1997.

Resmî tarihin kayıp padişahları

FETRET DEVRİ PADİŞAHLARINI GÖRMEZDEN GELEN RESMÎ TARİHİMİZ YANILIYOR. BAYEZİD'İN OĞULLARINDAN EMİR SÜLEYMAN VE MUSA ÇELEBİ'NİN HÜKÜMDARLIKLARI HESABA KATILINCA, OSMANLI TAHTINA GEÇENLER 36 DEĞİL 38'DİR.

Padişah'ın Portresi, 2000

Kaç Osmanlı padişahı vardır?

Yanlış: Otuz altı
Doğru: Otuz sekiz

İslâm âleminde cami, minare ve şerefelerin sembolik anlamları vardır. Örneğin, İstanbul Beyazıt Camii'nin birer şerefeli iki minaresi, Fatih'ten sonra oğlu II. Bayezid'in İstanbul'un ikinci Türk-İslâm padişahı; Süleymaniye'nin 4 minaresindeki 10 şerefe ise Kanuni'nin Osmanoğullarının onuncusu olduğunu simgeler. Buna göre soy cetvellerinde 14. padişah gösterilen I. Ahmed'in (1603-1617) adıyla da anılan Atmeydanı'ndaki Sultanahmed Camii'nin 6 minaresine 16 yerine 14 şerefe koydurması gerekirdi. Padişah veya mimar, yanlış hesaplamış olabilir mi? Elbette ki hayır.

Kâtib Çelebi (öl. 1657) *Fezleke*'de, bu caminin minare ve şerefelerine değinmeyerek, kubbesinin kilitlendiği 10 Mayıs 1617'de ziyafetler verildiğini, 22 Kasım'da da I. Ahmed'in öldüğünü yazmış. Sonraki cümleleri, hanedan tarihinin kırılma noktasını saklıyor: "Şehzadeleri küçüktü, ashab-ı hâl' ü 'akd (iş bitirenler), biraderi Sultan Mustafa'nın cânişîn (vekil) olmasına karar verdiler. Kaimmakam Mehmed Paşa, Şeyhülislam Es'ad Efendi, ayan ve erkân, sabah ezanından önce Divân-ı hümayûnda toplanıp taht kurdurarak Mustafa Han'ı hilâfete geçirip biat ettiler" (Cilt 1, s. 383).

Oysa o sırada şehzade Osman (II.), babası I. Ahmed'in tahta çıktığı yaştaydı ve pekâlâ padişah olurdu. Nitekim üç ay sonra indirilen deli amcasının yerine cülus etmiştir. Divan erkânının, saraydaki varlığı bile bilinmeyen meczup Mustafa'yı gece yarısı Kubbealtı'nda tahta oturtmalarının gerekçesi acaba neydi? Fatih Kanunnamesi'ne aykırı bu oldubitti nedeniyle, sonraki tahta geçişlerde de artık babadan oğula değil, yaşça büyüklük gözetilecektir.

Ola ki, dindar ve şeriat kurallarını önemsemeyen I. Ahmed, ulu atası Yıldırım'ın, Çelebi Mehmed'den önceki iki oğlu Emir Süleyman (1403-1411) ve Musa Çelebi'yi (1411-1413) meşru padişahlar sayarak "Fetret"i tarihten sildirmek, Fatih'in kardeş katli yasasına son vererek yaşça büyük şehzadenin tahta geçmesi yolunu açmak istemişti.

Bu konuda *Naimâ Tarihi*, bir ipucu veriyor: "Sultan Ahmed, Atmeydanı'nda yeryüzünde misli yok bir cami-i zibâ yaptırdı. Caminin altı adet minarelerinde olan şerefat (şerefeler) adâd-ı selâtin-i âl-i Osman'a (Osmanlı padişahlarının sayısına) işarettir" (Cilt 2, s. 154-155).

Oysa Fatih ve II. Bayezid zamanlarında ve daha sonra yazılan resmî Osmanlı tarihlerinde Emir Süleyman ve Musa Çelebi zamanları "Fetret-i azim" diye geçiştirilerek, tahta geçen üçüncü kardeş Çelebi Mehmed (1413-1421), hanedanın ikinci atası sayılmış; I. Ahmed'e kadar saltanatın, başlangıçtaki gibi babadan oğula devam ettiği vurgulanmıştır.

Konuyu üslup kıvraklığıyla geçiştiren Evliya Çelebi; "Bu cami, sultanların bina ettikleri camilerin onaltıncısıdır. Buna alâmet, 6 minaresi 16 tabaka(şerefe)dır" diyor (*Seyahatnâme*, Cilt 1, *İkdam*, s. 219). Sözünü ettiği 16 caminin adlarını sırala-

Mufassal Osmanlı Tarihi, 1957

Fetret Devri (1402-1411) padişahlarından Süleyman Çelebi (Emir Süleyman) ve iktidarının simgesi sayılan sikkesi.

32 padişah yanyana, ikisi neden eksik?

Polonyalı ressam Stanislaw Chlebowski'nin 1867 tarihli bu tablosunda, o tarihe kadar Osmanlı tahtından gelip geçen 32 padişah birarada resmedilmiş. Ortadaki tahtın önünde o sırada padişah olan Sultan Abdülaziz, solunda babası II. Mahmud, sağında ağabeyi Abdülmecid, en sağda önde devletin kurucusu Osman Gazi, en solda da Kanunî Sultan Süleyman görülüyor.

Sağdaki yazılı sütunda "Ertuğrul oğlu Osman Gazi'nin H. 699'da devleti kurduğu", soldakindeyse "Abdülaziz'in, atalarının portrelerinin önünde ve tahta yer aldığı" yazılı. Arka planda Sultanahmet Camii önünde Orhan Gazi'den IV. Mustafa'ya kadar diğer padişahlar var.

Çelişki ise Sultanahmet Camii'nin altı minaresindeki toplam 16 şerefeden ikisinin temsil ettiği Fetret dönemi padişahları Emir Süleyman ile Musa Çelebi'nin resimde yer almayışı.

madığından Bursa, Edirne, İstanbul, İznik, Konya, Manisa kentlerindeki hangi camileri hesaba kattığı meçhul.

Hadikatü'l-Cevâmi'de (Cilt 1, s. 18-20) Süleymaniye'nin dört minaresi ve on şerefesinin, Kanuni'nin onuncu padişahlığını gösterdiği vurgulanırken Sultanahmet'in "Altı minaresi, dördü üçer ikisi ikişer, tamamı on altı şerefedir" denip geçiştirilmiş.

Türk Ansiklopedisi'nde "Musa Çelebi" maddesine yer verilmemişken, Emir Süleyman, "Süleyman I. Emir, Sultan, Han, V. Osmanlı padişahı (Türkiye imparatoru)" girişiyle (cilt 30, s. 30-34) beş sayfa tanıtılmış; Kanunî, "Süleyman II", II. Süleyman da "Süleyman III" olarak verilmiştir.

İ. Hami Danişmend, (*Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 3, s. 265-6) "Süleyman ve Musa çelebiler de hesap edilecek olursa Kanuni'nin 10. değil, 12. padişah sayılması lazım gelir. I. Ahmed kendisini 16. padişah saydığı için Sultanahmet'in şerefelerinde Süleyman ve Musa Çelebiler de hesap edilmiştir" diyor.

Emir Süleyman'ın ve Musa Çelebi'nin padişahlıklarının asıl kaynaklarından biri, şair-tarihçi Ahmedî'dir (öl.1413). *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*'ının son konusu Yıldırım'ın yerine geçen oğlu "Sultan Süleyman'ın padişahlığı" (1403-1411) 35 beyittir ve, "Mir Süleyman oldu onun yerine şâh" dizesiyle başlar. Süleyman Çelebi, adalette Nuşirevan'a, Hz. Ömer'e benzetilmiştir. Şükrullah (öl. 1464?) da *Behcetü't-tevârih*'de, "Bayazıd oğlu Süleyman Beğin, atası tahtına oturunca" adaleti iyiliği şiar edindiğini, 8 yıl 10 ay 17 gün Osmanoğulları tahtında oturduğunu yazar. Çağında, sevinçten, kıvançtan, yiyip içmede özge nesne yoktur. Ecel erişince uçmağa gider. Ata bir karındaşı acun ve din iyisi Musa Çelebi ve İslam güneşi Sultan Mehmed şer'i irs ile Osmanlı tahtına hak kazanırlar. Musa Çelebi Edirne, Sultan Mehmed Bursa'da taht kurar" (*Osmanlı Tarihleri I*, s. 23-25 ve 58-60).

Süleyman ve Musa Çelebiler, üzerinde adları ve "saltanatı devamlı olsun" yazılı gümüş akçeler, mangırlar da bastırarak sultanlıklarını tescil ettirmiş, Yıldırım'dan sonra, Çelebi Mehmed'den önceki selef-halef iki sultandır. Çelebi Mehmed'in 9. kuşaktan torunu I. Ahmed, açık ki hakbilirlik gösterip İstanbul'u ışıldatan camisinin minarelerinde onları da simgelemiştir.

Fetret Devri sultanlarından Musa Çelebi de, ismiyle bastırdığı sikkelere rağmen hesaba katılmayan padişah.

Klasik müziğe inananlar Bahar Ayini ile sarsıldı

BUNDAN TAM 100 YIL ÖNCE 29 MAYIS 1913 GECESİ, PARİS'TEKİ CHAMPS-ELYSÉES TİYATROSU'NDA MÜZİK TARİHİNİ DEĞİŞTİREN BİR HADİSE YAŞANDI. İGOR STRAVİNSKİ'NİN İLK KEZ SAHNELENEN *BAHAR AYİNİ* ADLI BALESİNDEKİ BESTELER İLE VASLAV NİJİNSKİ'NİN KOREOGRAFİSİ, O GÜNE KADAR BİLİNEN, GÖRÜLEN, DUYULAN TÜM ESERLERDEN FARKLI YAPISIYLA SEYİRCİLERİ ŞOKE ETTİ. SEYİRCİLER, BUGÜN MÜZİKTE DÖNÜM NOKTASI KABUL EDİLEN ESERİ ŞİDDETLE PROTESTO ETMİŞ, SALONDA ARBEDE ÇIKMIŞTI.

Pablo Picasso'nun gözünden İgor Stravinski, 1920. İkili Pulcinella balesi için beraber çalışmıştı.

PARISIANS HISS NEW BALLET

Russian Dancer's Latest Offering, "The Consecration of Spring," a Failure.

HAS TO TURN UP LIGHTS

Manager of Theatre Takes This Means to Stop Hostile Demonstrations as Dance Goes On.

By Marconi Transatlantic Wireless Telegraph to The New York Times.

İlk gösteriden bir hafta sonra, 8 Haziran 1913 tarihli *The New York Times* gazetesi de, Bahar Ayini'ni başarısızlık olarak değerlendirmişti. Habere göre Stravinski, eserinin bir gün anlaşılacağını söylemişti.

Konser başlamak üzereyken salon kapılarının geç gelenlere kapatılması geleneğini, 1910'lar Viyana'sında Gustav Mahler başlatmış, tepeden inme bir kararla. Öncesinde, malûm, konser salonları yolgeçen hanı gibi kullanılırmış: Dinleyiciler, nasıl dinlemekse bu, dilediklerinde girip çıkarlarmış salona; yüksek sesle aralarında konuşur, sigaralarını, pipolarını tüttürürlermiş.

Mahler, çıkışıyla hadlerini bildirme yolunda ciddi bir adım atmıştı: Dinlemeye, duymaya yatkın olmayan şımarık soylular ve semiz kentliler, dinlemeye ve duymaya niyetli musikiseverlerden uzaklaştırılacaktı. Mahler'den yıllar önce Liszt, "yontulmadıkça anlamazsınız" temalı parçayı resitallerinde muhakkak çalarmış: Kaçı anlıyordu, kaçı üstüne alıyordu, bilemiyoruz.

Sonunda olan oldu: Besteci ile "kitle" boşandılar, görüşmüyorlar artık. Sahici musiki, tıpkı sahici yazı, yarıyarıya yalnız yaşamayı öğrendi. Bir miladı var bu kopuşun: 29 Mayıs 1913 gecesi, tamıtamına 100 yıl önce yaşanan bir "skandal"ın öyküsünden başlıyor herşey.

Brillon-Guerry yönetiminde 1973'de (Klinksieck) yayımlanan 3 ciltlik anıtsal *Yıl 1913* derlemesinin o yıla odaklanma gerekçesi altbaşlıkta yeralıyor: "1. Dünya Savaşı eşiğinde Sanat Yapıtının Estetik Biçimleri." Yeryüzünün en kanlı savaşına hazırlanan Avrupa'nın, tam da bu döne-

Getty Images

Bahar Ayini'nin ilk kez sahnelendiği akşam, dansçılar Nicolas Roerich'in hazırladığı kostümler içinde.

meçte, olağanüstü bir kültür devriminin ortasında yaşıyor oluşunu bugün bile anlamlandırabilmek çok güç.

Yüzyıl sonrası, bugünden bakıldığında, yaşlı kıtanın dörtbir yanında, gerçekten de biribirinden önemli kültürel atılımlar gerçekleştirildiğini görüyoruz: İtalya'da ve Rusya'da Fütürizm, Almanya'da Dışavurumculuk, Fransa'da ilk Kübist çıkış, Pound'un öncülüğünde İmgecilik, Viyana okulu... saymakla bitmez sanatsal patlamaların oluşturduğu yelpazedeki renkler.

1. Dünya Savaşı eşiğinde Avrupa'da bir kültür devrimi yaşandı. Yenilikçi bestecilerin arasında İgor Stravinski de dikkat çekiyordu.

1913, gerçekten de kavşak bir tarih olmuştur Avrupa'da: Şiirde Apollinaire, Marinetti, Hlebnikov; resimde Kandinsky, Maleviç, Picasso, Braque ve nicesi; Proust'un ilk romanını yayımlaması nasıl rastlantı sayılamazsa, müzik ve dans bağlamında yaşanan köklü değişimi de modernizm çerçevesinde canalıcı bir gelişme olarak değerlendirmek gerekir.

Dönemin merkez-kentlerinin başında Paris geliyordu. Evrensel sergilerin yolunu açtığı uluslararası "mal trafiği"ne bir ucundan sanat etkinlikleri eklemlenmişti. "Rus Baleleri", Diaghilev-Nijinski müthiş duo'sunun yönetiminde sahneleri fethetmişti. Erik Satie'den Debussy ve Ravel'e uzanan yenilikçi bestecilerin arasına, meraklıların gönlünü *Ateş Kuşu* ve *Petruşka* ile çelmeyi başaran genç İgor Stravinski katılmakta gecikmemişti.

"Rus Baleleri", bütün içeriden tanık olanların dile getirdiği gibi, bir "beyin" (Diaghilev) ile bir "vücut"tan (Nijinski) oluşuyordu. Programları, "müşteri"nin alışkanlıklarını çözmeyen daha klasik bir çizgiyle (Rimski-Korsakov), atak besteler (Debussy) arasında salınıyordu. Özellikle Nijinski'nin muhafazakar izleyici-dinleyici kesimini çileden çıkartan ▶

Stravinski, efsanevi Rus dansçı ve koreograf Vaslav Nijinski ile, 1911.

Stravinski, şaheseri *Bahar Ayini* ilk defa sahnelenirken dördüncü sıradaki koltuğunda oturuyordu. Islık, yuhalama ve bağırtılar alkışları ezince dışarı fırladı ve kendi prömiyerini iskaladı!

erotik çıkıntılıklarını Diaghilev'in desteklediği biliniyordu. 1912'de, Stravinski'ye yeni bir balenin bestesini ısmarladıklarında, ateşle oynadıklarının büyük olasılıkla bilincindeydiler: Bunu, aslında, gizliden açığa istiyorlardı.

Stravinski, günlüklerinde, 1910'da Petersburg'da *Ateş Kuşu*'nun partisyonları üzerinde çalışırken, pagan ayinlerinden esinlenecek bir bale çalışması kıvılcımının kafasında çaktığını aktarır. Paganizm konusunda derin bilgiye sahip ressam dostu Roerick ile saatlar boyu konuşarak imgelemini hazırlamaya koyulmuştur. Bir yıl sonra, Prenses Tenişef'in Smolensk'teki villasında ağırlanan ressamın yanına gitmek için trene bindiğinde, bir mal vagonunda, yanıbaşında bir boğayla yolculuk etmektedir!

İgor Stravinski (1882-1971).

Besteci, asıl 1911'den başlayarak yoğunlaşır *Bahar Ayini* üzerinde. Derin Rusya'nın derin folklorunda pagan geleneğinin bıraktığı izlerden yola çıkarak oluşturmayı tasarladığı koreografik düzeni destekleyecek alışılmadık, eldeğmedik, kulak tırmalayıcı bir müzik dilinin peşindedir: Ritmiyle, kimi çalgılara yükleyeceği abartılı rollerle melomanları koltuklarından sıçratacak bir işe giriştiğinin farkındadır.

Adı üstünde, *Bahar Ayini*, ağır bir kışın ardından (hele Rusya'nın ünlü kışlarının amansızlığı hesaba katılırsa) patlayan ilkbaharın yeryüzünü tazeleyerek dönüştürüşünün kutlanmasını işleyen bir müzik-bale yapıtı olarak düşlenmişti. 1911, 1912, 1913: Sırasıyla elimize ulaşmış üç versiyon, tutarlı bir evrim geçirdiğini kanıtlıyor çalışmanın. 29 Mayıs 1913 günkü gösterinin program broşüründe ilk bölüm "Yeryüzünü Kutsama" adını taşır: Çiçekler açmış, otlar büyümüş, insanları dipsiz coşku duyguları doldurmuştur; toprağın verimliliği ve yaşam çarkının sağlıklı döngüsü adına, yaşlı bilgelerin önderliğinde herkes dansa katılır. İkinci bölüm "Adak" başlığı altında sunulmuştur: Gökyüzüne, yeryüzünden sunulacak genç bir insan seçilmiştir, tören onun etrafında örülecektir.

"Rus Baleleri" yalnızca Paris'te ağırlanmıyordu, turne düzenleyerek Avrupa kentlerini dolaşıyordu topluluk. *Bahar Ayini*'nin hazırlıkları, bu göçebe ortamında, 1912 sonunda Berlin'de başladı ve Viyana'da, Londra'da, Monte-Carlo'da sürdürüldü. Stravinski hep aralarındaydı elbette, zaman zaman piyanisti koltuğundan öfkeyle kaldırıyor, orkestrayı azdırmak için bağırıp çağırıyordu. Ne yazık ki, *Bahar Ayini*'nin ilk, özgün versiyonundan günümüze kalan görüntü yoktur. Nijinski'nin büyücü üslûbuyla çattığı koreografiyi tanımıyoruz. Kışkırtıcılığı hangi boyutlara ulaşmıştı? Sahneye yüklediği taşkınlık dozunu kestirmek olanaksız. Kendi payıma, salonda ya da ekranda izlediğim her *Bahar Ayini*'nin beni sarhoş ettiğini söyleyebilirim; Nijinski'ninki için neler vermezdim.

İlk, resmî gösterimi önceleyen gece, bir kapalı devre gayrı resmî son prova gerçekleştirilmişti. Salonda besteciler, yazarlar, sanatçılar ağırlandığı için "asıl" gecenin tepki düzeyini ölçmeye bir yararı olamayacağı ortadaydı bu ön buluşmanın. Alain-Fournier, çıkışta Gide'in evine uğramıştı: "Hayatımın bir bölümü bitti Ayin'le, bir başkası başladı" diyecekti.

Bir devri başlatan gece

Mahut 29 Mayıs 1913 gecesi, Champs-Elysées Tiyatrosu'nu meraklılar tıkabasa doldurmuştu. Diaghilev, yılların kurdu, doğabilecek tepkileri göğüslerler umuduyla, bir grup genci alkış tutmaları amacıyla içeri almıştı. İgor Stravinski, dördüncü sırada, 111 numaralı koltukta oturuyordu ama, olay patlak verir vermez dışarı fırlamayı seçtiğine bakılırsa, kendi prömiyerini iskalamıştı!

Bahar Ayini'nin, iki dakika süren "peşrev"i yumuşak, düpedüz pastoral bir ezgidir. Gelgelelim, hemen ardından gelir "infilâk": Vurmalı sazların ve nefeslilerin alışılmadık soluğu altında kalan dinleyiciler, kendilerini bir savaş alanının ortasına düşmüş gibi hissederek karşı saldırıya geçmekte gecikmediler. Islıklar, yuhalamalar, sıralara vurmalar, bağırtılar, alkışları ezmişti: 29 Mayıs 1913 gecesi yaşanan, müzik tarihinde bir benzeri görülmemiş bir skandaldı. Ama o büyük dans, o büyük beste yüzyıldır musikiseverleri mıknatıs gibi çekmekten geri durmadı.

Stravinski, geniş kitleye bütün bütün sırtını dönmüş bir besteci sayılamazdı oysa; tam tersine, bir uzlaşma dili yarattığı söylenmiştir. Boucourechliev, Webern'in asla skandala yol açmadığını vurgular: Dinleyiciye, onun hayli "üstünde" bir arayışın peşine takıldığını bir biçimde kabul ettirmiştir. O gün bugün, "çağcıl müzik" icra edilen salonları, yalnızca gerçek ilgililer dolduruyor. ■

ULUSLARARASI SEVGİ GÖNÜL BİZANS ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL SEVGİ GÖNÜL BYZANTINE STUDIES SYMPOSIUM

3. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu

Bizans'ta Ticaret

Koç Üniversitesi AnaMed Oditoryumu

24-27 HAZİRAN 2013
Koç Üniversitesi
Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AnaMed),
İstiklal Caddesi 181 Merkez Han,
Beyoğlu-İstanbul

Sempozyuma katılım herkese açıktır.
İngilizce-Türkçe simultane çeviri yapılacaktır.
http://www.sgsymposium.ku.edu.tr

SERGİ

Saklı Limandan Hikayeler: Yenikapı'nın Batıkları

25 HAZİRAN 2013 — HAZİRAN 2014

İstanbul Arkeoloji Müzeleri,
Osman Hamdi Bey Yokuşu,
Gülhane - İstanbul

SERGİ

Artamonoff: Bizans İstanbul'u İmgeleri 1930—1947

26 HAZİRAN 2013 — 6 EKİM 2013

Koç Üniversitesi
Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi *(AnaMed)*,
İstiklal Caddesi 181 Merkez Han,
Beyoğlu - İstanbul

2. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı
The Byzantine Court: Source of Power and Culture

Sergi Kataloğu
Saklı Limandan Hikayeler: Yenikapı'nın Batıkları

Sergi Kataloğu
Artamonoff: Bizans İstanbul'u İmgeleri, 1930-1947

Kitap
Bizanslı Ustalar - Latin Patronlar

Vehbi Koç Vakfı

KOÇ ÜNİVERSİTESİ
ANADOLU MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA MERKEZİ

BÜYÜTEÇ

ANTİK MISIR'IN ÖLÜMSÜZLÜK FORMÜLÜ

MUMYA

MISIR MUMYASI

Mısırlılar ruhun varlığını devam ettirebilmesi için vücudun muhafaza edilmesi gerektiğine inanırdı. Firavunlar lahitlerinin korunması için Krallar Vadisi'ni kullandı.

› KRALLAR VADİSİ

BULUNAN LAHİT	62
İLK KAYDEDİLEN	Ay ve I. Ramses

SON KEŞİFLERDEN **Tutankamon**
EN ÖNEMLİSİ

TUTANKAMON'UN LAHDİ

Neredeyse el değmemiş bir halde keşfedildi.

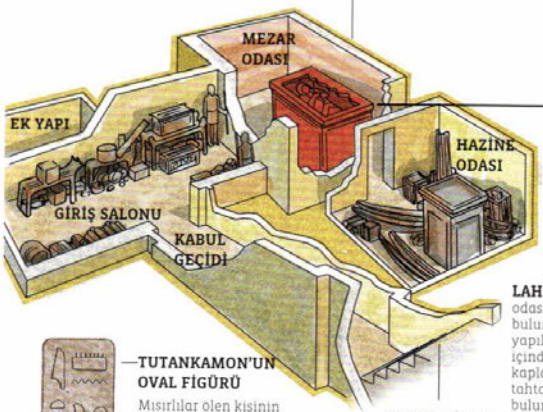
› ÖZELLİKLER

KAŞİF	Howard Carter
KEŞİF YILI	1922
KAPALI KALDIĞI TAHMİNİ YIL	3.247
BULUNAN EŞYA	8.000'den fazla

CENAZE ODASI

Üzerinde açılmadığını gösteren bir mühür vardı.

TUTANKAMON'UN OVAL FİGÜRÜ
Mısırlılar ölen kişinin isminin yazılı olduğu oval bir figürü lahite yerleştirirlerdi.

16 MERDİVEN
Yeraltı lahtine giden

LAHİT: Mezar odasının içinde bulunan taştan yapılmış lahit içinde, altınla kaplanmış tahta tabut bulunuyordu. Bunun içinde tabutlar ve mumya vardı.

KATMAN KATMAN

İLK TABUT
Selvi ağacından yapılmış ve altın varakla kaplanmıştı.

İKİNCİ TABUT
İlk tabutun aynısıydı. Hassas bir dekoratif işçilikle süslenmişti.

ÜÇÜNCÜ TABUT
İçinde mumya vardı. Som altından yapılmıştı. Bulunduğunda, neredeyse tamamı merhem ve ziftle kaplı, güzelliği saklı bir haldeydi.

AĞIRLIĞI	110,4 kg
BOYU	1,88 m

MUMYA 150 adet muska ve mücevherle dekore edilmiş ve yüzü altın maske ile kaplanmıştı. Mumya üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda firavunun 19 yaşında öldüğü ve boyunun 1,88 m olduğu anlaşıldı.

Kutsal sayılan hayvanlar da mumyalanırdı.

Mısırlılar için 'sonraki hayat'ta sürekli bir mutluluk vardı. Ancak ruh kadar bedenin de korunması gerekiyordu. Ölüme buldukları çare olan mumyalamanın bütün ayrıntıları...

MUMYALAMA SÜRECİ

İMPARATORLUK VEYA YENİ KRALLIK DÖNEMİNDE

1 Beyin burundan kancayla çekilir, organlar vücudun sol tarafından çıkartılırdı.

2 Sıvıların emilmesi, cildin kuruması için vücut, yaklaşık 70 gün boyunca boyna kadar natronla kaplanırdı.

3 Yıkayıp çatlamasını önlemek için yağla ovaladıkları vücudu keten, kum veya talaş ile doldururlardı.

4 Bacakları birleşik kolları çapraz hale getirir, vücudu keten bandajlarla sararlardı.

5 Mumyaya bir yüz maskesi yerleştirip son süslemeleri eklerlerdi.

6 İnsan şeklindeki lahte yerleştirilen mumya son törenin yapılması için dik biçimde mezar odasına konur, törenden sonra yatay şekilde bırakılırdı.

YÜZ MASKESİ

Mumyalanmış yüzü kaplar. Ölünün, öbür dünyada kendisini hatırlamasını sağladığına inanılırdı.

AĞIRLIK **10 kg** | MALZEME **SOM ALTIN**

ÖN

Gözler: İki yanı lacivert taşlı kuvars ve obsidyenle yapılır.

Tanrıların sakalı

İç içe 12 halka

Akbaba

Yukarı Mısır sembolü

Kobra

Aşağı Mısır sembolü

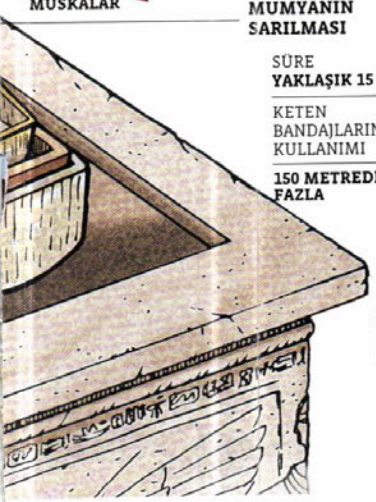
NEMES: ÇİZGİLİ BAŞ GİYSİSİ Kral belli törenlerde kendisini daha uzun ve azametli gösteren bir baş giysisi olan "nemes" giyse de her zaman taç takardı.

ARKA

ölülerin kitabı metninin işlenmiş halini üzerinde taşırdı.

KORUYUCU MUSKALAR

MUMYANIN SARILMASI

SÜRE **YAKLAŞIK 15 GÜN**

KETEN BANDAJLARIN KULLANIMI **150 METREDEN FAZLA**

1 Beden, bacaklar yan yana ve kollar çapraz birleştirilmiş bir halde keten bandajların üzerine yerleştirilir.

2 Bandajlar sarılır ve birbirine yapışmasını sağlamak için reçine sürülür.

3 Sargıların arasına yine mumyayı korumak için birkaç yüz muska yerleştirilir.

4 Sarma işleminin sonunda yüze maske yerleştirilir.

MISIR TANRILARI

Görevleri sonsuzluğa giden yolda oluye eşlik etmek olduğundan resimleri lahitlerin girişinde bulunurdu.

ANUBIS Mumyalama tanrısı.

Ölüyü mumyalayan rahipler Anubis'in rolünü üstlendiklerini varsayarak çakal maskesi takarlardı.

OSIRIS Ölümden sonraki yaşamın ve yeniden doğuşun kralı.

ISIS Osiris'in karısı, "On Bin İsimli" büyü tanrıçası.

THOT Sanat ve bilim tanrısı

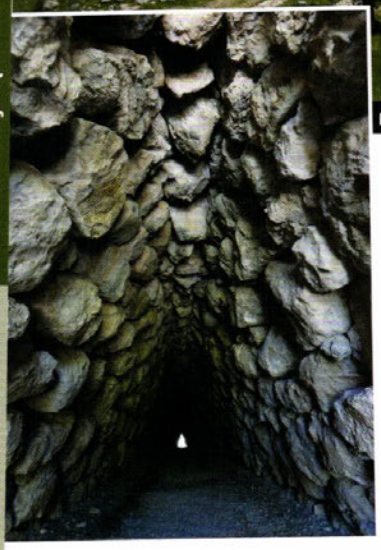
BES Doğum ve rüyaların koruyucusu

Sol 90 Images

Anadolu uygarlığının 3000 yıllık başkenti

Hattuşa'nın merkezindeki Büyükkale ve surları (üstte). Kente tünelle giriş sağlayan Yer Kapı (solda).

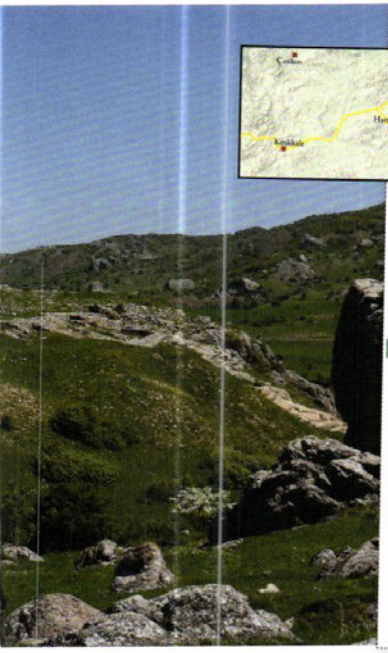
YAKLAŞIK 450 YIL HİTİT KRALLIĞI'NA BAŞKENTLİK YAPMIŞ HATTUŞA, 6,5 KM UZUNLUĞUNDAKİ SURLARI, GÖRKEMLİ KENT KAPILARI, SARAYLARI VE TAPINAKLARI İLE ANADOLU'NUN 3000 YIL ÖNCEKİ METROPOLİSİ KONUMUNDAYDI.

Türkiye'de antik kent dendiğinde Efes, Milet, Hierapolis, Perge ve Bergama akla gelir doğal olarak. Daha eski kentlerin olduğunu pek düşünmeyiz. Hitit başkenti Hattuşa (Boğazköy), Çatalhöyük'le gelişmeye başlayan eski Anadolu'nun özgün kent karakterini askerî, sivil ve dinsel yapıları ile yansıtan en önemli Antik Çağ öncesi yerleşim olarak dikkati çeker. Bu özellikleri nedeniyle, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne giren Hattuşa, Çorum'a 82 km mesafede ve Boğazkale (eski Boğazköy) ilçe sınırları içindedir.

Hattuşa 1834'te Fransız mimar Charles Texier tarafından Herodotos'un bahsettiği Pteria kenti zannedilerek keşfedilmiş. Ancak 1906'da başlayan ilk kazılara katılan Alman Assurbilimi uzmanı Hugo Winckler, burasının Hitit başkenti Hattuşa olduğunu açığa çıkarmıştı.

Hattuşa'nın kurulduğu alandaki ilk yerleşim Kalkolitik Dönem'e (MÖ 5500 - 3500) değin uzanır. Yerleşim, Assurlu tüccarların Anadolu'ya gelmesiyle (MÖ 1950) ticari faaliyetlere başlamış. Anadolu'yu tarihinde ilk kez yazıyla tanıştıran Assurlu tüccarların belgelerinde adı Hattuş olarak geçen kent artık "Karum"u (ticaret merkezi ve kolonist mahallesi) olan varlıklı bir yerleşimdi. Bu zenginlik Hattuş'un cazibesini arttırmakla birlikte, yakın gelecekteki sonunu hazırladı. Hititlerin kurucu kralı olarak da kabul edilen Anitta, fethettiği Hattuş'u (MÖ 1720) acımasızca tahrip etti. Ancak yaklaşık 80 yıl sonra, burası (I.) Hattuşili tarafından Hitit Krallığı'nın başkenti ilan edildi (MÖ 1650). Gerçek adı Labarna olan kral, kentin adını Hattuşa yaparak,

HATTUŞA (BOĞAZKÖY)

Yer: Çorum'a 82 km mesafede Boğazkale ilçesinde
Dönem: MÖ 2000 - 1190

Temel Önemi: Anadolu'nun ilk krallık başkenti olan Hattuşa'nın tasarım ve peyzajı bu önemli işlevine göre kurgulanmış. Başkente yaraşan anıtsal saray, tapınak ve savunma mimarisi Öntarih anıt sanatının Anadolu'daki başlangıcını oluşturur.

Hattuşalı anlamına gelen kendi adını da buradan aldı. Hititlerin Hattuşa'yı MÖ 1190 yılı civarında terk etmesiyle Karadenizli göçebe Kaşkalar kente yerleşti. Karanlık Çağ (MÖ 1190 - 1000) denilen bu dönem sonrasında Hattuşa'da küçük boyutlu Frig, Galat ve Roma yerleşimleri oluşturuldu. Bir Türkmen aşiretinin 16. yüzyılda kentin kuzeyine yerleşmesi ile bugünkü Boğazkale kuruldu.

Yaklaşık 450 yıl Hitit Krallığı'na başkentlik yapmış Hattuşa, 6,5 km uzunluğundaki surları, görkemli kent kapıları, sarayları ve tapınakları ile döneminde Anadolu'nun metropolisi konumundaydı. Eğimli bir arazi üzerine kurulan kenti güçlü surlarla aşılmaz duruma getiren Hititlerin yapıları Anadolu'nun geleneksel yapı malzemeleri olan taş ve kerpiçtendi. Büyükkale, Aşağı Şehir ve Yukarı Şehir olmak üzere üç bölgeden oluşan Hattuşa, Büyükkaya ve Yazılıkaya Kutsal Alanı gibi kentin dışında, ancak yaşamın içinde kalan özel bölgelere de sahipti.

Saray ve kamu yapılarının yer aldığı surlarla çevrili Büyükkale, Hattuşa'nın en eski yerleşim bölgesi olup, doğal bir yükselti üzerine kurulmuştur. Çok yakınındaki Büyük Tapınak, eklentileriyle birlikte Hititlerin bilinen en büyük tapınağıdır. Kazılar sırasında açığa çıkarılan küp biçimli yeşil taşın işlevi günümüze değin çözülememiştir. Tapınakta yer alması bu taşın kutsallığına işaret eder. Büyükkale'nin 2 km kuzeydoğusunda yer alan Yazılıkaya ise, Hattuşa'nın en geniş kutsal alanıdır.

Hattuşa'nın kent kapılarından üç tanesi anıtsal ve birbirlerinden farklı özelliktedir. Güneybatıya inşa edilmiş Aslanlı Kapı, birisi restore edilmiş durumda, diğeri ise daha sağlam olan iki yüksek aslan kabartmasıyla kentin sembol görüntüsü haline gelmiştir.

Güney uçtaki Yer Kapı'da 71 m uzunluğunda ve 3 m yüksekliğinde gizli geçit bulunur. Yer Kapı'nın üzerindeki surların ortasındaki kapı, bloklarındaki sfenksler nedeniyle Sfenksli Kapı olarak anılır.

Surların güneydoğusunda içe bakan bloklardan birinde savaşçı kabartması bulunan Kral Kapısı yer alır. Kabartma, önceleri bir Hitit kralı zannedilmiş ve buraya yanlışlıkla Kral Kapısı denmiştir. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne taşınmış kabartmanın yerine, başarılı bir kopyası yerleştirilmiştir.

Hattuşa'nın güney kesimindeki bir başka özel yapı Hiyeroglifli Oda'dır. Başarılı bir restorasyondan sonra ziyarete açılan yapının içinde Hitit kralı II. Şuppiluliuma ve Güneş Tanrısı kabartmalarının yanısıra hiyeroglif bir yazıt yer alır.

Hattuşaş'ın kuzeydoğusunda, kent ile Yazılıkaya arasında yer alan Büyükkaya'da ortaya çıkarılan büyük yeraltı tahıl depoları, surlara çevrilmiş bu yükseltinin, kentin ekonomik değerlerinin korunduğu bir bölge olduğuna işaret etmektedir.

Hattuşa'nın binlerce yıllık mirası, bir yandan da Yazılıkaya'nın hemen girişindeki kulübelerde yaşıyor. Esnaf, Hitit figürlerini el emeği ile serpantin ve kayrak gibi taşlar üzerine işliyor. Ama dikkat, Yazılıkaya'nın bu yeni heykeltıraşlarından alışveriş yaparken kaçak seyyar satıcıları tercih etmeyin.

Hitit figürlerini el emeğiyle taşlara işleyen yerli esnaf.

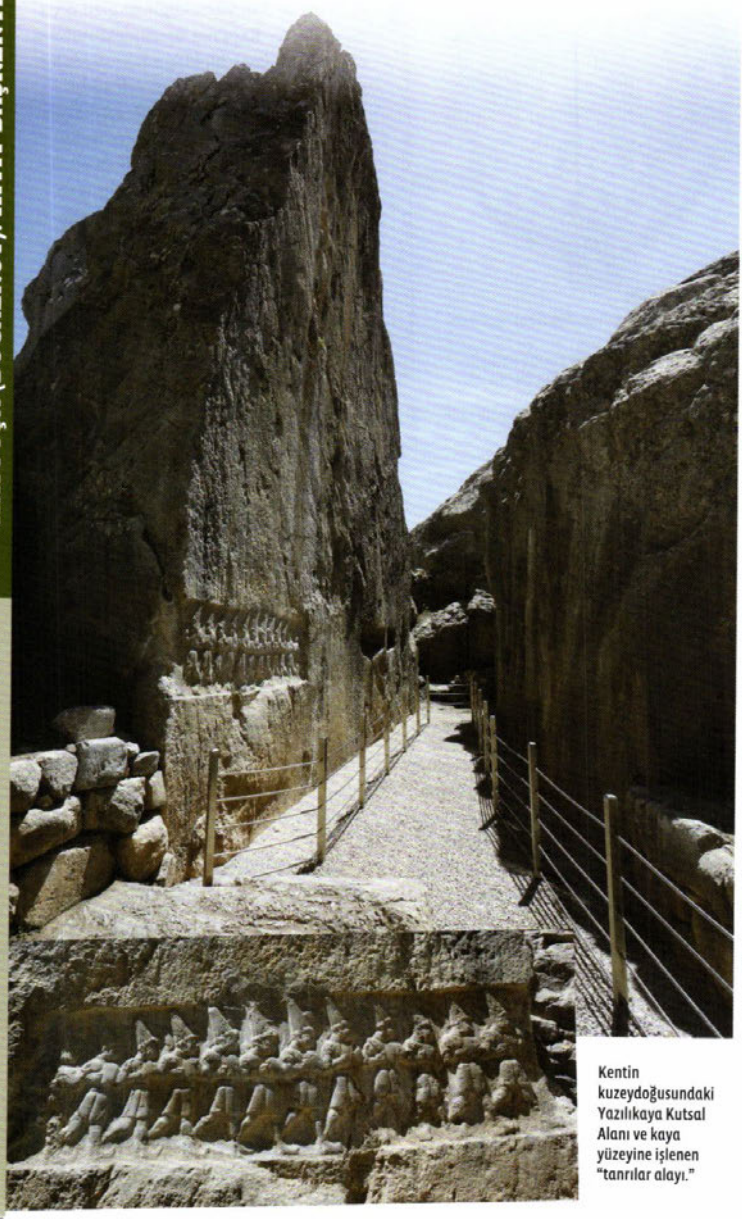

Büyük Tapınak'ta bulunan, işlevi hâlâ bilinmeyen yeşil taş.

Fotoğraflar: Engin Iriz

HATTUŞA'YI EŞSİZ KILAN ÖZELLİKLER

Yok olmuş medeniyetin silinmeyen belleği

Kentin kuzeydoğusundaki Yazılıkaya Kutsal Alanı ve kaya yüzeyine işlenen "tanrılar alayı."

1 MÖ 2. binyılı özgün Anadolu mimarisi (tapınak, saray, sur ve kent kapıları) ile resim sanatının (Yazılıkaya, Aslanlı Kapı, Kral Kapısı, Sfenskli Kapı) karakteristik ve seçkin örneklerini barındırır.

2 Kenti güney ve batıdan çevreleyen, günümüze harabe şeklinde ulaşmış ya da yeniden yapılmış surlar ile Hattuşa'ya girişi sağlayan Aslanlı Kapı, Sfenksli Kapı ve Kral Kapısı gibi figür içeren anıtsal kent girişleri, Hitit Dönemi dünyasında Anadolu'nun o güne değin gördüğü en önemli krallığın başkentine yakışır bir görüntü oluşturur.

3 Hattuşa'ya 2 km uzaklıktaki Yazılıkaya Kutsal Alanı, Anadolu ve Önasya'da benzeri olmayan Hitit dininin ve sanatının yansıtıldığı özel bir alandır. İki büyük galeriden oluşan bir doğal kayalığa kabartma biçiminde işlenen ve disiplin içinde yürüyen 12 tanrı, Kılıç Tanrısı ile Hitit Kralı IV. Tudhaliya'ya yol gösterir biçimde betimlenmiş Tanrı Şarruma, buradaki en etkileyici eserlerdir.

4 Mimarisi, sanatı, yazısı ve dili ile yok olmuş bir Anadolu uygarlığının başkenti ve en büyük şehridir. Bu nedenle, Hitit tarihi sürecinin tüm aşamalarını bünyesinde barındıran ve yansıtan kültürel bir bütünlüğe sahiptir.

5 Tapınakları, sarayları, pazar yerleri, sur duvarları, kent kapıları, havuzları ve tahıl siloları ile anıtsal figürler içeren Yazılıkaya Kutsal Alanı gibi iki ayrı birimden oluşan kent tasarımı Anadolu insanının yaratıcı dehasının üst düzeyini yansıtır.

6 Yazılıkaya Kutsal Alanı, Aslanlı Kapı, Sfenskli Kapı ve Kral Kapısı gibi eşsiz örnekler, Öntarih Anadolu anıt sanatının başarı ile uygulandığı ilk kent olduğuna işaret eder.

7 MÖ 6. binyıldan (Kalkolitik Dönem) günümüze değin kesintisiz uzanan yerleşimleri ile Anadolu tarihi sürecinin Kızılırmak Kavsi İçi'ndeki en değerli kesitini yansıtır.

Almanya'yla arkeolojik kriz

Boğazköy Müzesi kapısından girildiğinde ihtişamlı görüntüleri ile ziyaretçileri karşılayan iki sfenks 1915 yılındaki kazılarda ortaya çıkarılmış ve restore edilmek amacıyla 10.400 çivi yazılı tablet ile birlikte Berlin'e gönderilmiş. Onarımları biten tabletlerin bir kısmı ile bir sfenks Türkiye'ye iade edilip Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenmeye başlanmış. Onarım için Berlin'de bulunan ancak geri gelmeyen diğer sfenks ise Berlin Bergama Müzesi'nde ziyarete açılmış. Türkiye'nin sayısız uyarılarına karşın sfenksi iade etmek istemeyen Almanya ile yakın geçmişte ciddi bir kriz yaşandı. Yüz yılı aşkın bir süredir Anadolu topraklarında kazı yapan Alman arkeologların izinlerinin askıya alınması gibi olumsuz sonuçlar oluşturan kriz, Almanya'nın 2011 yılında sfenksi Türkiye'ye geri vermesi ile yumuşama eğilimine girdi. 1907 yılından beri Alman arkeologların sürdürdüğü Hattuşa kazıları, savaş yılları dışında neredeyse kesintisiz olarak devam etmiştir. Sfenks krizinin sekteye uğrattığı kazı çalışmalarının devam etmesi Türkiye arkeolojisi bakımından hiç kuşku yok ki büyük önem taşımaktadır.

Aslan gövdeli insan başlı kanatlı sfenks, bugün Boğazköy Müzesi'nde sergileniyor.

8 Orta Anadolu'daki merkezi konumu ile tarihsel süreç boyunca Alacahöyük, Eskiyapar ve Şapinuva (Ortaköy) gibi komşu kentleri mimari, sanat ve kültürel açıdan önemli derecede etkilemiştir.

9 Anadolu'nun ilk başkentidir. Hitit öncesi Hatti, Hurri ve Hint-Avrupalı birtakım beyliklere (Kaneş, Hattuş, Mama, Zalpa, Kuşşara, Ankuva, Turhumit gibi) bölünmüş geniş Anadolu toprakları üzerinde ilk merkezi krallığı kuran Hititlere yaklaşık 450 yıl başkentlik yapmıştır.

10 En zengin ve parlak döneminde Hititlerin saldırısına uğramış (MÖ 1720), yok olma derecesinde tahrip edilmiş ve lanetlenmiştir. Bütün bu olumsuzluklara karşın, yaklaşık 80 yıl sonra (MÖ 1650) lanetleyen devletin başkenti olmuştur.

11 Sayıları 30.000'i aşan çivi yazılı belgeleri yine UNESCO tarafından 2001 yılında Dünya Belleği listesine alınmıştır. Bu bakımdan UNESCO'nun iki önemli listesinde yer alan Türkiye'nin tek kültür varlığıdır.

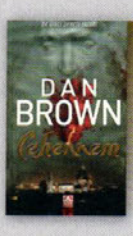
Hiyeroglifli odanın girişinde, Kral II. Şuppiluliuma silahlarıyla betimlenmiş.

Surların 65 m'lik bölümü, iki yıllık bir çalışma sonucunda (2003 - 2005) aslına uygun olarak ayağa kaldırıldı. Yapı, "deneysel arkeoloji"nin orijinal kalıntılar kullanılarak yapılabileceğini gösteren önemli bir projedir.

Fotoğraflar: Engin Iriz

Dan Brown'un İstanbul şifreleri

CEHENNEM
Dan Brown
Çeviren: İpek Demir, Petek Demir

Altın Kitaplar
576 sayfa, 28 TL

DA VİNCİ ŞİFRESİ'NİN YAZARI DAN BROWN'UN SİMGE VE SEMBOLLERLE İŞLEDİĞİ YENİ BULMACASI, FLORANSA'DA BAŞLAYIP YAZARIN "DÜNYANIN DÖRT YOL AĞZI" DEDİĞİ İSTANBUL'DA ÇÖZÜLÜYOR. SERİNİN KAHRAMANI SİMGEBİLİM UZMANI ROBERT LANGDON'UN KARŞILAŞTIĞI İSTANBUL ŞİFRELERİNİ SANAT TARİHÇİSİ HAYRİ FEHMİ YILMAZ YAZDI.

Bulmacanın başladığı nokta: Haçlı komutanı Dandolo'nun mezarı

Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul, 1204'te 4. Haçlı Seferi sırasında işgal edildi. Bu zengin şehir, 57 yıl boyunca sürekli yağmalandı ve Haçlı krallar tarafından idare edildi. Haçlıların komutanı, sefer sırasında hayli yaşlı olan ve gözleri görmeyen Henricus Dandolo idi. 1205'te öldüğünde Ayasofya'ya gömüldü. 1261'de kent yeniden Bizans imparatorlarının eline geçtiğinde, Dandolo'nun mezarı ilk yok edilenler arasında olmalı. Ancak yaklaşık 600 yıl sonra Sultan Abdülmecid'in yaptırdığı büyük Ayasofya onarımlarında İtalyan kökenli İsviçreli mimar Fossati Kardeşler dayanamayıp bu meşhur Haçlı liderinin ismini bir mermer levha üzerine yazdırıp yapının güney galerisine yerleştirdiler. Zamanla unutulan, Osmanlıların pek de umursamadığı bu köşe, bugün turistlerin ziyaret noktası. Tabii 4. Haçlı Seferi'nin de hatıralarından biri. Şifre ve sembollere hayli önem veren Dan Brown da Fossatiler gibi Dandolo'nun ismini kurgusunda kullanarak önceki romanlarında olduğu gibi komplo teorisyenlerine ilham vereceğini düşünmüş olmalı.

'Batık sarayın derinliklerine in'

Ayasofya'da bulunan ipuçları Prof. Langdon'u 'batık sarayın derinlikleri'ne yani Yerebatan Sarayı'na çağırıyor. Burası aslında dev bir sarnıç. Ayasofya'yı inşa ettiren imparator büyük masraflarla bu binayı da inşa ettirmiş. Bizans devletinin her yerinden getirilen sütunlar, sütun başlığı gibi mimari parçalar tuğladan inşa edilen tonozları taşımak için kullanılmış. Türkler yeraltındaki bu zengin mermer sütunları görünce yapıyı "Yerebatan bir saray" olarak isimlendirdi. Bugün turistik rotaların ilk duraklarından olan yapı aslında sadece su ihtiyacını karşılamak için yapılmıştı ve kent sakinlerinin birçoğu onu görmemişti bile. 1986'da içi temizlenip ziyarete açıldıktan sonra sarnıca dair pek çok efsane türedi. Dan Brown bunlardan birine de yer veriyor: "Sarnıcın yapımı sırasında ölen köleler için ağladığı söylenen Gözyaşı Sütunu." Söz konusu sütun 5. yüzyıl dolaylarında yapılmış ve budakları kesilmiş bir ağaç görünümündedir. Ziyaretçiler budak yerlerini gözyaşlarına benzetti. Ancak bu hikayelerin ciddiye alınacak tarafı yoktur.

İmparator eserine baktı ve 'Süleyman seni geçtim' dedi

Ayasofya, yaklaşık bin yıl boyunca dünyanın en büyük kilisesi olmuştu. Prof. Langdon da bu yapının önüne geldiğinde saygıyla İmparator İustinianos'un Ayasofya'yı tamamladığında bir adım geri gidip gururla "Süleyman, seni geçtim dediği'ne dair söylenceyi anımsıyor. Kutsal metinlere özel ilgisi olan Dan Brown, burada, yapıyı inşa ettiren İmparator ile Eski Ahid arasında kurulan bir bağı kullanmış. Ama aslında Ayasofya'dan hemen önce İstanbul'da bugün Saraçhane denilen semtte 524-527 yıllarında zengin şekilde süslenmiş ihtişamlı bir kilise inşa edilmişti. Aziz Polyeuktos'un adını taşıyan bu yapı, imparator soyundan gelen Prenses İulia Anikia tarafından inşa ettirilmişti. Kilisenin duvarlarında bulunan bir kitabede "en az Süleyman Mabedi kadar güzel" ifadesi yer alıyordu. Dönem kaynaklarından yola çıkarak İustinianus'un "Süleyman seni geçtim" diyerek Kudüs'teki Süleyman Tapınağı'nı değil kendi zamanında şehirde yaşayan bu zengin kadının çok meşhur kilisesini geçtiğini anlatmak istediği yorumu yapılabilir.

Fotoğraf: Engin Yıl

Ayasofya kendi başına bir şehir

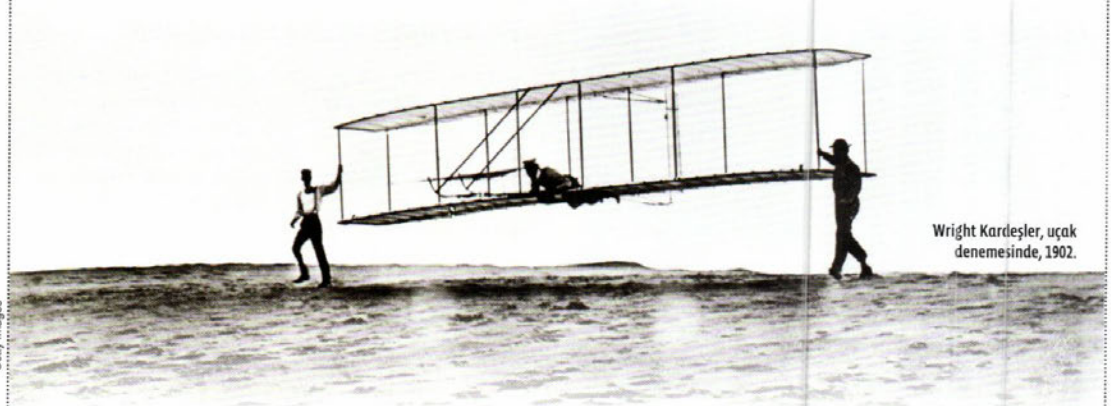

Fotoğraf: Göksel Gülensoy

Dan Brown, Ayasofya'yı şöyle tasvir ediyor: "Binadan çok... bir dağı andırıyordu. Yağmurda parıldayan Ayasofya'nın dev cüssesi, kendi başına bir şehir gibiydi." Ama dahası da var, çünkü bu muhteşem şehrin altında da tüneller, mahzenler, kuyulardan oluşan bir yapılar topluluğu bulunuyor. Ve bilinmezlerle dolu bu yapılar 2013 sonbaharında gösterime girecek "Ayasofya'nın Derinliklerinde" belgeseliyle sırlarından arınacak. Yapımcılığını Göksel Gülensoy ile Kutsi Akıllı'nın yaptığı belgesel 1998'den bu yana devam eden bir çalışmanın sonucu. 15 yıl boyunca Ayasofya'nın iç ve dış taraflarındaki sarnıç ve kulelerde su altında HD çekimler yapıldı. Belgeselle uzun yıllardır tartışılan "Ayasofya'nın altında mezar var mı?" sorusu da aydınlandı. Kutsi Akıllı, hipoje ve katakomblara ulaştıklarını açıkladı. Cehennem'in sayfalarında da yer alan belgesel Ayasofya'ya dair dünya çapında araştırmacılara kaynak olacak.

'Kara Ölüm'ün başkenti İstanbul'da dev mezarlıklar

Ortaçağ boyunca Kara Ölüm denilen veba, Avrupa'nın en iyimser tahminle yüzde 30'unun ölümüne neden oldu. Türkler de Avrupa'da tamamen bittikten yaklaşık bir asır sonra 1840'larda bu hastalıktan kurtulabildi. Her salgında İstanbul'da da binlerce insan ölüyor ve kentin yerleşimi dışındaki mezarlıklara gömülüyorlardı. Batılı seyyahların çoğu Beyoğlu bölgesinde kalırdı. Taksim'deki mezarlık Gümüşsuyu'ndan Şişhane'ye kadar büyük bir alana yayılıyordu. Kent dışında büyük bir servi ormanında bulunan mezarlık hakkında çok sayıda seyahatnamede tasvirler vardır. Bu büyük mezarlık birkaç mezar taşı bırakarak yok olsa da, belli ki Dan Brown'un belleğinde yerini korumuş.

Biliminsanı berber, bilim zanaat iken

Wright Kardeşler, uçak denemesinde, 1902.

Getty Images

20. YÜZYILA DEK TIBBIN GELİŞMESİNDE BİLİM İNSANLARINA KOŞUT BERBERLER VE ECZACI KALFALARI ROL OYNAMIŞTI. İLK MOTORLU UÇAĞI YAPAN WRİGHT KARDEŞLER FİZİKÇİ DEĞİL, BİSİKLET TAMİRCİLERİYDİ. BİLİMİN SIRÇA KÖŞKE GİRMEDEN ÖNCEKİ TARİHİ BU KİTAPTA.

HALKIN BİLİM TARİHİ
Clifford D. Conner
Çeviren: Zeynep Çiftçi Kanburoğlu
TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları
580 sayfa, 13 TL

Bilim tarihine dair eserler, genellikle bilim tapınağındaki büyük insanların faaliyetlerinden söz eder. Çok azı bilimin tarihyazımı üzerinde durmuştur. Clifford D. Conner'in kitabı genellikle bilimi kutsallaştıran bu çalışmalardan daha baştan ayrılır. Kendisi, tarihçi Howard Zinn'in yolundan giderek "aşağıdan" bir bilim tarihi geliştirmeye çalışır.

Rönesans'ın "bilimsel devrimi"nde emekçilerin ve zanaatkarların katkılarını ilk kez 1950'li yıllarda dile getirenler olmuştu (örneğin Edgar Zilsel). Connor ise sıradan insanların bilim tarihindeki anonim, dolayısıyla silinmiş varlıklarını yeniden canlandırıyor. Bunu, somut örnekler vererek ve bilim tarihini insanlık tarihinin çeşitli dönemlerde nasıl şekillendiğini açıklayarak yapıyor. Yani bilimsel bulguların ne tür ihtiyaçların ürünü olarak belirdiklerini de ortaya koyuyor. Örneğin daha kitabın başında "Gıda üretiminin temelini oluşturan bilimsel bilgileri, günümüzün modern bitki genetikçilerinden çok Kolomb öncesi Amerika yerlilerine borçluyuz" veya "19. yüzyıla dek tıp biliminin gelişiminde üniversite eğitimi almış ve aslında çalışmaları yeni tıbbi bilgilerin elde edilmesi sürecini yavaşlatmış olan bilim adamlarından ziyade, yarı okuryazar berber-cerrahlar, eczacı kalfaları ve "yasadışı" şifacılar rol oynamıştır" cümlelerini gerekçeleri ve örnekleriyle okuyunca sıkıcı bir bilim tarihi kitabından çok neredeyse bir polisiye roman heyecanına kapılmamak elde değil. Dolayısıyla bilimi sırça köşk sakinlerinin işi olarak görenler bu kitapla daha önce olmadığı kadar bilimle ilgilenmeye başlayacaktır.

Conner, bilimin, kafayı bir meseleye takmış ve takmak zorunda kalmış "üst düzey el işçileri"ne neler borçlu olduğunu şu örnekle gösterir: "1905'te yani izafiyet ve kuantum kuramı döneminde, aerodinamik bilimine önemli bir ivme sağlayan Wright Kardeşler fizikçi değil, bisiklet tamircisiydiler."

Kitabın son bölümü "bilim endüstri kaynaşması" ise bilimin insanın geleceği için ne tür tehlikeler taşıyabileceğini gösteriyor. Yazar, soy ıslahının Nazi Almanyası'ndan önce ABD'de uygulanmasına, 2004 yılında ABD'li tıp personelinin Irak, Afganistan ve Guantanamo'daki uygulamalarına dair bilgilerle, bilimin nasıl gündelik hayatımızı tahrip etmekte araç olarak kullanıldığını vurguluyor. Bunlar, bir yandan sıradan insan için giderek anlaşılmaz ve karmaşık bir mekanizma haline gelen bilimin sadece bilim insanlarına terk edilmeyecek kadar toplumsal bir mesele olduğunu gösteriyor.

Bilimin sanayiye ve pazara entegre olması ile ilaç sanayisinden gıdaya, silahlanmadan bilgisayara tedirginlik yaratan haberler "Bilim, İnsanlar ve Gelecek" arasında sanıldığı gibi mutlu bir ilişki olmadığını göstermekte. Her bir insanı 32 kez ardarda öldürebilecek kapasitede bir nükleer cephaneliğin üzerinde oturduğumuzu unutmayalım.

Connor bir bilim düşmanı değil. Ama insanların yararına denetlenmeyen bilim, teknoloji ve sanayinin giderek insanlığın kaderi üzerinde geri dönüşü olmayan sonuçlara yol açmakta olduğunun da altını kalın çizgilerle çiziyor.

Masis Kürkçügil

MUCİTLER ÇAĞI

HANGİ DEHA NE ZAMAN AKIL ETTİ, NASIL YAPTI?
BUHAR MOTORUNDAN TELEVİZYONA MODERN HAYATIN İCATLARI.

İLK BÖLÜM **9 HAZİRAN PAZAR** GECE **10**

NTV

ntvmsnbc.com | facebook.com/ntv | twitter.com/ntv

ESKİ ÇIKANLAR

İstanbulluların fotoğraflı haber dergisi

RESİMLİ KİTAP
Faik Sabri, Ubeydullah Es'ad

Resimli Kitap Matbaası
Sayı: 51, 1908-1914

İlk sayısı Eylül 1324'te (1908) çıkan bu aylık dergi, II. Meşrutiyet'in, Trablus ve Balkan savaşlarının resimli bir senaryosunu verir. Kuruculari dönemin genç aydınlarından Faik Sabri ve Ubeydullah Es'ad'dı. Yazı ve makaleleri siyasi-edebi, resimleri aktüel, kültürel, tarihi, sportif... idi. Yazar kadrosunda Ahmet Hikmet, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin, Hüseyin Cahit, Hüseyin Rahmi, Halid Ziya, Halide Edip, Mehmed Ra'uf da vardı. Klişe ve baskı geliştiğinden dergiler için fotoğraf, yazı malzemesi olmaktan çok, kapak ve sayfalarda, olayları görselle anlatmak revaçtaydı.

İlk sayıda "Osmanlılarda Terakkiyat", Fikret'in Sis'i, başka şiirler, "Avrupa'ya bir nazar", "Hürriyet Nasıl Elde edildi?", "Lisanımızın Esasları", "Hali hazırdaki şeyler" (Realite), "Serbestî-i Matbuat" ve başka yazılar, Meşrutiyet, Çırçır yangını fotoğrafları, tefrika, karikatür ve moda sayfaları vardı.

Günümüzden 100 yıl önceki Nisan-Mayıs 1329'da (1913) çıkan 48. sayının kapağında Edirne Müdafii Şükrü Paşa; iç sayfalarda da Pierre Loti'nin gelişi, Balkan Savaşı faciası, Edirne'nin kurtuluşu konuları yer alıyordu.

Baskı kalitesiyle de dikkat çeken *Resimli Kitap*, Türkiye tarihinin hareketli bir evresi için içerdiği yüzlerce fotoğrafla bir belgesel değerindedir.

Şubat 1912 tarihli nüshada, Trablus yakınlarındaki Zara bölgesinde İtalyanların bir bayrağını ele geçiren Arap süvariler.

YENİ ÇIKANLAR

ARAŞTIRMA

Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi
Mehmet Kanar
Say Yayınları
288 sayfa, 15 TL

Günümüz İran'ının edebiyat geleneği MÖ 6. yüzyıla kadar uzanır. Farsça 12. yüzyıldan itibaren, Anadolu'dan Hindistan'a pek çok halkın ortak edebî dili olmuştur. Bu yaygın kültür, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaşanan modernleşmeye paralel bir dönüşüm yaşadı. Gazetelerden romanlara, nesirden hikayelere kadar kapsamlı bir değişim gerçekleşti. Adı geçen eserde edebî türlerde yaşananlar ayrı ayrı incelenirken, Pehlevi iktidarının başladığı 1925'e kadarki dönem ele alınmıştır.

Osmanoğulları'nın Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlaki
Vasfi Şensözen
Yayına Hazırlayan: Saro Dadyan
Okuyan Us
186 sayfa, 20 TL

II. Abdülhamid, mülk edinme konusunda kendinden önceki padişahlardan oldukça farklı bir yöntem izleyerek, devletin dört bir yanında emlak edinmişti. Cumhuriyet döneminde Osmanlı hanedanı üyelerinin mülkiyet davalarını takip eden Maliye Bakanlığı Hukuk Müşaviri Vasfi Şensözen (öl. 1985) elindeki belge ve bilgilerle bu kitabı yazmış, Tanzimat öncesi ve sonrası Osmanoğullarının varlıklarını listelemişti. Yeniden hazırlanan eser, II. Abdülhamid'in tartışmalı kişisel mülkleri konusunda önemli bir kaynak.

İstanbul'un Fethi (Dukas Kroniği 1341 - 1462)
Dukas
Kabalcı Yayınevi
244 sayfa, 20 TL

İstanbul'un fethini her yönüyle aktaran Bizanslı tarihçi Dukas'ın (öl. 1470) eseri, günümüz Türkçesiyle yeniden yayımlandı. 1341-1462 arasında yaşananları anlatan eser, Türkçe olarak ilk defa 1956'da Vladimir Mirmiroğlu tarafından Dukas'ın el yazmaları karşılaştırılarak hazırlanmıştı. Dukas, hayatının çoğunu Cenevizlilerin hizmetinde geçirmiş, böylece II. Mehmed'in saltanatına dair çok önemli bilgiler edinmişti. Dukas, bu eserinde Fatih Sultan Mehmed öncesi padişahları da anlatır.

ANI

Hoşça kal Trabzon Merhaba İstanbul
Mediha Kayra
Hazırlayan ve Türkçeye çeviren: Cahit Kayra
Tarihçi Kitabevi
349 sayfa, 22 TL

Mediha Kayra 1902 yılında, Trabzon'da dünyaya geldi. Ailesi, 1. Dünya Savaşı sırasında Trabzon'dan İstanbul'a göç etti. Kitabın ilk bölümünde, Mediha'nın o dönem tuttuğu günlükler vasıtasıyla savaş yılları, göç etmenin hüzünlü yanı ve yeni bir başlangıç anlatılıyor. İkinci bölümse Mediha'nın İstanbul'daki hayatını, öğretmenlik yaşantısını içeriyor. Mediha'nın hikâyesi hem bir toplumun nasıl dönüştüğüne, hem de bu dönüşümden kadının nasıl etkilendiğine dair fikir edinmek isteyenler için doğru eser.

19. yüzyıl Karamanlıca Anadolu rehberi

Yazı, Önasya icadı olsa da, ilk tarihyazımını eski Yunanlılar gerçekleştirmiştir. Herodotos, Thukydides, Ksenophon ve Hellanikos MÖ 5 ve 4. yüzyıllarda, Yunanlıların yaşadığı ve ilgilendiği coğrafyaların politik ve sosyal tarihlerini başarıyla aktardı. Batlamyus ve Strabon ise Anadolu'dan aldıkları tarihçilik geleneğini coğrafi gözlemleri ile birleştirmişlerdi. Kayseri doğumlu Ioannis Kalfoğlu'nun (öl. 1931) 1899'da Karamanlıca alfabe ile Türkçe kaleme aldığı *Küçük Asya Kıtasının Tarihi Coğrafyası* adlı kitap, eski Yunan tarihçilik ve coğrafyacılık geleneğini yakın geçmişimize Anadolu temelinde taşıması açısından çok önemli bir eserdir. Anadolu'nun antik bölgelerini ve yerleşim birimlerini Osmanlı idari bölünmesi temelinde sistematik bir biçimde inceleyen Kalfoğlu, basit ve dar anlamdaki coğrafyaya takılıp kalmadan, Osmanlı Devleti son döneminin beşeri ve iktisadi coğrafyasını da aktarmıştır. Gazeteci olmasının getirdiği deneyimle, hiç yaşamadığımız yüz yıl önceki Anadolu'yu ustaca belgelemiştir. Kendini Anadolulu olarak tanımlayarak Osmanlı Devleti'ne teba ve aidiyet vurgusu yapan Kalfoğlu, tüm Anadolu coğrafyası için geçerli olabilecek coğrafi ve tarihsel bir gerçeklik oluşturmayı denemiştir.

Şevket Dönmez

Kalfoğlu'nun kitabını yazdığı 1890'larda Amasya.

Geçmişte Amasya Fotoğraf Albümü, 2007

Küçük Asya Kıtasının Tarihi Coğrafyası
Ioannis Kalfoğlu
Çeviren: Özge Özgür
Albatros Kitap
160 sayfa, 30 TL

ÇİZGİ ROMAN

Dumankara
Senaryo: Levent Cantek
İletişim Yayınevi
232 sayfa, 20,50 TL

Çizgi romanlar Türkiye'de mizah dergileri dışında hak ettiği değeri pek de göremez. Kendi tabiriyle "memleketi sevilmeyen bir Ankaralı" olan Levent Cantek bu kentin serüvenini, yazdığı 21 hikaye ve *NTV Tarih* çizerlerinden Ethem Onur Bilgiç dahil 19 ayrı çizerin eserleriyle okura sunuyor. Eser, 1916'dan günümüze kadar Ankara'da geçen hikayelerden oluşan bir derleme. Hikayelerin bir kısmı otobiyografik. Hacıbayram'da bekleşen amelelerden, erken Cumhuriyet döneminde kalburüstü memurların gittiği mekanlara kadar Ankara'nın pek çok parçası bu hikayelerde, çizimlerle ete kemiğe bürünüyor.

SÖZLÜ TARİH

Geçmişten Günümüze Sille Masalları
İlker Mete Mimiroğlu, Nilgün Aydın
Konya Selçuklu Belediyesi
160 sayfa

Konya, Selçuklu'ya bağlı Sille, genellikle gözardı edilen sözlü tarih alanında önemli bir çalışma kazandı. Roma döneminden itibaren merkezî özelliğini koruyan Sille, yoğun bir Ortodoks Türk nüfusa sahipti. Ancak 1923 mübadelesiyle nüfusun azalması, kültürel zenginliğe zarar verdi. Selçuklu Belediyesi'nin katkılarıyla hazırlanan ve buradan ücretsiz temin edilebilen eser, kentin mirasını günümüze taşıyor. Eserde sekizi 1915, gerisi 1989, 1990 ve 1997'de derlenen 15 masal, çizimlerle birlikte yer alıyor. Ayrıca sözlü tarihte masallar ve Yunanca Sille ağzına dair iki makale de okuyucuya sunulmuş.

ÇOCUK

Gümbürtülü Devrimler
Terry Deary
Timaş Yayınları
176 sayfa, 8,50 TL

Tarihin en kanlı ve belki de bu yüzden en ilgi çeken kırılma anları çoğunlukla devrimler ve ayaklanmalar olmuştur. Terry Deary, *Gümbürtülü Devrimler* kitabında Spartaküs'ten Fransız Devrimi'ne, Sovyet Devrimi'nden Kamboçya'ya dair tarihin akışını değiştiren olayları anlatıyor. Kitapta, eğlenceli kısa hikayeler, zekice hazırlanmış testler ve zaman çizelgeleri yer alıyor. Üstelik tanınmış illüstratör Philip Reeve'in çizimleriyle birlikte. Bu kitapla üç kez öldürülen Rus prensini, lor peynirine benzeyen lordları, bitkin işçileri ve kızgın çiftçileri tanıyabilir, bir yandan da kendi gümbürtülü devriminizi nasıl planlayacağınızı düşünebilirsiniz.

ÇOK SATANLAR

1. **Cehennem**
Dan Brown
Altın Kitaplar
576 sayfa, 28 TL

2. **İlber Ortaylı Seyahatnamesi**
İlber Ortaylı
Timaş Yayınları
304 sayfa, 17,50 TL

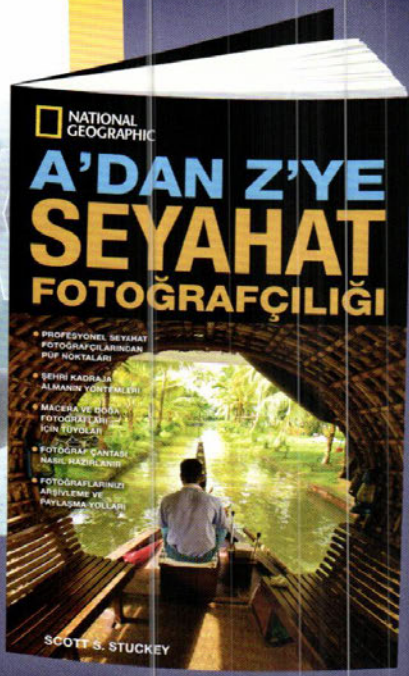
3. **Hanedan**
Selman Kayabaşı
Yakın Plan Yayınları
256 sayfa, 16 TL

4. **Ah Bre Sevda Ah Bre Vatan**
Demet Altınyeleklioğlu
Remzi Kitabevi
688 sayfa, 25 TL

5. **İstanbul Bitmeden**
Ayşegül Kaya
İnkılâp Kitabevi
320sayfa, 19 TL

TATİLDE ELİNİZİN ALTINDA FOTOĞRAFÇILIK EKİ HAZİRAN SAYISIYLA HEDİYE

NATIONAL GEOGRAPHIC TÜRKİYE iPad uygulaması App Store'dan NATIONAL GEOGRAPHIC TÜRKİYE yazarak ya da yandaki QR kodu okutularak indirilebilir.

NATIONAL GEOGRAPHIC TÜRKİYE

ABONE HATTI
444 18 59
0 850 222 18 59
www.nationalgeographic.com.tr

CEYLA ALTINDİŞ

DERS: TARİH

Konu: 1. Dünya Savaşı'nın arkaplanı

1. Marne Muharebesi'nde İngilizlere karşı konuşlanan Fransızlar.

İLBER ORTAYLI, 1. DÜNYA SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇTE KIRIM SAVAŞI, TANZİMAT ENTRİKALARI VE SÖMÜRGE MÜCADELESİNİ ANLATIYOR. AYRICA SAVAŞ ÖNCESİ VE SONRASI SOSYAL YAPI, ÇALIŞMA KOŞULLARI VE BAŞKALDIRMAYA HAZIR İŞÇİ SINIFI HAZİRAN BOYUNCA NTV EKRANLARINDA.

İlber Ortaylı ile Tarih Dersleri, NTV'ye geri dönüyor. İlber Hoca bu sefer 1. Dünya Savaşı'nı, öncesini ve sonrasını anlatıyor. 4 bölümden oluşan program 1853-1856 Kırım Savaşı ile başlıyor.

19. yüzyılın ortasında Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya'sı arasında gerginlik artmaktaydı. 1848 Macar isyanından sonra Osmanlılar Polonya, Macar ve Hırvat devrimcilerin sığınağı olmuş, mültecileri iade etmemesi Rusya'nın tepkisini çekmişti.

21 Mayıs 1853'te, Rus diplomat heyeti İstanbul'dan kızgınlıkla ayrıldı. Heyetin başındaki Prens Menşikov müzakerelerde gösterdiği kararlı ve agresif tavrına rağmen istediğini alamamıştı.

Osmanlılar, bu dönemde bir yandan Tanzimat Fermanı'yla Avrupa'da itibarını arttırıyor bir yandan da ordusunu güçlendiriyordu. Rus Çarı (I.) Nikola, üstünlüğünü kaybetmeden harekete geçmeye karar verdi. Rusya, "Avrupa'nın hasta adamı"na karşı zorlanmayacağını düşünüyordu. Ancak Tanzimat döneminin perde arkası pazarlıklarını hesaba katmamıştı. Batı'da destek toplayan Mustafa Reşid ve Mehmed Emin Âli Paşalar zeki bir diplomasi yürüttü. Böylece sıcak denizlerde Rusya'yı istemeyen Fransa ve İngiltere, Osmanlıların yanında savaşa dahil oldu. 1. Dünya Savaşı'na zemin hazırlayan bu kırılma noktası, "Tarih Dersleri"nin birinci bölümünde.

İkinci bölümse Sanayi Devrimi'yle başlayıp 1. Dünya Savaşı'na giden süreci konu alıyor. İngiltere'nin büyüleyici sömürgesi Hindistan'ı, Avrupa'daki hammadde ve sömürge kavgasını, Bosna Bunalımı'nı, suikasta kurban giden Avusturya veliahtı Franz Ferdinand'ı ve Dünya Savaşı'nın nasıl adım adım yaklaştığını öğrenebilirsiniz.

İlber Hoca üçüncü bölümde Avrupa'daki işçi sınıfının hayat şartlarına değiniyor. İşçiler havasız koğuşlarda, dehşet verici sağlık koşullarında yaşıyordu. Dünya Savaşı patlak verdiğinde görülmemiş sayılarda asker seferber edildi. Ancak bu denli büyük ordular, teçhizat ve erzak sevkiyatı sorunu yarattı. Böylesi bir ortamda varoşlarda sefalet içinde yaşayan işçi sınıfının oluşturduğu dinamikleri İlber Ortaylı anlatıyor.

Dördüncü bölümdeyse, savaşın Avrupa üzerindeki etkisini ve değişen dünya düzenini görüyoruz. Büyük imparatorlukların yıkıldığı Avrupa, yeni ulus devletler, imparatorluk yadigarı azınlıklar ve başkaldırmaya hazır işçi sınıfıyla uğraşıyor. Komünizm yükseliyor ancak çaresiz kitleleri esas peşinden sürükleyen faşizm oluyor. Bu bölümde modern düzenin ilk kadın büyükelçisini, Praglı entelektüel Yahudileri ve en önemlisi, Avrupa'yı Faşist grupların eline teslim eden acımasız ekonomik krizi tanıyoruz.

"İlber Ortaylı ile Tarih Dersleri" tüm bu olayları ayrıntılarıyla ekranlara getiriyor. Harbiye Askeri Müzesi'nde çekilen program, Haziran ayının ilk haftası başlıyor.

Zeynep Rekkalı

PROGRAM
İlber Ortaylı ile Tarih Dersleri

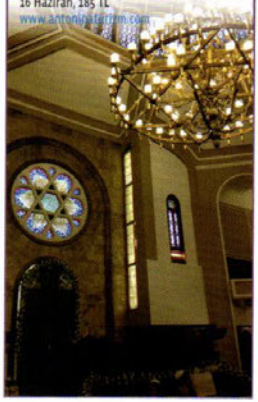
NTV/Haziran ayı boyunca her hafta

İstanbul'un sinagogları

1 İstanbul'da bilinen ilk sinagog, 318'de Halkoprateia'da (Bakırcılar) inşa edildikten sonra 5. yüzyılda kiliseye dönüştürülen ibadethanedir. 1544-1547 yıllarında İstanbul'u ziyaret eden Pierre Gilles, kentte Yahudilerin 30'dan fazla sinagoğu bulunduğunu, Michel Baudier de 17. yüzyılda 38 sinagogun mevcudiyetini yazar. Bugün, İstanbul'da faal 20 sinagog bulunuyor. Dahasını öğrenmek için Naim Güleryüz rehberliğindeki geziye katılabilirsiniz.

GEZİ İstanbul'un Sinagogları

Antonina Turizm, İstanbul
Naim Güleryüz rehberliğinde
16 Haziran, 185 TL
www.antoninaturizm.com

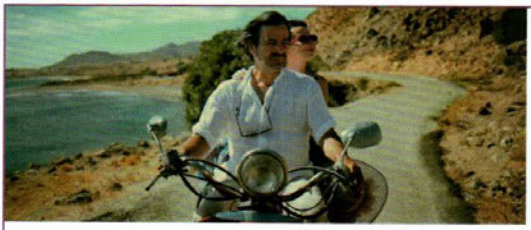

İz bırakan kolejin 150 yılı

2 Hikaye şöyle başladı: Christopher Rhineland Robert, 1855'te ABD'li eğitimci Dr. Cyrus Hamlin'le İstanbul'da tanıştı ve ikili burada bir Amerikan koleji kurmaya karar verdi. İşe, C. R. Robert'ın koyduğu 2 bin sterlinle başlandı. Dr. Hamlin, koleji 16 Eylül 1863'te 6 öğretmen ve dört öğrenciyle açtı. 1902-1903 ders yılında buraya 318 öğrenci kaydoldu. Sayısız devlet adamı, yazar, sanatçı, sporcu, iş adamı, mühendis, doktor ve hukukçu yetiştiren Kolej, pek çok ilke imza attı. Bunların arasında telgrafın mucidi Samuel F. B. Morse'un Cyrus Hamlin aracılığıyla Sultan I. Abdülmecid'e ilk kez bir telgraf makinesi göndermesi de vardı. Bebek'te küçük bir binadan başlayarak, bugün Boğaziçi Üniversitesi olan Rumelihisarı'ndaki yerleşkeye, son olarak da Arnavutköy'de günümüzdeki konumuna kadar gelen Robert Kolej, 150. yılını kutluyor ve ABD dışındaki en eski Amerikan koleji olarak varlığını sürdürüyor. Tarihimize yön veren isimlerin geçtiği sıralar hakkında her şey bu sergide.

SERGİ Bir Geleneğin Anatomisi: Robert Kolej'in 150 Yılı 1863-2013

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul
31 Ağustos'a kadar
www.iae.org.tr

İmroz'da geçmişin 'rüzgarlar'ı

3 "Biz 900 kişiydik bu adada evlat, neden 200 kişi kaldık?" Araştırmalar yapmak için Gökçeada'ya giden Murat, burada Madam Styliani ile tanışır ve 80 yaşındaki kadının anılarını kaydetmeye başlar. Rum azınlığın giderek silindiği adanın yakın tarihini irdeleyen film, İstanbul Film Festivali'nde büyük ilgi toplamıştı. Rüzgarlar'ın yönetmeni, gelecek için bir umut olabilmek için bu bellek çalışmasını yaptığını söylüyor. Ve geçmişi ile yüzleşme cesareti gösteren toplumlar küçülmezler, aksine insanlık tarihine aynı hataların bir daha yapılmaması için önemli bir miras bırakırlar, diyor.

SİNEMA Rüzgarlar

Yön.: Selim Evci
Oyun.: Yusuf Nejat Buluz, Mediha Didem Türemen
21 Haziran'dan itibaren
www.ruzgarlar.com

Mezat ve panellerle 27 sahaf

4 Tarih ve koleksiyon meraklısıysanız bu etkinliği kaçırmayın. Türkiye'nin önde gelen 27 sahafı, Kült-Art ve Sahaflar Birliği Derneği'nin desteğiyle Trump Sahaf Günleri'nde biraraya geliyor. Bu iki hafta boyunca Emin paneller de düzenlenecek. 2,9 ve 16 Haziran tarihli mezatlarda sahaflar, ellerindeki kitap, mektup, fotoğraf, harita gibi değerli belgeleri açık attırmaya sunacak.

FUAR Trump Sahaf Günleri

Trump Alışveriş Merkezi, İstanbul
01-16 Haziran
mail.trumpistanbul.com.tr

Sait Faik'in evi ziyarete açık

5 Türk edebiyatında bir dönüm noktası sayılan Sait Faik Abasıyanık, 1906-1954 yılları arasında yaşadı. Pek çok hikayesini kaleme aldığı Burgazada'daki evi, kendi vasiyeti üzerine annesi Mualla Hanım tarafından Darüşşafaka Cemiyeti'ne bırakıldı ve 1959'da ziyarete açılan müze evin 2009'da başlanan restorasyonu, Mayıs 2013'te tamamlandı. Mimarisiyle de dikkat çeken bu evde, Sait Faik'in el yazısıyla defterleri, diploma, mektup ve fotoğrafları, babasından kalan madalya, giysiler ve yazı masası gibi başka kişisel eşyaları görebilirsiniz. Yazarı yakından tanımak için iyi bir fırsat.

MÜZE Sait Faik Abasıyanık Evi

Burgazada, İstanbul
Pazartesi-Salı hariç
www.saitfaikmuzesi.org

Tüccarların başkenti

SEMPOZYUM 3. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları

Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi, İstanbul
24-27 Haziran
sgsymposium.ku.edu.tr

6 Doğu ile Batı, Akdeniz ile Karadeniz arasında ticaret yolları üzerinde bir kavşak noktası olan Konstantinopolis, Bizans döneminde çağının en canlı ticaret merkezlerindendi. Yüksek nüfusu ve güvenli limanları nedeniyle Doğulu ve Batılı tüccarların kaçınılmaz uğrak yeriydi. "Geç Antik Dönem'den 15. yüzyıla kadar Bizans'ta Ticaret" temalı sempozyumda son dönemlerdeki arkeolojik keşifler ışığında ulaşılan yeni bilgiler yorumlanacak. Ticaret, tuz gibi temel tüketim mallarından ilaçlara, baharattan köleliğe kadar uzanan geniş bir yelpazede, hukuk, pazar yerleri, para ve vergi sistemi gibi her boyutuyla ele alınacak.

Tekfurdağı'nı gezerek öğrenin

7 Tekirdağ, Roma ve Bizans arkeolojisi bakımından oldukça zengindir. Fest Travel'in bölgeye düzenleyeceği günübirlik kültür-tarih turu kapsamında görülecek eserlerin başında Misinli yani Çorlu Kalesi geliyor. Marmara Ereğlisi'nde bulunan Perinthos antik kentinin kazı sahası ve kentin akropolisini çevreleyen surlar ve su yolları Okay Deprem rehberliğindeki gezinin sonraki duraklarından. Devamında, restorasyon çalışmalarının sürdüğü Bizans Bazilikası, Kalaslı ve Palamutdere mağaraları ile Barbaros beldesine dâhil olan Panion antik şehrinin kalıntıları görülecek.

GEZİ Tekirdağ Arkelojisi

Fest Travel, İstanbul
22 Haziran, 195 TL
www.festtravel.com

Tarihî tiyatroda konserler

8 Antalya'da 2. yüzyılda inşa edilen Aspendos Tiyatrosu'nun hikayesi meşhurdur. Efsaneye göre, Aspendos Kralı, güzel kızı Belkıs'ı Aspendos'a en yararlı işi kim yaparsa, ona vereceğini ilan eder. Mimar Kesos, dağlar aşan su kemerleri inşa ederken, Mimar Zenon, olağanüstü akustiği olan bir açık hava tiyatrosu yapar. Tiyatroda haziran ayı boyunca, sahne sanatları tarihine yön vermiş eserler sahneleniyor.

FESTİVAL 20. Uluslararası Aspendos Opera ve Bale Festivali

Aspendos Antik Tiyatrosu, Antalya
2-22 Haziran
www.aspendosfestival.gov.tr

Kutsal Emanetler'e dair

KONFERANS Kutsal Emanetler

Yıldız Sarayı Tiyatrosu, İstanbul
6, 13, 20, 27 Haziran, 16:00
www.yildizsarayi.com.tr

10 Topkapı Sarayı'nda Mukaddes Emanetler'in muhafaza edildiği daire, II. Mehmed döneminde, padişahın Has Odası olarak inşa edildi. Padişahlar burada devlet işlerine bakar, oturur, yatar, ibadet de ederlerdi. İslâmi Kutsal Emanetler'in buraya konulması sonucu, zamanla sarayın dinsel gelenek ve törenlerine özel bir daire olunca Hırka-i Saadet Dairesi olarak anılmaya başladı. Topkapı Sarayı Müzesi Kutsal Emanetleri sorumlusu Sevgi Ağca, ay boyunca her perşembe Kâbe'nin yapımı, hac ibadeti, Hz. Muhammed'in hayatı ve Osmanlı Devleti'nin dinî ibadetlere bakışını anlatacak. Ayrıca 12 Haziran'da Yıldız Sarayı Müzesi Müdür Yardımcısı sanat tarihçisi Belkıs Buket Bayoğlu'nun da "Osmanlı'da Necef" isimli bir konferans vereceğini ekleyelim.

Harbiyeli ressamlar

9 Türk resminin Batılı anlamdaki gelişimi, 1793'te (veya 1795) Mühendishâne-i Berrî Hümâyûn'un kurulmasıyla başladı. Bunu, 1835'te Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne'nin ders programına resim derslerinin konulması takip etti. Bu süreçte, önceleri Mühendishaneli daha sonra da Harbiyeli ressamların oluşturduğu asker-ressamlar kuşağı, önemlidir. 119 eserin yer aldığı sergi, Asker Ressamlar Kuşağı'nın 65 yılını kapsıyor. Şeker Ahmet Paşa, Osman Nuri Paşa ve Süleyman Seyyid gibi erken dönem asker ressamların eserleriyle başlayan seçki, Hoca Ali Rıza, Bahriyeli İsmail Hakkı ve Sami Yetik'in resimleriyle devam ediyor.

SERGİ Asker Ressamlar

Arkas Sanat Merkezi, İzmir
9 Ağustos'a kadar
www.arkassanatmerkezi.com

ntvtarih@ntv.com.tr

ÇATALHÖYÜK'ÜN RENKLİ SIRLARI

WEB: smm.org/catal
KONU: Çatalhöyük
DİL: EN
TÜR: Öğretici site

Çatalhöyük yerleşmesi MÖ 7400'lerde Konya Ovası üstüne kurulmuştu. Siz de 2000'lerde koltuğunuza kurulmuş buraya dair her şeyi öğreneyim diyorsunuz! Karşınızda keşfedildiğinden bu yana Çatalhöyük'e dair hazırlanmış en "renkli" online çalışma var. Minnesota Bilim Müzesi tarafından hazırlanan site, ilk bakışta amatörce bir girişim gibi görünse de, öyle değil. Sitenin çizgiroman ruhu taşıyan sayfalarında, hem Çatalhöyük'ün gizemli öyküsü hem de bu arkeolojik alanda çalışanların kazı yöntemleri anlatılıyor. Bir köşede Çatalhöyük kazılarını 20 yıl yöneten Ian Hodder sözü almışken, bir başkasında "Çatalhöyüklüler akşamları ne yerdi" sorusuna cevap aranıyor. İllüstrasyonlar, duvar resmi, insan kemikleri ve heykelcikler gibi keşiflerin sergisini içeren bu adres, görsel malzeme bakımından da son derece doyurucu. Site, soru-cevap şeklinde ortaya dökülen içeriği sayesinde, bu Neolitik yerleşim yerinin tarihiyle ilgili herhangi bir soruya cevap verebilecek eğlenceli bir kaynak. İlkel görüntüsüne rağmen, siz e-arkeologları kazdıkça şaşırtabilir.

BELLEĞİNİ NETTE SAKLAYAN KENT

WEB: phillyhistory.org/PhotoArchive
KONU: Kent tarihi
DİL: EN
TÜR: Arşiv

Yaşadığı kenti, taşını toprağını sevmek bu olsa gerek. ABD'de Bağımsızlık Bildirisi'nin imzalandığı Philadelphia kentinin sokakları, kimileri 1800'lerin sonlarından kalan 2 milyonun üzerinde fotoğrafta saklanıyor. Philadelphia Mimarları ve Binaları Projesi'nde görevli Tarih Komisyonu tarafından derlenen foto galeri, ülkenin en büyük arşivlerinden biri olma iddiasını taşıyor. Blog ise, tarih öğrenci ve profesörleri, arşivciler ve şecere uzmanları tarafından besleniyor. Arama motoruna belli bir tarih ya da lokasyon girdiğinizde, eski fotoğraflar bir bir dökülecek, siz de ABD tarihinin en eski pazar, mağaza, sinema ve parklarını göreceksiniz. Site, kentsel dönüşümü tartıştığımız bugünlerde parmak ısırtan bir hükümet girişimi. İnsanın Phildelphiali olası geliyor.

KALE-KÜTÜPHANENİN SANAL FETHİ

WEB: cbl.ie/ImageGallery.aspx
KONU: Sanat tarihi
DİL: EN
TÜR: Resmî site

Alfred Chester Beatty'yi tanır mısınız? 1875 New York doğumlu ve İrlanda kökenli bu "madenciler kralı" sadece yeraltının değil yeryüzünün de zenginliklerine düşkündü. Anlaşılan o ki nadir olan her şeyi severdi. Tarih araştırmalarımızı onun görkemli malikanesinde yapmak hoş olurdu fakat yazık ki Chester Beatty Kütüphanesi yeterince yakın değil! 18. yüzyıldan beri ayakta duran ve 1922'ye kadar İngilizlerin himayesi altında bulunan Dublin kalesi, bir zamanlar kraliyet ailesinin konakladığı odaları ve III. William'ın tacıyla birlikte Sir Beatty'nin vasiyeti gereği bir kütüphane olarak varlığını sürdürüyor. Burası, Batı, İslâm ve Doğu Asya kültürlerine ait nadir ve resimli elyazmalarını görmek isteyen sanal ziyaretçilere açık.

YouTube **İZLEDİK**

Ara-bul: 4Lmk7M_juo4

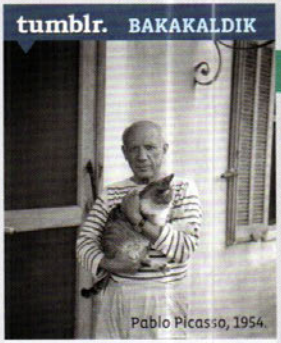

GÜNEŞ DOĞUDAN MI DOĞDU?

İslâm alimleri bilimsel rönesansın temellerini atmasaydı, acaba Avrupa zifiri karanlık çağından çıkabilir miydi? BBC bu sorunun cevabı için, Irak doğumlu fizik profesörü Jim Al-Khalili'nin peşine düşüyor. Profesör, Batı'da bilim adamları dahil çok az kişinin kabul ettiği bu İslâm mirasını kanıtlarıyla ortaya koymak üzere Suriye, İran ve Kuzey Afrika'ya uzanan bir yolculuğa çıkıyor. Belgesel bugünkü teknolojiyi mümkün kılan modern matematik ve fizik bilgisinin ve hatta terimlerinin, Arapça el yazmalarından nasıl beslendiğini anlatıyor. Hem de BBC'nin her zamanki akıcı üslubuyla. Bilim ve İslâm medeniyetleri arasındaki tarihsel ilişkiyi sorgulamaya değer bulanlara tavsiye ederiz.

TAKİBE ALDIK twitter.com/SALT_Online
SALT'ın resmî sitesi

BEĞENDİK www.facebook.com/the.vintage.everyday

tumblr. BAKAKALDIK

WEB: yourcatwasdelicious.tumblr.com

FOTOĞRAF İCAT OLDU KEDİLİK BOZULMADI

Kedi, 6 bin yıl önce evcilleştirildi. Antik Mısır'da tanrı, Roma'da avcı, Ortaçağ'daysa uğursuzluk sembolüydü. İnternetin en sevimli marifetlerinden biri, "kedi"nin insanlık için ne kadar vazgeçilmez olduğunu göstermek olmadı mı peki? "Neredeyse ünlü kediler" başlıklı foto galeride, neredeyse fotoğraf icat edildiğinden beri objektif karşısına geçmiş tüm kediler var. Kültür tarihimize mal olmuş ünlüler, tüylü arkadaşlarıyla görüntülenmişler.

BİZE PUL KOLEKSİYONUNUZU GÖSTERİNİZ

WEB: turkishpostalhistory.com
KONU: Türk posta tarihi
DİL: TR,EN
TÜR: Arşiv

Artık kimse genç hanımları, pul koleksiyonunu gösterme bahanesiyle kandıramaz. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti ve bu iki dönem boyunca bu topraklarda posta servisi vermiş tüm ülkelerin bıraktıkları pul mirasına sahip çıkan ender arşivlerden biri burada. Çok sayıda farklı dilde kaynaktan yararlanan site, pul, damga, kartpostal, harita, gravür cinsinden yüksek kalitede örnekler barındırıyor. Yurtiçi ve yurtdışındaki posta servislerinin tarihini inceleyen makalelere de yer veriyor. Soldaki menüden girebileceğiniz kartpostal serisi, "biz o defteri neden kapattık" diye düşündürecek kadar etkileyici. Osmanlı dönemi haritaları koleksiyonundaysa 16. yüzyıldan bugüne uzanan 100'e yakın harita, tanıdığımız yerlere bir zamanlar hangi isimlerin verildiğini inceleme olanağı sunuyor. Site, posta tarihine dair her türden katkınızı bekliyor. Üyelik ücretsiz. En son eklemenin 2012'de yapılmış olduğunu gözden kaçırmış değiliz, onun için dünyanın bütün e-postadan bıkmış tarihseverleri birleşin!

UYGULAMA

Geliştiren: Reşat Pekgözlü
Dil: TR, EN
App Store: 1,79TL

ÖFKELİ TÜRKLER

Dünyayı sallayan "Angry Birds" oyunundaki kuşların öfkesi bu defa İstanbul'u fethetmekte olan Türklere sirayet etmiş. Neyse ki oyunun mizansenine uygun olarak bu defa canlı kuşlar değil toplar fırlatıyorsunuz. "Angry Turks"te siz mehter marşı eşliğinde topları surlara isabet ettirdikçe bir tarih yazılıyor. Ses ve görüntü kalitesiyle sadece İstanbul'u değil gönülleri de fetheden oyun, her biri 24 seviyeden oluşan üç ayrı mahalde vuku buluyor. Rumeli, Galata ve Haliç civarında sarıklı ya da togalı karakterlerle karşılaşıyorsunuz. 15. yüzyıla ışınlanabilir, II. Mehmed'in hatırına desteksiz atabilirsiniz!

SENİ DUYDUK ALEXANDER BELL!

WEB: smithsonianmag.com/multimedia/audio/204505151.html
KONU: İletişim tarihi
DİL: EN
TÜR: Ses kaydı

"Sesimi duyun. Alexander Graham Bell." 128 yıl öncesinden gelen ve bu sözleri kullanan ses kulaklarımızda çınladı. Sesin sahibi, herkesin sesini önce evlere sonra ceplere getiren cihazı icat eden Alexander Graham Bell'di. 15 Nisan 1885'te Washington'daki Volta Laboratuarı'nda bulunan farklı materyallerden 400 plak bugüne kadar dilsizdi. Ancak Lawrence Berkeley Ulusal Laboratuarı'nda görevli bir uzman ekip bu narin plaklardan tarihî bir ses kaydını günümüze ulaştırmayı başardı. Sağlığına kavuşan ve taburcu edilen plak Smithsonian Enstitüsü tarafından bütün dünyayla paylaşıldı; böylece duyduk "zil"in sesini!

GÜNÜN DEĞİL DÜNÜN GAZETESİ

WEB: gecmisgazete.com
KONU: Türkiye ve Dünya
DİL: TR
TÜR: Gazete arşivi

Farklı yıllardan aynı güne ait haberleri tarayıp her gün önümüze getirmek güzel bir fikir. Geçmiş Gazete'de yayınlanan sararmış gazete kupürleri başta dil olmak üzere pek çok şeyin ne kadar hızlı değiştiğini gösterirken, kabul edelim, duygulandırıyor. Toplumsal ruh halimizin tarihi, sitenin "yaşam" köşesindeki haberlerde saklı. Buyrun birlikte okuyalım.

OSMANLI TARİHİ

Osmanlı ordusu Otranto'da 800 Hıristiyanı öldürdü mü?

Mayıs ayında Papa Francis, Gedik Ahmed Paşa'nın 1480'de zaptettiği Otranto'da Müslüman olmayı kabul etmedikleri için öldürttüğü 800 kişiyi aziz ilan etti.

"Otranto Şehitleri"ni gösteren bu modern tasvir, Vatikan'daki aziz ilan edilme töreninde kullanıldı.

Fatih, İtalya'nın güneydoğusundaki adaları Bizans toprakları sayarak 1480 yılında Napoli Krallığı'na savaş ilan eder ve Kaptan-ı Derya Gedik Ahmed Paşa'yı Otranto Kalesi'ni kuşatmakla görevlendirir. Şiddetli çarpışmalardan sonra Otranto 11 Ağustos'ta düşer. Kuşatmada iki taraf da kayıplar verir.

Bu konuda Osmanlı ve İtalyan kaynaklarındaki bilgiler farklıdır. Hammer, ondan ve başka kaynaklardan alıntılar yapan Babinger, Otranto'daki 22 bin kişiden 12 bininin öldürüldüğünü, zenginlerin yüksek kurtuluş akçeleri ödediklerini, kiliselerdeki ikonaların parçalandığını, kutsal bayrakların çamurlarda sürüklendiğini, Başpiskopos ve rahiplerin, Otranto kumandanının kılıçla ikiye biçildiğini, Müslüman olmayı reddeden 800 kişinin de 14 Ağustos günü zincirlerle bağlanıp, Minerva (şehitler) Tepesi'ne götürülüp öldürüldüğünü yazarlar. 18.yüzyılda Papa XIV. Clemens bunları şehit ilan etmiştir.

Kaynaklara göre, bu korkunç kıyımın nedeni, kuşatma sırasında binlerce azep ve yeniçerinin öldürülmesi olmuştur.

Tutsak aldıkları Osmanlı askerlerinin çoğunu kendi birliklerine katan İtalyanların, 10 Eylül 1481'de Otranto'yu geri alınca kuşatma sırasında aç susuz kalıp kedi-köpek yiyen Türk savunucuları kılıçtan geçirdiklerini ise İbn Kemal, *Tevarih-i Âl-i Osman*'da (VII. defter) anlatmaktadır.

Devletler arası ilişkilerin, 21. yüzyılda bile istila, katliam ve kıyımlardan arındırılamadığı dikkate alındığında, beş yüz yıl önceki savaşların korkunç sonuçları daha serinkanlı değerlendirilebilir. Ayrıca bu tabloların tarafsızlıktan uzak, dahası abartılarak tarih sayfalarına aktarılmış olabileceği de unutulmamalıdır.

Necdet Sakaoğlu

Halil İnalcık'ın notu ve uyarısı

Gedik Ahmed büyük bir ordu ile gelmek ve Roma'yı fethetmek için Rumeli'ne geri gitti. Tam bu sırada Fatih öldü. II. Bayezid tahta geçti ve Cem'e karşı Gedik Ahmed'i yanına çağırdı. Böylece İtalya seferi yapılamadı. Gedik Ahmed'in Otranto kalesinde bıraktığı 500 kadar Osmanlı muhafız askeri Napoli kralına teslim oldu. O zaman Napoli kralı ile Papa savaş halindeydi. Bu 500 Osmanlı askerinin krala büyük yardımı olduğunu kaynaklar söylemektedir. Bu yardım dolayısıyla Papalık arşivinde Osmanlılara karşı olumsuz, belki de uydurma rivayetler yer almış olmalıdır...

Bugün biz Türklerin tarihten ders alması her zamandan çok gereklidir. 1097'de Haçlı şövalyeleri İznik'te oturan Türkleri toplayıp toptan katliam etmişlerdir. Daha sonra I. Kılıçarslan İznik üzerine geldiği zaman bu Türkler için civardaki bir köyde mezarlık yapılmıştır.

Prof. Dr. Halil İnalcık

TEST

Türkiye'nin 66 yıllık IMF ilişkisi

Türkiye'nin, 1947'de üye olduğu IMF'ye borcu 14 Mayıs itibariyle sıfırlandı. 19 stand-by anlaşması arasında sayılmamakla birlikte, IMF ile ilk destek anlaşması 1958'de Adnan Menderes döneminde imzalanmıştı. Türkiye'nin IMF ile 1947'de başlayan ilişkisinin dönüm noktaları...

BU NEDİR?

Eline sağlık usta, paslanırsam beni unutma

BU NEDİR?
GEÇEN AYIN ÇÖZÜMÜ

Kaynana zırıltısı

Doğru cevabı verenler: Meriç Alpuruk, Selim Babaoğlu, Başak Berberoğlu, Levent Çavuş, Yüksel Güngör, Şahap Özdemir, Hazal Şermin Ünsal, Nirvo Yanıkbaca

1 Uluslararası Para Fonu (IMF) hangi yıl nerede kurulmuştur?
a) 1940 - Fransa
b) 1945 - ABD
c) 1950 - İngiltere
d) 1955 - Belçika
e) 1960 - Almanya

2 Türkiye'nin IMF'ye katılım tarihi kaçtır?
a) 1944
b) 1947
c) 1950
d) 1955
e) 1960

3 IMF yönetim kurulunda Türkiye'nin bulunduğu grupta aşağıdakilerden hangisi yer almaz?
a) Belçika
b) Avusturya
c) Fransa
d) Lüksemburg
e) Macaristan

4 Türkiye'nin IMF ile yaptığı 1961 tarihli ilk tam stand-by antlaşması ne kadar sürmüştür?
a) 1 yıl
b) 2 yıl
c) 3 yıl
d) 4 yıl
e) 5 yıl

5 Türkiye IMF ile yaptığı 19 stand-by antlaşmasının kaçını başarıyla tamamlamıştır?
a) 2
b) 4
c) 8
d) 14
e) 19

6 Türkiye'nin IMF ile yaptığı son stand-by antlaşmasının tarihi nedir?
a) 1999
b) 2001
c) 2004
d) 2008
e) 2010

7 Türkiye, tarihi boyunca IMF'den yaklaşık kaç milyar dolarlık kredi kullanmıştır?
a) 25
b) 30
c) 45
d) 65
e) 100

Milliyet Halk Gazetesi
6 SAYFA 25 KURUŞ
CUMA 1 AĞUSTOS 1958
ENGİN PANTALONLARI
ENGİN KONFEKSİYON ŞTİ.

AMERİKA İLE YARDIM anlaşması imzalandı

Anlaşmanın mahiyeti açıklanmadı.
İngiltere'de 10 milyonluk krediaçıyor

Kabine'de YENİ IRAK HÜKÜMETİNİ

IMF ile yapılan kredi anlaşması 31 Ağustos 1958'de imzalanmış, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun şu sözleri basında yer almıştı: "Son Ortadoğu hadiseleri karşısında, Türkiye'nin kıymetini daha iyi anlayan Batılı müttefikler, memleketimize geniş iktisadi yardımlarda bulunmaya karar vermişlerdir."

8 Türk Lirası'nın konvertibilitesinin IMF tarafından onaylanarak uluslararası para birimi haline gelmesi kaçıncı TC hükümeti ve hangi başbakan zamanında olmuştur?
a) Sadi Irmak - 38. Hükümet
b) Bülend Ulusu - 44. Hükümet
c) Turgut Özal - 46. Hükümet
d) Yıldırım Akbulut - 47. Hükümet
e) Mesut Yılmaz - 48. Hükümet

9 Hangisinin başbakanlık dönemi IMF ile ilişkilerimizin başlamasından öncedir?
a) Nihat Erim
b) Suat Hayri Ürgüplü
c) Şemsettin Günaltay
d) Hasan Saka
e) Refik Saydam

10 22 Milyon SDR'lik tahsisat çıkmasına rağmen Türkiye tarafından kullanılmayan stand-by antlaşması hangi tarihte yapılmıştır?
a) 1963
b) 1964
c) 1965
d) 1970
e) 1972

TEST GEÇEN AYIN ÇÖZÜMÜ

Cevaplar: 1.c, 2.a, 3.d, 4.a, 5.b, 6.d, 7.c, 8.e, 9.b, 10.a

Doğru cevabı verenler: Avni Aksaycık, Meriç Alpuruk, Yahya Çelik, Zafer Emine, Serdar Umut Midyatlı, Hazal Şermin Ünsal

BURASI NERESİ?

Camiydim yedek parçacı oldum

İstanbul'un en eski camilerinden olmasam da en büyük çatılı mabedlerinden biri de bendim. Tahta geçmiş iki padişahın annesi beni hayır eseri olarak, pek de cami bulunmayan bir semtte inşa ettirmişti. Neredeyse iki buçuk asır boyunca ayakta kaldım ancak zamanla harap oldum. Dört duvar duvar kalınca yeniden ihyam masraflı olacağı için kadro dışı bırakılmama karar verildi ve 1937'de yıktırıldım. Yerimde bugün birkaç han yükseliyor. Aranızda beni yaptıranla birlikte anılan adımı hatırlayanınız var mı?

Burak Çetintaş

GEÇEN AYIN ÇÖZÜMÜ

Neşetabad Sahilsarayı veya Hatice Sultan yalısı

Doğru cevabı verenler: Nirva Yanıkbaca

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	B	Ö	R	K	L	Ü	C	E	M	U	S	T	A	F	A	■	A	Z	A	P
2	A	M	O	R	O	F	O	B	İ	■	A	R	Ş	İ	P	E	L	■	B	A
3	R	E	M	■	K	Ü	R	E	■	A	N	A	K	S	A	G	O	R	A	S
4	B	R	A	N	■	R	U	T	İ	N	■	K	E	K	R	E	■	O	D	A
5	A	L	■	Ü	Z	Ü	M	■	D	İ	K	■	N	E	T	■	A	M	İ	D
6	R	İ	P	■	E	M	■	İ	O	■	A	Y	A	■	O	K	K	A	■	E
7	O	■	O	V	A	■	A	Ç	L	I	K	■	Z	E	T	A	■	N	U	N
8	S	E	L	İ	M	İ	Y	E	■	R	E	F	İ	N	E	R	İ	■	R	A
9	S	T	O	P	E	R	■	R	E	Z	V	E	■	E	L	■	K	E	K	■
10	A	N	■	İ	T	A	L	İ	K	■	A	R	U	Z	■	S	İ	S	■	T
11	■	O	S	T	■	D	A	K	■	İ	N	A	L	■	S	E	R	■	L	A
12	A	L	E	■	B	E	K	■	M	O	■	H	U	L	A	G	U	H	A	N
13	N	O	T	E	R	■	A	B	A	N	T	■	D	O	H	A	■	A	G	A
14	A	J	İ	T	A	S	Y	O	N	■	A	L	A	C	A	H	Ö	Y	Ü	K
15	L	İ	F	■	K	U	T	L	U	Ğ	K	A	Ğ	A	N	■	N	A	N	A

BULMACA GEÇEN AYIN ÇÖZÜMÜ

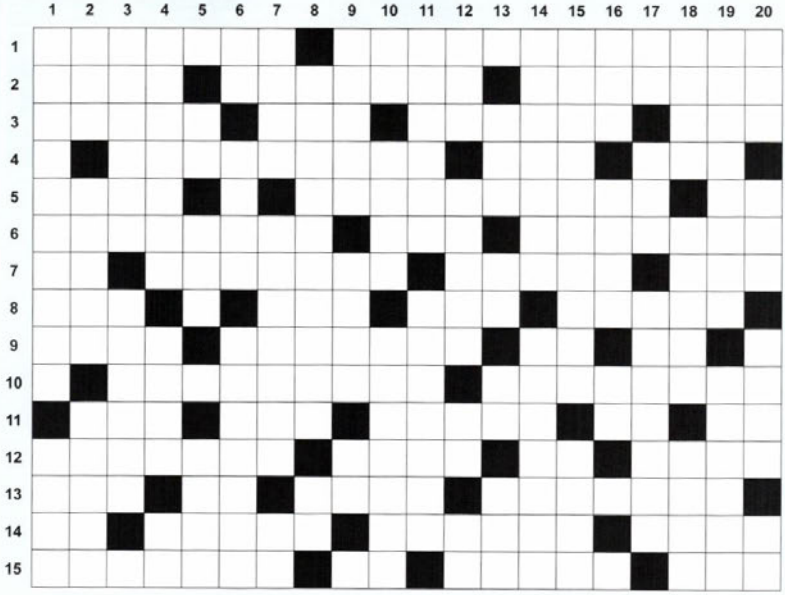
Ömer Aslantepe
Muhlis Demirkaya
Kenan Duman
Mehmet Aziz Ekren
Bülent Erentürk
Erhan Gökbayrak
Tarık İnam
Fatmanur Kayı
Sebahattin Kılıç
Adil Koçver
Mehmet Kuşçu

Kitap gönderimleri her ayın sonunda gerçekleşmektedir.

BULMACA

SEDAT YAŞAYAN

SOLDAN SAĞA

1) Üç ciltlik *Tarih-i Cihangüşa* adlı yapıtıyla tanınmış 13. yüzyıl İlhanlı tarihçisi - Batı Anadolu'nun Yunanlılarca işgalinin hemen sonrasında Mustafa Kemal'in, Mondros Mütarekesi koşullarına ve işgale karşı direnmeleri için 21 Haziran 1919'da askerî ve mülkî yöneticilere yaptığı çağrı. 2) Evliya - Büyük ve süslü balıkçı kayığı - Mısır ve Suriye'de hüküm sürmüş Memlûklar devletinin ilk hükümdarı. 3) "Aida", "Rigoletto" gibi operalarıyla tanınmış İtalyan besteci - Karışık renkli - Türkiye'nin en uzun ömürlü mizah dergisi - Fütüvvet şeyhi. 4) Osmanlı - Rus Savaşı yıllarında Erzurum'da gösterdiği kahramanlıkla tanınmış Türk kadını - Düşman - Maksim Gorki'nin bir romanı. 5) Tutsak - Kumaş üzerine küçük delikler açarak yapılan işleme - Hollanda'nın plaka imi. 6) 1603-1867 yıllarında Japonya'yı yöneten şogunluk hanedanı - Geleneksel Japon şarkılarına verilen ad - Cin ve vermutla yapılan bir içki. 7) Porto Riko'nun plaka imi - "Dinle sana bir ..... edeyim/ Hatırdan gönülden geçici olma" (Karacaoğlan) - Bir çemberin içinde kalan düzlem parçası - Poker, konken gibi oyunlarda aynı cins iki karta verilen ad. 8) Otomatik para çekme makineleri için kullanılan kısaltma - 1961-1967 yıllarında İstanbul'da yayımlanan haftalık siyasi dergi - Osmanlı toprak düzeninde yıllık geliri yüz bin akçeden yukarı olan dirlik - Sormaca. 9) "..... bir tahta kaşıktır/Sapı ortasına denk düşen" (Can Yücel) - Osmanlı hanedanının kökenini oluşturan, Oğuzların 24 boyundan biri - İskambilde bir kağıt - Bir renk. 10) "Irızva"da denilen telli bir çalgı - Eski Türklerde bazı heykellere verilen ad. 11) Yarık, çatlak - Ege ve Akdeniz kıyılarımızdaki küçük koylara verilen ad - Sevgiliye kavuşma - Altın elementinin simgesi - File. 12) 2 Temmuz 1993'te Sivas'ta gericiler tarafından yakılan ve 37 kişiye mezar olan otelin adı - Atlas Okyanusu'nda bir ada ülkesi - Tarla sınırı - Kutsal sayıldığı için dokunulmaması gereken şey. 13) Telefon sözü - Aldatma işi, hile - Leylak rengi, açık mor - İstanbul'un eski adlarından biri. 14) "Hayır" anlamında kullanılan söz - Batılı tüccarların ticaret için geldikleri Osmanlı limanlarında gümrük dışında ödemek zorunda kaldıkları her şey için kullandıkları sözcük - Kütle ve katmanların genel adı - Orta Asya göçebelerine özgü bir tür çadır. 15) Sina Yarımadası'nda yaşamış, acayipliklerliyle ünlü bir kabile - Azerbaycan'ın plaka imi - 1656'da İstanbul'da meydana gelen yeniçeri ayaklanmasına adını veren ağaç - Ruh.

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1) On iki ciltlik Osmanlı tarihiyle tanınmış devlet adamı ve tarihçi - Orta Amerika'da büyük bir uygarlık kurmuş olan eski halk. 2) Tarımda kullanılan azotlu gübre - Askeri havacılıkta "çıkış" anlamında kullanılan terim - Türkiye'de yayımlanan tek Yahudi gazetesi. 3) Ahşap üzerine sürülen bir cins cila - Japon imparatorlarına verilen san. 4) Osmanlılarda devlet görevlilerinin yetiştirildiği okul - Bir içki - Arnavutluk'un plaka imi. 5) Küçük mağara - Kaygı, üzüntü - Bir renk. 6) Sodyum elementinin simgesi - Bir şeyin özünü oluşturan ana öğe - I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda kullanılan bir tür şapka. 7) Tanrı - Yüksek ve uzun köprü - Olumsuzluk belirten bir önek. 8) Çorum ilindeki ünlü höyük - Adları sıfat yapan bir yapım eki. 9) Keman yapımıyla ünlü bir İtalyan ailesi - Ekin biçildikten sonra toprakta kalan köklü sap - İlgi eki. 10) Anadolu halklarının en eski ana tanrıçası - Çimlenmiş buğdayın kaynatılmasıyla yapılan bir yemek - Meyve şekeri. 11) Cinsel güçsüzlük - İlkçağın en büyük askerî önderlerinden biri sayılan Kartacalı komutan. 12) Uyanık, gözü açık - Radyo dalgalarının yankısını alarak cisimlerin yerini ve uzaklığını saptayan aygıt - Nazi partisinin hücum kıtasını simgeleyen harfler - Sınır boyu. 13) "Esme ey ..... esme cânan uykuda" (F.N. Çamlıbel) - Favori - Bir haber ajansının kısa yazılışı - Daha iyi ürün elde etmek için bir ağaçtan başka bir ağaca dal nakletme işi. 14) Yüksekokul - Burdur'un bir ilçesi. 15) İnsan zihninin deney edinmeden önce, üzerine hiçbir şey yazılmamış bir tabletten farksız olduğunu belirtmek için kullanılan sözcük - 532'de Bizans'ta meydana gelen büyük bir ayaklanmaya verilen ad. 16) Kuran'da bir sure - Yaradaki irini boşaltmakta kullanılan bükülgen boru - Bir nota. 17) Fas'ın plaka imi - İlişkin, değgin - Dil devriminin ilk yıllarında TBMM'nin genel kuruluna verilen ad. 18) "Korkunç" lakabıyla da anılan ünlü Rus çarı - "Altınkökü" de denilen kusturucu bir kök - İnatçı. 19) "..... başına dünya dar ola/Bir adamda namus, gayret, ar, ola" (Köroğlu) - Erken dönem İslâm tarihi ve tefsir alanlarında çok kapsamlı yapıtlar vermiş Arap tarihçi ve İslâm bilgini. 20) Kayınbirader - Kaynağı antik çağlara dayanan kirişli bir çalgı - Eski Türklerde "yuğ" denen ölüm törenlerinde söylenen ağıt - Tunus'un plaka imi.

Bulmaca çözümünün orijinali ya da fotokopisini, adres ve telefon bilgileriyle birlikte bize e-posta ya da mektup yoluyla ulaştıran ilk 30 okurumuza *Amerikan İmparatorluğu Atlası* adlı kitabı armağan ediyoruz.

NTV Tarih
G45 Ahi Evran Polaris Cad.
Doğuş Power Center
No: 4, 34398 Maslak, İstanbul
ntvtarih@ntv.com.tr

İSENBİKE TOGAN

Zamanın iki kıyısı arasında köprüler

Üsküp'te Vardar Nehri üzerindeki taşköprü 1451-1469 arasında II. Mehmed tarafından yaptırılmıştı.

BALKANLAR'DA OSMANLI İZLERİ, KENDİNİ EN ÇOK KÖPRÜLERDE GÖSTERİYOR. OSMANLILAR KENDİ VARLIKLARINI KÖPRÜLERLE PERÇİNLEMİŞTİ. O DÖNEMDE KÖPRÜLER SADECE GEÇİT DEĞİL, MAHALLELERİ BİRBİRİNE BAĞLAYAN KONTROL NOKTALARIYDI.

Kudüs'ü birlikte gezerken, bir Macar meslektaşım şehre tepeden şöyle bir bakıp "işte size bir Osmanlı şehri!" demişti. Sonra da "Bütün Balkanlar böyledir" diye ilave etmişti. Anadolu'da ise Osmanlılar atadan veya eskiden miras kalan yapıları çok değiştirmemişler, ancak şehzade şehirlerine kendi damgalarını vurmuşlardır. Ankara'da Osmanlı izini görebilmek için aramak gerekir; eski Ankara, Selçuklu özelliğini korumuştur. Osmanlılar, Anadolu'da varolanı koruyarak kendilerine bağlamışlar. Tarihçi dostumun söylediklerinden yola çıkarak, ben de Balkanlar'daki Osmanlı izlerini görmek istiyor ve bunun çarşı, pazar, han, hamam, medrese, cami, zaviye ve türbelerde görülebileceğini düşünüyordum. Geçenlerde Makedonya'ya giderken, beklentim bu yönde idi. Ama en beklemediğim şekilde Balkanlar, kendi damgasını köprülerle vurdu.

Avrasya tarihi açısından bakınca, kaynaklarımız köprülerden pek bahsetmez. Hatta akınlar ve seferler kış aylarında nehirler buz tuttuğu zaman yapılırdı. Volga'nın denize yakın aşağı mecrasındaki Nijni Novgorod şehrini 1997'de ziyaret ettiğimde, Kırım atlılarının kış aylarında buralara akınlar yapmış oldukları anlatılmıştı. Gene bugünkü Ukrayna steplerinde yaşamış olan 14. yüzyıl Nogay Beyi Edige için kaynaklarımızda,

Edil nehri donunca, kim nehri geçmez
Edige bey ölse kim onu geçirmez
Edil'i donmadan geçmek gerek
Edige'yi ölmeden ele geçirmek gerek

denmiş; bize nehrin buz tutmasının köprüye ihtiyaç bırakmadığı anlatılmıştır. Öte yandan Balkanlar'a gitmeden de oradaki köprüleri tanırız. Hepimiz Drina Köprüsü, Mostar Köprüsü isimlerine aşinayız. İşin ilginç tarafı, most "köprü", mostar da "köprü bekçisi" anlamına gelmekteymiş. İsmail Kadare'nin *Üç Kemerli Köprü* romanında gördüğümüz gibi, Balkanlar'daki köprülerde Osmanlıların varlığını hissetmemek mümkün değil.

Eski Roma geleneğinin hakim olduğu bu yeni coğrafyada Osmanlılar kendi varlıklarını köprülerle perçinlemiştir. Biz çoğu kere bu köprülerin farkında bile olmayız. Ancak Mimar Sinan köprülerinin adı sanı olur. Şimdi Hayri Fehmi Yılmaz ile Faruk Pekin'in NTV Yayınları'ndan çıkardıkları *Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Köprü* kitabında, gelip yerleşilen bu yeni coğrafyada köprülerin ne kadar önemli bir yer aldığını görmek mümkündür.

Bizim birkaç günlük Makedonya gezisinin daha ilk gününde Üsküp'te şehrin iki tarafını birbirine bağlayan Vardar Nehri üzerindeki taş köprü ile tanıştık. Hatta bu köprü Üsküp Taş Köprüsü olarak meşhurmuş. Köprüye ilk geldiğimiz zaman gece idi ve köprünün bir kenarının ortasında ayakta duran taş mihrabiye dikkatimi çekmiş ve bir mana verememiştim. *100 Köprü* kitabında bunların kitabe köşkü olduğu belirtiliyor. Ancak kitabe köşkünün günümüzdeki polis kulübeleri gibi olması gerçekten gerekli mi idi? Üsküp'teki taş köprünün eski resimlerinden, burada sadece bir mihrap olmadığı ve gerçekten küçük zarif bir "kulübe" bulunduğu görülüyor. Üsküp'teki köprünün bugün Müslüman ve Yahudi mahallesini şehrin diğer kısımlarına bağladığını görmek, köprülerin aynı zamanda kontrol noktaları olduğunu düşündürüyor. Ayrıca Osmanlı döneminde köprünün bakımı ve güvenliği ile görevli köprücülerin varlığı, bunların Murat Suyu başında bekleyen vergi memuru gibi bac alma noktaları olup olmadıkları sorusunu uyandırıyor.

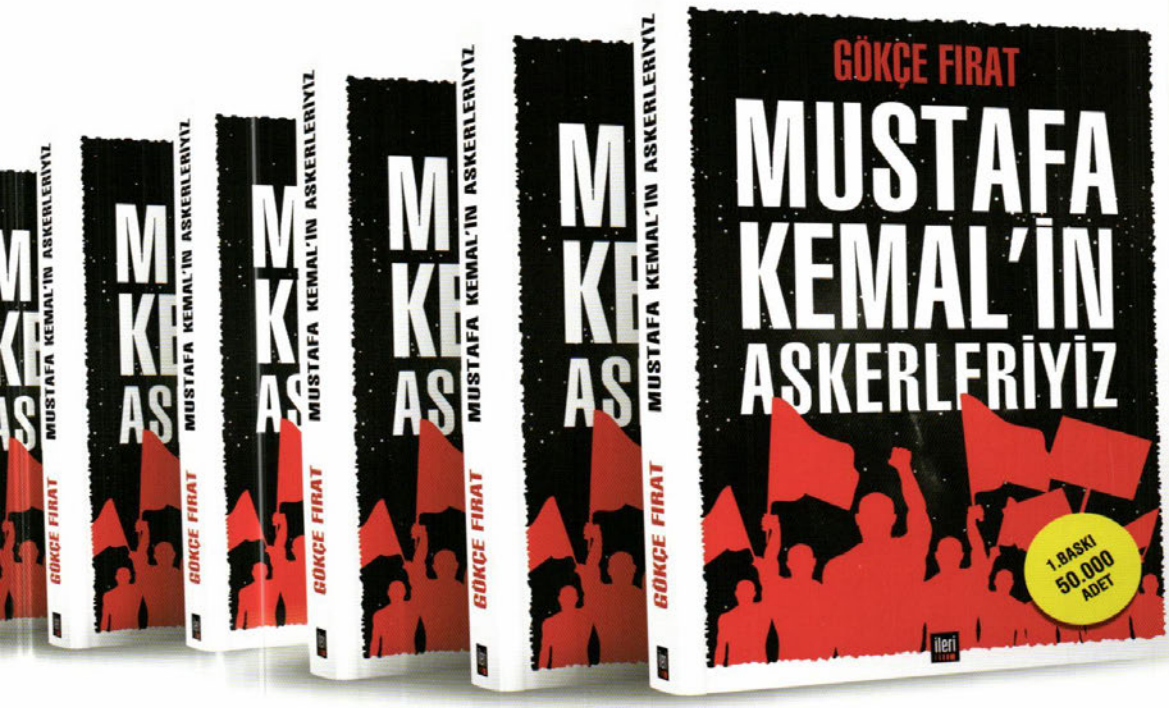
Vardar Nehri üzerinden akan bizim taş köprüye gelince, burasının sadece bir geçit yeri olmadığını görüyoruz. Bugün şehrin amblemi olan köprüde tam da mihrabiyenin karşısındaki kenara asılmış bir tabela, buranın Makedon milli kahramanı Karpoş'un öldürüldüğü yer olduğunu söylüyor. 1689'da idam edilen Karpoş, önce Osmanlılar safında bir voyvoda; Viyana bozgunu sonrasında çıkan isyanda ise önemli bir rol oynuyor. İsyan bastırılıyor ve Karpoş da kaybedenler arasında yer alıyor. Balkan tarihini etnik aidiyet çerçevesinde anlamanın zorluğu, Karpoş'un aynı zamanda Kumanovo prensi olmasından anlaşılıyor. Kumanovo aslında "Kıpçaklara ait" anlamındadır.

Balkanlar, üstüste elbiseler giymiş bir kişi gibi katman katman medeniyetler beşiği olarak çıkıyor karşımıza. Kimin kahraman kimin asi olduğu ise, sizin o sırada nerede olduğunuza bağlı.

"Mustafa Kemal'in askeriyiz"
sloganının yaratıcısı

Gökçe Fırat'tan

her Atatürkçünün okuması
gereken bir başyapıt.

Yayınevi doğrudan sipariş: Tel: (0212) 292 65 27
Genel Dağıtım: Alfa Dağıtım Tel: (0212) 511 53 03 İnternet satış: idefix.com
www.ileriyayinlari.com

Tüm kitapçılarda

ileri yayınları